

Alois Musil

STARÁ ETHIOPIE - NOVÝ SÚDÁN

MELANTRICH

DNEŠNÍ ORIENT
NÁRODNÍ PROBUZENÍ A POLITICKÝ VÝVOJ
JEDNOTLIVÝCH STÁTŮ

SWAZEK JEDENÁCTÝ

STARÁ ETHIOPIE
NOVÝ SÚDÁN

Napsal

Dr. ALOIS MUSIL,
profesor České Karlovy university v Praze

S mapkou

VYDÁVÁ MELANTRICH A. S. V PRAZE

ALOIS MUSIL

STARÁ ETHIOPIE
NOVÝ SÚDÁN

MELANTRICH A. S. V PRAZE

MUDru BOHUMILU VACKOVI

OBSAH

Úvod

I. Země

Horní a střední Nil	15
Podnebí	16
Závlaha	17
Hranice	18

II. Obyvatelé

Původ a řeč	23
Náboženství	24
Muslimové	24
Pohané	25
Křesťané	26
Obydli	27
Obživa	27
Podmínky obchodu a průmyslu	30
Vláda a správa	30
Povinná práce	32
Doprava	33
Zemědělství	35
Zajištění vody	36
Makuárská přehrada	37
Přehrady na Bílém Nilu	38
Přehrada u jezera Tány	39
Bavlina	40
Bavlníková pole v Džezíre	42
Dovoz a vývoz	45
Státní příjmy	47
Výchova	48
Cizinci	53
Otroci	54
Hlavní město	54

III. Dějinný vývoj

Princ z Kóš	59
Jednotná Ethiopie	60
Rozštěpená Ethiopie	62
Muslimská nadvláda	65
Mehmed Ali v Súdánu	66
Vláda a správa	71
První britské zásahy	76
Za nástupců Mehmeda Aliho	79
Spojení s Rudým mořem a Indickým oceánem	80
Britové v egyptských službách	85
Gordon v Rovinnové provincii	87
Gordon generálním guvernérem	89
Výsledky egyptské správy	92
Otrokáři a otroci	96
Obecný rozvrat	100
Mahdi	101
Pomocníci mahdiho	105
Súdán opuštěn	108
Gordon po třetí v Súdánu	109
Chalífa mahdiho	115
Vláda a správa zástupce mahdiho	117
Potíže vnitřní i zevní	121
Velká Britannie si chystá cestu	123
Francouzská soutěž	125
Velká Britannie zasáhne	128
Zástupce mahdiho poražen	130
Marchand a Kitchener ve Fášódě	131
Zástupce mahdiho zabit	132

IV. Velká Britannie vládne a spravuje

Spoluvláda podle smlouvy z r. 1899	137
Pokoj a pořádek	139
Pozvolné propouštění otroků	140
Podpora muslimů	140
Rozkol mezi bílými a barevnými	141
Egypt se domáhá svých práv	144
Egyptské důvody	146
Súdán se probouzí	149
Veřejné projevy	150

Původně jsem zamýšlel připojit Súdán k Egyptu. Události roku 1924 mne přiměly, že jsem jej odloučil a pojednal o něm o samém. Dílu to bylo na prospěch. Probral jsem důkladněji prameny nejen evropské, nýbrž též domácí, což mně usnadnilo načrtnouti pokud možno pravdivý obraz politického vývoje.

V Otrybech u Českého Šternberku n. S.

Alois Musil

7. září 1941

I

ZEMĚ

Súdán je zeměpisně jednotný, neboť zahrnuje bezmála celé úvodí horního a středního Nilu. Lze jej rozdělit na tři oblasti: pustinnou, přechodnou a tropicko-bažinatou.

Pustinná oblast sahá od severních hranic východně od Nilu po 18° s. š., západně po 16°. Je to zvlněná, pahorky, horami až 1600 m vysokými protkaná rovina s hlubokými koryty, místy kamenitá, místy písčná.

Přechodná oblast končí na 12° s. š. Západně od Nilu v ní leží kraje Kordofán a Dárfúr. Severní a střední Kordofán, vystupující na 900 m, je vlnitý, na severu písčný a suchý, na jihu hlinitý a vlhký právě jako Dárfúr, jenž s ním sousedí a má hory vyšší než 1200 m. Země rozkládající se východně od Nilu jsou úrodnější, zvláště při habešských hranicích.

Oblast tropická se táhne od 12° s. š., místy od 10° s. š. po jižní hranice. V jihovýchodním koutě se zvedají hory na 2830 m. Jinde se prostírají roviny, porostlé lesy nebo travou, avšak převládají bažiny, v nichž se daří bambusu a papyrusu.

HORNÍ A STŘEDNÍ NIL

Vrchovisko Nilu sluje Bahr al-Džebel. Přichází z jezer rovníkových a vniká do Súdánu u osady Nimúle. Odtud spěchá kopci a horami 2800 m vysokými přes četné přeje do roviny a plyne zvolna bažinami, ve kterých se rozchází v rozličná koryta. Měnívají se po každé povodni a bývají zatarasena saddy, přehradami, utvořenými papyrusem, bambusem a halfou, sítím, vyrvaným i s kořeny. Někdy je takový sadd více než 20 m široký a 300 m dlouhý. Kořeny se ujímají a splavná řeka se stává nesjízdnou. Dá mnoho práce, než je sadd odstraněn a plavba uvolněna.

Při severním konci bažin se spojuje s vrchoviskem Nilu

po levé straně Bahr al-Gazál. Přináší vodu četnými rameny a koryty z rozvodí nilsko-kongského. Spojená řeka dostává jméno Bahr al-Abjad, Bílý Nil. Zahýbá k východu rovinou zalesněnou a v koleně, kde zatáčí znova k severu, přibírá po pravé straně Sóbat.

Sóbat se svými přítoky sbírá vodu na jihozápadě v pohraničí súdánsko-habešském. Od ústí Sóbatu k Chartúmu v délce 700 km nedostává Bílý Nil žádné posily. Teprv pod Chartúmem se do něho vlévá po pravé straně Bahr al-Azrak, Modrý Nil. V horním toku se zove Abai a vyvěrá v jezeře Tána vysoko v horách habešských, odkud prudce spěchá do súdánské roviny.

Přívlastek Bílý ustává a spojená řeka Nil míří k severu, kde se po 300 km pod osadou Berber spojuje s Atbárou, jejíž vrchoviště Takkazje leží v severní Habeši. U osady Abu Hamed se Nil zaráží o sopečný útvar núbický, stáčí se k jihozápadu, načež se opět obrací k severu a vstupuje pod Uádim Halfa do Egypta.

PODNEBÍ

Oblast pustinná má podnebí suché, tropická vlhké. V přechodné se vyrovnává. Severně od 12° s. š. je nejvíce horko v květnu a červnu, k jihu odtud v listopadu, prosinci a lednu. V Chartúmu činí průměrná roční teplota 28·8° C. Prosinec a leden se nejlépe hodí k návštěvě. Nikde na světě není snad tak horko jako v Berberu. Průměrná nejvyšší teplota je 46·8° C, v Massauě toliko 43·2° C — a přece je tento italský přístav obecně známý vlhkým vedrem.

Rok se dělí na období suché a mokré. Suché trvá v okolí Chartúmu od konce září do července. Již v květnu se dostávají přeháňky a koncem července se dává do vytrvalých dešťů. Roční průměr činí v Chartúmu 131 mm. Berber dostává tři až čtyři přeháňky ročně, Korti je málokdy oblačeno deštěm a severně odtud nepršívá. Pouze v Suákinu,

jakož i na pobřeží Rudého moře jsou srážky vydatnější, zvláště v listopadu a naprší průměrně 217 mm ročně.

V oblasti přechodné mívají deště od začátku května do konce října. V Obejdu, hlavním městě Kordofánu, 381 mm, v Kasale 320 mm, dále k jihu v Rosejres na Modrém Nilu 720 mm. V jižním koutě prší od února-března do října-listopadu. V Kodóku 755 mm, v Mankale 938 mm.

Pustinná oblast je zdravá; Evropanům se v ní daří, užívají-li denně chininu, aby se uchránili od malarie. Čím blíže k řekám, tím větší je její nebezpečí. Z okolí Chartúmu vymizela, třebas leží hlavní město Súdánu mezi stokem Bílého a Modrého Nilu. Vláda provedla v městě i v okolí rozličná zdravotní opatření a dnes je Chartúm jedno z nejzdravějších měst na světě.

ZÁVLAHA

Dešťová voda plyne do Nilu a jeho přítoků. Bahr al-Džebel a Bahr al-Gazál nevystupují ani po největších deštích, poněvadž se voda rozchází po rovinách a bažinách a odtud se vrací do řečiště; množství vody, jež přivádějí, není velké, ale trvalé a zajišťuje zavodňování po celý rok. A přece neznačí tato dvě vrchoviska Nilu tepnu Egypta, neboť zavlažují, avšak nehnojí jako Sóbat, Modrý Nil a Atbára. Tyto řeky sbírají nesmírné množství úrodné prsti na náhorních rovinách habešských a ukládají ji v Súdánu a Egyptu. Vybudovaly a dotud budují Dolní Egypt, zanášejíce sousední úsek Středozemního moře.

Sóbat stoupá koncem dubna, Modrý Nil a Atbára o měsíc později. Za suchého období mají jen maličko vody, za mokrého tvoří dravé bystřiny. V polovici dubna teče Sóbatem jenom 45 m³ vody za vteřinu, v říjnu 900 m³; Modrým Nilem až 12.000 m³. Atbára bývá v zimě v dolním toku skoro bez vody. Od června do srpna jí nese 3.000 m³.

V polovici června je v Uádi Halfa patrné, že Nil roste.

Kolem 5. září dosáhne nejvyšší výšky, skoro 8 m nad obvyklou hladinou řečiště a u Berberu se jím valí tou dobou 16.000 m³ za vteřinu.

Z jiných řek jsou význačné Káš neboli Gáš a Baraka. Káš odděluje pod jménem Mareb Habeš od Eritree, teče okolo Kasaly a severně od ní se ztrácí v naplavenině, již zúrodňuje nánosem. Baraka přichází od jihu z Eritree a spěchá do Rudého moře. Nedosahuje ho, neboť zaniká v rovině Tókarské, již zaplavuje. Obě řečiště jsou plna vody od začátku července do konce září. Po té době z velké části vysychají.

V pustinné oblasti není skoro ani stromu. Jenom na březích Nilu, Káše a Baraky pěstují topoly a datlové i dúmové palmy. V oblasti přechodné se daří rozličným akaciím, zvláště v Kordofánu a Dárfúru; v tropické pokrývají husté lesy rozsáhlé plochy a poskytují kaučuku, jakož i četných druhů vzácných dřev.

HRANICE

Severní hranice byly vymezeny úmluvou britsko-egyptskou z 19. ledna 1899. Vedou 22° s. š., avšak při Nilu zabíhají v šířce 8—12 km a v délce 28 km k severu. U moře byly r. 1902 stočeny k severovýchodu, aby oddělovaly území kočovníků egyptských od súdánských.

Pomezí s italskou Eritreí bylo vytýčeno úmluvou ze 7. prosince 1898, 1. června 1899, 14. dubna a 22. listopadu 1901, dovršenou zprávou pohraničního výboru z 18. února 1903, jakož i ústní zprávou z 19. ledna 1904. S Habeší podepsána pohraniční smlouva 15. května 1902.

Na jihu byly hranice s britskou Ugandou urovnány 31. prosince 1913 a 14. listopadu 1926. Táhnou se pod 5° s. š. Na jihozápadě sledují hranice rozvodí Nilu a Konga, jak byly vedeny úmluvou mezi Velkou Británií a belgickým Kongoem z 9. května 1906.

Hranice francouzských držav stanoveny vyhlášením z 21. března 1899, 8. září 1919 a protokolem z 28. prosince 1923, doplněným 28. února 1924. Severozápadní kout sousedící s italskou Libyí byl ohraňčen listy vyměňenými 20. července 1934.

V hranicích takto vymezených má Súdán 2,612.787 km².
Není to země, je to svět.

II

OBYVATELÉ

Obyvatelstvo súdánské nebylo nikdy počítáno. Odhaduje se na 5,800.000, mezi ním 13.000 Egyptanů, 6.000 Evropanů a Američanů a 48.000 ostatních cizinců.

PŮVOD A ŘEČ

Domorodci tvoří skupiny: černošskou, nilských černo-
chů, hamitskou a semitskou.

Afričtí černoši bydlí v části jižní, rovníkové až po Kodók neboli Fášódu, kde přecházejí Šilluky a Dinky ve skupinu nilských černo-
chů neboli Núbů. Jejich kolébkou je soujmen-
né pohoří zabírající jižní polovici Kordofánu. Z něho se núbští horalé stěhovali na sever, zvláště podél Nilu a usazovali se po obou jeho březích až do Horního Egypta. V oblasti pustinné se pokrevně příznili s Hamity a Semity, takže se jejich podoba změnila, avšak núbská řeč zůstala. Arabové jim říkají Barábre, Berberi. Jsou poctiví, skromní, ale ne příliš samostatní a podnikaví. Egyptané jimi opovrhují a neradi se s nimi žení nebo se za ně vdávají.

Skupina hamitská neboli, jak se jí také říká, kúšitská je spřízněna se starými Egyptany. Její členové bydlí a kočují po většině mezi středním Nilem a Rudým mořem nejen v Súdánu, nýbrž i v Habeši. Obecně se nazývají Bedža a štěpí se na Hadendoy na jihu, Bišárín severně od nich a na Abábde, kočující v Egyptě, již jsou bezmála úplně poarabštěni. Osvětou nevynikli a vlastního spisovného jazyka nemají, jsou však samostatnější než jejich západní sousedé Núbové.

Skupina semitská se skládá z arabských přistěhovalců a poarabštěných domorodců. Jsou doma v pustinné a přechodné oblasti západně od Nilu, v severním Kordofánu, Dárfúru, jakož i po městech a osadách až po 9° s. š.

Arabština je obcovacím jazykem v severní polovici Súdánu a domluví se jí i na jihu, poněvadž ji znají usedlíci, zvláště obchodníci a úředníci, jakož i vojáci.

Po arabštině je nejrozšířenější núbština. Nářečí hamitská a černošská se ponenáhlu zavádějí do škol, aby se zabránilo záplavě arabštiny a s ní islámu. Domorodci se mají přiučovat angličtině, jazyku vládnímu a správnímu.

NÁBOŽENSTVÍ

Náboženstvím se obyvatelé štěpí na muslimy, pohany a křesťany.

MUSLIMOVÉ

Islám se dostal do Súdánu již v druhé polovici sedmého století, skoro vesměs z rudomořských přístavů, hlavně ze Suákinu. Měli Súdán přímé obchodní styky s Arabií a kupci to byli, kdož přinesli zprávu o novém apoštolu božím Muhammadovi. Dnes jsou dobré severní dvě třetiny státu muslimské. Věřící mají rádi náboženské řády, mezi nimiž vedou chátimijje neboli mírganijje a ahmadijje.

Zakladatel mírganijjů Muhammad Otmán emír Gani se narodil r. 1793 v Tájifu u Mekky. Dal řádu, jež založil, jméno chátimijje. Několikrát navštívil Donkolu a Kordofán, kde získal četné stoupence, jež svěřil péči svého syna Hasana. Sám zemřel r. 1853 v Tájifu a byl tam pochován. Hasan se usadil v Kasale. Jeho stoupenci ho pochovali r. 1870 jihovýchodně od města na vysokém kopci a vybudovali nad jeho hrobem mešitu zvanou Chátimijje s vysokým minaretem. Otmán Dikna, velitel mahdistů, ji v únoru r. 1886 pobořil. Z potomků Hasanových se přidal Ahmad k mahdimu, kdežto jeho bratr Ali utekl do Egypta, kde ho Angličané podporovali. Když obsadili r. 1897 Kasalu, dali mešitu znova vystavět a povolali Aliho i jeho bratra Ahmada, aby se ujali správy řádu. Jsou majetníky značné části

kasalské naplaveniny, již si najala britská bavlnářská společnost a zajistila jim velké výhody. Takovým způsobem získala je i řád nejen pro sebe, nýbrž i pro britskou správu.

Ahmadijje uctívají jako zakladatele Ahmada z rodu Idrísovců, kteří jindy vládli v Maroku. Zemřel a byl pochován r. 1837 v Sabje v Asíru v Arabii, kde jeho potomek Muhammad založil státeček Idrísovců, jenž trval až dor. 1926. Abdalmutaal, Ahmadův syn, působil v severním Súdánu a vybudoval středisko svých stoupenců v Donkole. Nyní je řídí jeho potomek Muhammad, hojně podporovaný Angličany.

V posledních letech, zvláště po r. 1924, kdy si Eben Saúd, církevní a světská hlava uahhábovců, přisvojil bezmála celé arabské pobřeží Rudého moře, přicházejí četní uahhábovci do Súdánu, kde hlásají potřebu zbavití islám rozličných novot a žítí životem prostým a strohým jako jeho prvotní vyznavači. Poutníci ze západní a střední Afriky procházejí Súdánem do přístavů rudomořských a za návratu se tam mnozí usazují. Mají je rádi jako zručné a pilné dělníky, avšak působí obtíže náboženskými názory a nechutí k cizincům.

POHANÉ

Britská vláda odjakživa podporovala muslimy; stavěla, staví a vydržuje náboženské domy a dobročinné ústavy a islám proniká k jihu od 9° s. š., zvláště při cestách obchodních. Vládní zřízení, vojáci, kupci a členové řádů jej šíří. Usadí se mezi černochoy, učí je číst a psát, berou je za společníky a získávají je pro své náboženství. Jeho věrouka je velmi jednoduchá, povinností neukládá mnoho a přece povznáší pohany k víře v jediného Boha a otvírá jim cestu k bohaté osvětě. Zákazem lihových nápojů je uchraňuje od záhuby tělesné i mravní a poskytnutým vzděláním jim usnadňuje lepší výživu. Přízní se s nimi pokrevně a tvoří novou vyšší vrstvu, z níž si vláda vybírá zřízence, učitele,

vojáky, strážníky, čímž jí dodává větší vážnosti a nabádá zbylé pohany, aby se k ní přidružili. Silnice, železnice i parní plavba napomáhají islámu do krajů jindy nepřístupných. Již dnes je muslimů na 75%, den ode dne jich přibývá a hlásatelé křesťanství, třebaš vládou podporovaní, nejsou s to, aby soutěžili.

KŘESŤANÉ

Křesťanství misionáři přišli do Súdánu s egyptským vojskem. Napřed se starali o souvěrce, kteří sloužili jako vojáci a důstojníci nebo se zabývali řemeslem, obchodem a průmyslem v rozsáhlých krajích. Teprv později se soustavně věnovali domorodým pohanům. Katolická misie byla v Súdánu založena r. 1848. Ohnisko si vybudovala v Chartúmu, odkud zřizovala odbočky po celé zemi. Nyní jsou misionáři z domu Božského srdce Páně ve Veroně v Itálii a italská vláda je štědře podporuje. Působí v apoštolských vikariátech chartúmském, kde pečují o 4500 domorodých katolíků a od r. 1903 v bahr-al-gazálském, kde mají 7500 věřících, jakož i v apoštolských prefekturách al-Džebel s 3400 a tropického Nilu, kde bydlí na 34.000 domorodých katolíků.

Věrověsty protestantské vysílají velká misionářská sdružení evangelická. Vládě nejbližší je anglikánská Church Missionary Society, jež působí od r. 1905 v provincii Mongalle a východní části Bahr al-Gazál. Po třech letech dostala biskupa se sídlem v Chartúmu, kde si vybudovala r. 1912 s pomocí vládní nádhernou katedrálu. Činné jsou Sudan United Mission od r. 1913 východně od Bílého Nilu pod Malakalem, jakož i American Mission, jež se usadila již r. 1901 na Sóbatu.

Jednotlivé misionářské společnosti mají přesně vymezená působišť. Ústavy dobročinné směřují zřizovati, jak za dobré uznají. Rovněž mohou volně získávati pohany, avšak není jim dovoleno působiti mezi muslimy nebo otvírati školy pro domorodce severních a středních provincií. Tamní jejich

učiliště smějí navštěvovati toliko křesťané, kteří do Súdánu přišli odjinud za řemeslem nebo obchodem. Je jich tam mnoho, nejvíce pravověrných Řeků. Mají chrám v Chartúmu, menší v Port Sudanu a jiné kostely po osadách. Řečtí obchodníci se dobře snášejí s britskými úředníky, kteří je chránili a chrání před Egypťany i domorodci. Kopti, Habešané, jakož i Syřani živící se v Súdánu, jsou bezmála všichni příslušníky církve anglikánské nebo americké presbyteriánské. Pravověrní Koptové mají v Chartúmu pěkný kostel a biskupa, jenž sídlí v Káhiře. Mezi velkými a drobnými obchodníky je hojně Italů, o něž pečuje misie katolická.

OBYDLÍ

Domorodci bydlí buď pod stany nebo v kulatých chatách zvaných tukul. Stanovou látku tkají po většině z černé kozí srsti nebo ji dovážejí z Arabie. Někteří kmenové mají stany bavlňené, utkané po domácku.

Chata tukul je velmi jednoduchá. Zarazí několik tyček do kruhu a na ně upevní tyčkovou kostru střechy. V oblasti pustinné, kde zřídka prší, ji pokryjí palmovými listy nebo větévkami. Kde jsou deště hojnější, vypletou kostru střechy sítím, z něho vytvoří i stěny a chata je hotova. Osady vybudované z podobných domků nemají dlouhého trvání, proto nelze přesně udati, kde ti neb oni usedlíci doopravdy bydlí. Nejsou-li spokojeni s vodou, pastvou nebo pozemky, přestěhují se jinam a starou osadu buď ponechají nebo spálí. Domky z mazanice nebo vepřovic si stavěli teprv v minulém století. Cihlové mají jenom britští úředníci a podnikatelé.

OBŽIVA

Živí se chovem dobytka a orbou. Chov dobytka poskytuje výživu kočovníkům oblasti pustinné a ze značné části též rovníkové. V pustinné chovají velbloudy, v rovníkové

hovězí dobytek. Velbloudů a volů užívají k jízdě a dopravě a prodávají je na maso. Nejlepší koně mají kočovníci z jižního Kordofánu. Jízdní velbloudi jsou proslulí u hamitských kmenů Bedža mezi Nilem a Rudým mořem, jakož i v severním Kordofánu. Mezky dovážejí z Habeše, kdežto osli jsou doma po celé oblasti pustinné. Hovězí dobytek je podkladem bohatství kmenů jižního Dárfúru, jakož i krajů prostírajících se mezi Bahr al-Gazál a Habeší.

V oblasti pustinné je rolí velice málo. Nil je hluboko zařezán. Nad jeho řečištěm se po obou stranách prostírá nehostinná step a poušť. Obdělávat se dají toliko zátoky a choboty při vodě; v délce 1300 km nezabírají plochy ani tak velké jako ~~bývalá~~ Morava. Práce zemědělská je nesmírně obtížná, poněvadž je po většině třeba vodu uměle čerpat a obseté pozemky ustavičně zavlažovat.

Jižně od 12° s. š. lze obdělávat celou zemi. Daří se tropické proso, dura, jež se pěstuje skoro na 62% rolí. Je tučnější i výživnější než pšenice. Domorodci z něho vaří opojný nápoj. Pšenici zavedli Egypťané a nevysévá se ani na 2% pozemků. Z bylin olejnatých zabírá 3% sezam. Podzemnice rostou bujně podobně jako bob, fazole a z pícein vojtěška. Tabák vyniká úrodou i jakostí. Sennu hledanou v lékařství vysazují na polích, avšak sbírají též divokou v některých územích oblasti pustinné. Datlová palma zdobí pobřeží Nilu a jeho přítoků. Nejlepší jsou datle z oblasti pustinné. Severoafrické se jim nevyrovnají. Největší užitek přinášejí akacie; buď je vysazují v rozsáhlých zahradách anebo na ně dohlížejí v krajích, kde plní, jako v Kordofánu, husté lesy. Stromy se šedou kůrou mají nejraději. Na začátku suchého období, pravidelně v prosinci, naříznou kůru na spodní straně hlavních větví a odloupnou úzký proužek. Po několika dnech prýští na poraněných místech pryskyřice, guma; vzrůstá v hrušku a tvrdne. Po dvou měsících ji sběrač odrazí a v pytli odnese. Vytryskuje do května nebo června; po prvním dešti přestává. Pryskyřici sbírají z téhož stromu

15—20 let. Nejvíce jí vytéká mezi osmým a dvanáctým rokem. Pryskyřice se stromů divoce rostoucích je tmavší barvy a horší jakosti. Rozpouští se ve vodě a dává lepidlo známé jako arabská guma. Nejjemnější gumou se čistí likéry a upravuje hedvábí, nebo ji přidávají k vodním barvám. Jiných dobrých druhů užívají v cukrářství, lékárnictví, tkalcovnách a papírnách, jakož i při čištění barevných látek. Nejlevnější kupují továrny na zápalky a inkoust.

Rozliční kmenové se živí rozličným způsobem. Skupina Šájekijje usazená podél Nilu v oblasti pustinné věnuje veškerou péči datlovým palmám. Kočovníci hamitské skupiny Bedža chovají velbloudy. Arabové usazení při řece od Berberu po Sennár na Modrém Nilu a po Kosti na Bílém sejí bavlnu, proso a pšenici. Arabští zemědělci v kraji Džezíre mezi Bílým a Modrým Nilem se vyznají zvláště v pěstování bavlny. Usedlíci západního Súdánu obsévají pozemky tropickým prosem, kdežto kočovníci dozírají na stáda nebo sbírají gumu. Na jihu s nimi sousedí kočovníci Bakkára, jimž se tak říká, poněvadž chovají nepřehledná stáda hovězího dobytka na území prostírajícím se mezi Bílým Nilem a francouzským Súdánem.

Nilští černoši, Núbové, usazení v soujmenném pohoří uznávají bavlník za nejlepší zdroj obživy. Sami bavlnu spřádají a tkají z ní látky na šaty i na stany. Jižně od jejich území se táhnou nadozírné bažiny, porostlé sítím, jež by bylo s to zásobovati továrny na papír a cellulosu. Šillukové a Dinkové, již značí přechod nilských černochů neboli Núbů k pravým černochům africkým, bydlí v těchto bažinách, osévají sušší pozemky tropickým prosem a chovají hovězí dobytek.

Skupina Nuér, kočující mezi Bahr al-Gazál a Habeší, je po celém Súdánu známa jako pěstitelka nejlepších jízdních volů. Žádní jiní kmenové se jí nevyrovnají počtem hovězího dobytka. Ještě dále k jihu je úrodné půdy hojně, avšak obyvatelé neznají trhů a nesejí, než kolik pro sebe potřebují. Evropanům se tam nedaří; v horkém a vlhkém podnebí zakrátko zahynou.

PODMÍNKY OBCHODU A PRŮMYSLU

Bohaté lesy dávají dotud málo užitku, poněvadž je doprava k Rudému moři drahá a domácího průmyslu není. Nerosty se skoro ani nekutají, třeba je rud hojně, zvláště měděné a železné. Uhlí schází, petrolej rovněž. Elektřina se vyrábí v Chartúmu a Port Sudanu.

Súdánský svět je obrovský a v jižní části nesmírně bohatý, avšak Evropané se v něm nemohou ve velkém počtu usaditi. Nehodí se pro kolonisaci. Chtějí-li z něho míti užitek, je třeba, aby vychovávali domorodce k práci a vštípili jim snahu, aby vypěstovali více, než sami spotřebují. Jakéž takéž pomoci se mohou nadíti od městských a venkovských usedlíků, kteří se aspoň zčásti zabývají obchodem. Toliko na nich lze budovati hospodářský blahobyť. Bohužel, že neznají ani 36% obyvatelstva. Domorodci jižních přeurodných krajů pěstují pouze, kolik na výživu potřebují a nejeví chuti k pokroku. Je jich 54%. Arabští a poarabštění kočovníci živící se chovem dobytka a dopravou nepřevyšují 10% a jsou hospodářskému blahobytu spíše na škodu, poněvadž znepokojují cesty i osady loupežemi a nájezdy. Vláda má hodně práce, aby zabezpečila pořádek a položila základ hospodářského blahobytu.

VLÁDA A SPRÁVA

V čele vlády a správy stojí generální guvernér jmenovaný Jeho britským Veličenstvem. Vykonává veškerou moc civilní, vojenskou i zákonodárnou a ustanovuje úředníky. Nařízení z 24. ledna 1910 dostal radu, do níž náleží generální inspektor, finanční sekretář a 2—4 členové určené generálním guvernérem na 3 léta. V radě vydává zákony, nařízení a výnosy a radě předkládá rozpočet a půjčky. Není vázán rozhodnutím většiny.

Země je rozdělena na provincie: Bahr al-Ghazal, Blue Nile (Modrý Nil), Darfur, Kassala, Khartoum, Kordofan, Mon-

galla, Northern Province, Upper Nile (Horní Nil), White Nile (Bílý Nil). Každá provincie se štěpí na kraje neboli distrikty; kraj na okresy čili skupiny obcí, táborů. Provincii řídí guvernér, kraj komisař, okres náčelník nebo domorodý úředník. Za guvernéry bývají vybíráni britští kapitáni nebo majori. Jsou jim svěřena veškerá práva civilní, vojenská i soudní. Sami si upravují rozpočet, jenž však nabude platnosti teprv, až je schválen generálním guvernérem. Na činnost guvernéru dozorá generální inspektor, kdežto provinciální inspektoři podávají guvernéru zprávu o postupu komisařů a náčelníků.

Zákoník trestní je upraven podle indického a přizpůsoben zvykům a obyčejům. Osobní, rodinné a náboženské záležitosti přísluší náboženským soudcům, již jsou u muslimů odpovědní velkému kádímu. Připravují se v koleji Gordonově. Nejvyšší britský soudce předsedá čtyřem jiným ve vysokém soudním dvoru. Dva nebo tři jeho členové zasedají společně jako soud odvolací. Vysokému dvoru jsou podřízeny soudy provinciální. Kde jich není, rozhoduje guvernér nebo komisař. Náčelníci a čelní mužové mají právo souditi podle zvyků.

Civilní služba se štěpí na dva odbory: politický a technický, jenž zahrnuje též výzkumné stanice. Guvernéři, kteří mají dovolenou anebo kteří jsou ve výslužbě, se sejdou v létě v Londýně a vybírají z mužů, kteří právě ukončili universitní studia, kandidáty toho roku potřebné. Bývají přijímáni bez jakékoliv zkoušky a cvičí se po několik dní v ústředí v Chartúmu. Odtud je civilní sekretář posílá do provincií, kde je guvernér přiděluje buď svému zástupci nebo komisařům jako asistenty. Osvědčili se, postupují k nejvyšším hodnostem.

Do r. 1924 vykonávali nižší službu politickou i technickou Egypťané. Poněvadž byli téhož roku skoro vesměs vypuzeni, věnují britští úředníci větší péči domorodcům, aby v nich měli pomocníky.

Lord Milner doporučil r. 1921, aby vláda využívala kmenové správy a vrátila se ke zřízení, jež kvetlo za egyptské vlády a bylo přerušeno mahdim. Nesnáze působí, že mnohdy částka kmenů kočuje, kdežto částka pevně sídlí a živí se orbou. Kočovníky je těžko připoutati ke správnímu ústředí, poněvadž hledají pastvu tam, kde napršelo. Členové severních arabských kmenů se bezmála všichni účastní řádového života a poslouchají vykladače a učitele zákona, kteří dozorají na soukromý i veřejný život.

Generální guvernér sir John Maffey r. 1928 zřídil po venkově i větších osadách obecní správu s lidovými soudy. Za předsedu určil náčelníka nebo starostu, jenž si vybírá přísedící z těch, které vláda za schopné uznala. Za trest ukládají pokutu do určité výše. Ponenáhlu přejímají náčelníci nebo starostové dozor na domorodou policii, silnice, studnice, zdravotnictví a vybírají přímé daně. Učí se odpovědnosti, vychovávají se pro samosprávu a zmenšují státní výdaje.

Chartúm má městskou radu, v níž zasedá 9 Britů, 7 jiných Evropanů, 1 Syřan a 14 čelných domorodců. Mají práva a povinnosti obdobné evropským v městě čítajícím více než 50.000 obyvatelů. Sousední Omdurmán se 103.669 obyvateli městské rady nemá.

O veřejný pokoj a pořádek se stará vojsko a stráž bezpečnosti. Sir Geoffrey Archer vyhlásil slavnostně 17. ledna 1925 zřízení zemské obrany, v níž slouží po většině domorodci. Cvičí a vedou je Britové. Britský prapor pěchoty, jakož i oddíl dělostřelectva a letectva táboří v Chartúmu. Vojenských letišť je 112, avšak smějí jich užívat i letci občanští. Stráž bezpečnosti se skládá z domorodců a britských důstojníků.

POVINNÁ PRÁCE

Britští imperialisté jsou přesvědčeni, že vzdělaní národové mají právo užívatí přírodního bohatství krajů zaostalých. Z toho plyne, že domorodci jsou povinni pracovat ve pro-

spěch národů, kteří jim zajišťují pokoj a pořádek a dávají svou osvětu. Britským úředníkům bylo překonati obrovské obtíže, než přiměli súdánské obyvatele k práci v podnicích, ze kterých mají míti užitek Evropané. Necháпали, proč by se dřeli za nějaký peníz pro cizince, když si ze svých polí a stád opatří vše, čeho potřebují. Britské správě nezbylo leda podřídit dělníky na velkých podnicích dozoru policie, aby se nerozutekli. Bývají sháněni zdaleka. Za práci dostávají 7—11 K a z této mzdy se živí. Živobytí mají velice drahé, poněvadž bydlí a pracují daleko od domova. Ze mzdy aby žily i jejich rodiny zbavené živitele a hlavního pracovníka. Konají práce, ze kterých nemají přímého užitku; vždyť silnice a železnice, jež stavěli a staví, neslouží jim, nýbrž velkým podnikatelům evropským. Když nebylo za podnikatelského rozmachu dělníků domorodých, byli do Súdánu dopravováni egyptští vězni. V prosinci 1913 jich tam poslal vysoký komisař lord Kitchener 1080, aby budovali údolní přehradu Makuár. Těž vojáci jsou povinni robotou.

DOPRAVA

Z důvodů vojenských a hospodářských pečovala egyptská správa o splavnost Nilu a jeho přítoků. Dala odstraniti nahromaděné saddy a starala se, aby se netvořily nové. V Chartúmu měla loděnice a zavedla pravidelné spojení s většími osadami a vojenskými středisky při řekách. Správa britská plavbu zdokonalila a zrychlila. Pohodlné parníky zajíždějí každý týden z Chartúmu do Redžáfu na Bahr al-Džebel. Z Redžáfu je spojení s Kongem, Ugandou a Východní Afrikou.

Z Chartúmu se plaví parníky do Mešra ar-Rék na Bahr al-Gazál, jakož i do Gambely na Sóbatu, avšak jenom od konce května do konce listopadu.

Na Modrém Nilu plují lodi ze stanice Uád Medani do Rosejres.

Na Nilu pod Berberem je od května do října zajištěno

spojení z Kerejmy do Kermy, v ostatních měsících plují parníky toliko do Donkoly a odtud do Kermy plachetní lodice. Z Uádi Halfa se dostanou parníky do Šellálu u Asuánu.

Vzorné loděnice jsou v Khartoum North. Stavebního dřeva mají hojnost, neboť je dovážejí z jižních pralesů.

Britská správa hleděla od samého začátku odloučiti súdánský svět od Egypta. Dovoz a vývoz se neměl ubíratí Alexandrií, nýbrž směřovati k Rudému moři, kde upravovala zvláštní východisko. Súdán tam měl svůj přístav Suákin. Podle úmluvy z 19. ledna 1899 zůstal Suákin pod přímou správou egyptskou, leč vysoký komisař lord Cromer považoval toto ustanovení za chybné a přiměl již 10. července 1899 egyptskou vládu, aby se svého práva vzdala. I v Suákinu byla vztyčena vlajka britská. Tamní přístav není bezpečný, okolí je nezdravé, proto si Velká Britannie hledala nový přístav 60 km k severu a dala mu jméno Port Sudan. Zářez asi 100 m široký umožňuje vjezd do vlastního přístavu, úplně chráněného proti větrům. Byl vybudován na účet egyptský nákladem £E 730.000 a otevřen r. 1909. Z nového přístavu vystavěna železnice přímo na západ do Súdánu, čímž byl Egypt od svých bohatých jižních držav odříznut. Z Port Sudanu průplavem Suéským je spojení rychlejší a lacinější než po Nilu a železnici do Alexandrie a dále do světa. Suákin upadá. Banky se přestěhovaly do Port Sudanu a velké závody rovněž.

Súdán má tři železniční linky; Uádi Halfa—Chartúm dokončena r. 1899, avšak ústřední stanice chartúmská byla otevřena teprv r. 1909, kdy byl vystavěn železniční most přes Modrý Nil.

Atbára—Port Sudan s odbočkou do Suákinu, dohotovena r. 1905.

Jízda po trati Chartúm—Sennár—Obejd byla zahájena r. 1911.

Po světové válce byla vybudována ze stanice Thamiam neboli Haiga dráha Atbára—Port Sudan odbočka směrem

jižním do Kasaly, kam dospěla 23. dubna 1924. Z Kasaly byla prodloužena podél habešských hranic na Kedáref a dále k Sennáru, kde překročivši Nil po nové přehradě Makuár se spojila s hlavní tratí súdánskou vedoucí do Obejdu. Stanice Makuár byla otevřena 15. února 1929. Tato odbočka stála £E 2,750.000.

Trat' Chartúm—Uádi Halfa je spojena ze stanice Abu Hamed odbočkou s Kerejmou na Nilu, odkud vyjíždějí parníky.

Vláda egyptská povolila 13. července 1932 £E 130.000 na železnici z Chartúmu do Džebel Aulija, kde stavěla na Bílém Nilu mohutnou přehradu.

Silnice nebo aspoň cesty byly zřizovány již za správy egyptské. Britská je zdokonalila, zvláště když se osvědčily automobily. Lze po nich jeti všemi směry. Nákladná silnice byla vystavěna od severu k jihu, aby bylo zajištěno spojení rostoucí britskou říší z Cape Town do Alexandrie.

V bažinatých a proto nesplavných a neschůdných krajích se znamenitě osvědčují letadla. Súdánem vede hlavní letecká linka z Velké Britannie na Egypt do Jižní Afriky. V Chartúmu je ústřední letiště. Odtud je pravidelné spojení týdnenní s Džúbou na horním Bahr al-Džebel. Všechny krajské osady mají letiště, i mohou guvernéri nebo jejich inspektori pohodlně navštěvovati podřízené úřady a zkoumati jejich činnost a vyslechnouti přání a stesky domorodců.

Telefonická linka spojující Egypt se Súdánem se stavěla teprv ke konci r. 1939. Egyptská vláda uhradila 60% výloh, ostatek súdánská.

ZEMĚDĚLSTVÍ

Zabezpečujíc dopravu starala se vláda, aby bylo co dopravovat. V zemi zaostalé bylo třeba povznést zemědělství. V jižních krajích tropických to nebylo snadné, proto soustředila vláda pozornost na oblast pustinnou a přechodnou.

Tam nejsou deště pravidelné a vydatné, i daří se zemědělství toliko, je-li podporováno umělým zavlažováním. Mohlo se díti pouze z Nilu a ten je tvůrcem a živitelem Egypta.

ZAJIŠTĚNÍ VODY

Bez domluvy mezi oběma státy nebyla úprava zavodňování snadná. O súdánskou vodu pečovalo do r. 1899 egyptské ministerstvo veřejných prací spravované Brity. Byl v něm zvláštní súdánský odbor, na nějž rovněž platila vláda egyptská. Na jeho výzvu zkoumal sir William Garstin celý Nil a navrhl již 22. dubna 1904, aby bylo vody Bílého Nilu užito pro Egypt a Modrého Nilu pro Súdán. Po neblahém roce 1924, kdy si Velká Britannie Súdán bezmála úplně přisvojila, zkoumal zvláštní výbor znova vodu Nilu i jeho súdánských přítoků a podal podrobnou zprávu vysokému komisaři 21. března 1926. Lord Lloyd naléhal na egyptskou vládu, aby se s ním a s vládou súdánskou dohodla. Dohoda měla dokázati, že Nil stačí pro oba státy a že není tudíž třeba, aby byl Súdán k Egyptu přivtělen. Rovněž by byla umožnila stavbu rozličných přehrad a poskytla výdělek britským podnikatelům, inženýrům a domácím dělníkům. Příjmy súdánské vlády by se byly zvýšily a touha po návratu lacinějších egyptských úředníků a zřízenců by byla polevila. Nejsilnější egyptská politická strana uafd neuznávala věcné pravdivosti odborné zprávy a její vláda se zdráhala uzavřítí kýženou dohodu na jejím podkladu. Namítala, že by podstatně zmenšila svrchovanost Egypta nad Nílem a podřídila egyptské práce v Súdánu souhlasu tamní vlády; zbavila Egypt kalné a proto hnojící vody Modrého Nilu a přiznala Súdánu právo rozšíření zavodňované role podle libosti. Mimo to se pozastavovala, že návrh neurčuje přesně, který mezinárodní sbor by urovnal možné spory.

Vláda uafdu byla na popud vysokého komisaře propuštěna a nová utvořená Muhammadem Mahmúdem z ústavních liberálů nebyla s to, aby lordu Lloydovi něco odepřela.

Uzavřela s ním 7. května 1929 úmluvu o vodě nilské. Podle ní zůstává Modrý Nil, Bahr al-Azrak, vládě súdánské, kdežto na Bílém Nilu, Bahr al-Abjad, se smí zařizovati vláda egyptská. Vláda Velké Britannie současně uznala přirozená historická práva Egypta na vodu Nilu a projevila souhlas, aby se se súdánskou dohodl o každém novém užití vody. Egyptská vláda přivolila, aby měl Súdán vlastního generálního inspektora nebo poradce, adviser, s příslušným sborem, jenž by v souhlase s ní potřebnou vodu určoval. Súdán dostal tudíž vlastní správu nilské vody.

M a k u á r s k á p ř e h r a d a

Modrý Nil je pramenem bohatství Egypta, poněvadž přináší s habešských hor úrodnou náplavu, která zbavovala egyptského rolníka povinnosti hnojití. Této vody má užívatí Súdán. Egyptští členové súdánské služby zkoumali dolní tok Modrého Nilu a našli vhodné místo pro nádržku u Makuáru. Načrtli plány a egyptští vojáci a dělníci budovali přehradu r. 1914. Za války práci přerušili a obnovili ji teprv r. 1919. Přehrada byla uvedena v činnost 21. ledna 1926. Je 3 km dlouhá. Na vlastní přehradu připadá 1800 m, na křídlové zdi zadržující vodu na obou stranách, aby se neroztékala, 1200 m. Nejvyšší výška je 26 m nad řečištěm, základy jdou do hloubky 10, místy i 12 m. Přehrada má 8 vypouštěcích dveří 8·4 m vysokých a 2 m širokých, kdežto 14 podobnými dveřmi 5 m vysokými a 3 m širokými se zachycená voda pouští do zavodňovacího kanálu, jenž je 100 km dlouhý. Po přehradě přejíždí železnice. Stavba stála £E 11,500.000 a celou sumu zaplatila egyptská vláda.

Přehrada makuárská přiměla egyptskou vládu, aby stavěla novou přehradu Nag Hamádi pod Luksorem, nemělo-li 600.000 feddánů (252.000 ha) pobřežních pozemků pozbýti pravidelné úrody. Voda nahromaděná v Makuáru a upotřebená pro Džezíre, kraj omývaný Bílým a Modrým Nilem, schází pobřežním pozemkům pod Nag Hamádi, takže ne-

dávaly druhých žní. Práce svěřené za £E 2,000.000 britským podnikatelům byly zahájeny 10. února 1928 a dovršeny 19. prosince 1930.

Přehrad y na Bílém Nilu

Půda, která se dá v Egyptě obdělati, se odhaduje na 7 mil. feddánů. Na konci r. 1924 se jí osévalo 5,200.000 feddánů. Ze zbytku je třeba ponechat 200.000 feddánů na chov ryb, i zůstává pouze 1,600.000 feddánů pro obyvatelstvo, jež přibude v nejbližších 30 letech. Pro tyto nové pozemky si chce Egypt zajistiti vodu a sídliska pro vystěhovalce, kteří v rodné obci obživy nenajdou. Obě je možné jedině v Súdánu. Britská vláda souhlasila se zajištěním vody, avšak odmítala sídliska obávajíc se politických potíží. Vybízela egyptskou vládu, aby upravila tok Bílého Nilu a vystavěla na něm přehradu.

Voda Bílého Nilu se hodí k zavlažování, avšak nikoliv k záplavě, poněvadž nepřináší do Egypta skoro žádnou prst. Ukládá ji v jižním Súdánu, kde teče pomalu a živí rozsáhlé bažiny. Odborníci navrhli dvě přehrad y: jednu u Džebel Aulija, asi 50 km nad Chartúmem, druhou při výtoku z jezera Albertova. Proměnilo by se v obrovskou nádržku, jež by doplňovala vodu Nilu, kdyby jí bylo málo. Aby se neztratila v bažinách, má egyptská vláda zříditi nové řečiště, jež, jakož i obě přehrad y by zůstaly jejím majetkem a egyptské úřady by na ně dohlížely. Výlohy budou velké, poněvadž je třeba odškodniti obyvatele, jejichž půda bude zabrána a platiti bohaté služné odborníkům a úředníkům zaměstnaným v krajinách nezdravých.

Na britský nátlak zahájila egyptská vláda přípravy již r. 1917. Po pěti letech je z politických důvodů přerušila a teprv Ziuar paša, jenž se s britským souhlasem ujal správy Egypta, v květnu r. 1925 poukázal na přehradu nové peníze, aby pomohl nezaměstnaným domorodcům. Do léta r. 1931 vyplatil Egypt více než £E 1,000.000 na předběžné práce. Rostoucí hospodářská bída nutila súdánskou vládu, že na-

léhala prostřednictvím londýnské na egyptskou, aby stavbu přehrady zadala. Vlády uafdu a liberální se zdráhaly a ani dvorní Sidkiho paši neměla chuti, obávajíc se výloh a nejistého politického podkladu. Sir Murdoch MacDonald, vynikající odborník a rádce soudánský, upozorňoval Sidkiho, aby nepropásl, čeho by jeho nástupci nikdy nedosáhli; obyvatelstva soudánského přibývá, zemědělství se povznáší a není daleká doba, kdy si Súdán řekne, že si vezme vody, kolik potřebuje, bez ohledu na Egypt. Egypťané odpovéděli poukazem na úmluvu o vodě z r. 1929, vytýkali potřebu trvalého spojení Súdánu s Egyptem a vybízeli soudánskou vládu, aby přehradu u Džebel Aulija vybudovala buď sama, nebo na ni podstatně přispěla. Za důvod uváděli užitek, jež soudánskému obyvatelstvu zajistí. Celé pomezí nádržky dotud pusté promění v úrodné sady, zavlažované čerpadly; získá mezi přehradou a Chartúmem právo pěstovati zeleniny na 30.000 feddánech, zavodňovaných kanály z přehrady a dostane rozsáhlé a úrodné role, když bude voda z přehrady vypuštěna.

Britská vláda neměla chuti k ústupkům a dvoru nezbylo než přiměti vládu Sidkiho, aby dal předlohu o přehradě Džebel Aulija v parlamentě odhlasovati. Stalo se to 23. května 1932 bezmála jednomyslně, poněvadž se obě čelné politické strany uafd i národní liberálové voleb zdrželi a ve sněmovně zasedali poslanci, kterým tam vláda a dvůr dopomohly. Súdánští dostali £E 750.000 za pozemky, které měla nádržka zatopiti, £E 130.000 na železniční odbočku a stavba přehrady zadána britskému podnikateli za £E 4,500.000. Byla hotova ke konci r. 1937. Není pochyby, že stála mnohem více, poněvadž i u jiných podobných staveb byl rozpočet o jednu nebo dvakrát tolik překročen.

P ř e h r a d a u j e z e r a T á n y

Velká Britannie činí nároky na habešské úvodí Nilu. Zajistila si je r. 1902, kdy přiměla císaře Menelika II., že pode-

psal smlouvu, již se zavazuje, že nedá u jezera Tány, z něhož Modrý Nil vytéká, zříditi bez jejího souhlasu žádnou přehradu. Za světové války vypravila do Habeše odborníky, aby okolí jezera zkoumali a současně podávali zprávy o politických záležitostech. Po válce hledala habešská vláda přispění ve Spojených státech severoamerických a udělila v listopadu 1927 J. G. White Engineering Corporation of New York výsadu na přehradu. Mimo ni měla společnost vybudovati silnici od jezera do hlavního města Addis Ababy. Londýnská vláda se protivila a vymohla v listopadu 1929 nové vyjednávání. Potřebné peníze neměla poskytnouti ani vláda habešská, ani společnost americká, nýbrž Egypt, aby si takovým způsobem před světem zajistil právo na přebytečnou vodu i z Modrého Nilu. Vláda Sidkiho nejevila velkého nadšení pro londýnskou nabídku a nemohla najíti zástupce pro porady v Addis Ababě, se souhlasem císařovým určené na druhou polovici února 1933. Na britský nátlak konečně vypravila podřízené úředníky, již rokovali se zástupci White Company, habešskými a súdánskými. Usnesli se, že je třeba delších studií a Sidkimu nezbylo než na ně povolit £E 50.000. Podle úmluvy ze 4. září 1935 dostane súdánská vláda 10⁰/₀ až 50⁰/₀ vody, avšak za roční poplatek.

BAVLNA

Velká Britannie potřebuje pro svůj textilní průmysl nesmírné množství bavlny. Zásobovala se z Indie a z Egypta. Rostoucí domácí průmysl indický, jakož i soutěž japonská jí indické bavlny ubíraly. Egyptská nestačila, i bylo jí kupovati ze Spojených států za ceny, jaké tamní výrobci požadovali. Již v sedmdesátých letech devatenáctého století se ozývaly hlasy, že by měla pěstovati bavlnu a mnozí poukazovali, že by se k tomu znamenitě hodil Súdán. Tam byla bavlna od nepaměti doma, rostl z ní průmysl a vyváželo se hojně tkanin Egyptem i z přístavů rudomořských. Proč by nedozírali Britové na pěstování bavlníku, nezajistili si levnou

surovinu a nevytvořili nové odbytiště pro hotové výrobky? Imperialistům, již horovali pro scelenou říši ve východní Africe od Cape Town do Alexandrie, poskytla bavlna nového důvodu, aby získali stoupence svému záměru. Porozuměli jim průmyslníci i dělníci a všichni čekali na příležitost aneb záminku, aby si Velká Britannie Súdán přivlastnila. Opanovala jej vojskem egyptským a za egyptské peníze r. 1898 a již po půl druhém roce založili londýnští zájemci The Sudan Development and Exploration Company, Ltd., aby tamní hospodářské záležitosti studovala a potřebné zařizovala.

Bavlna se pěstuje na polích zavlažovaných deštěm; na rolích dočasně zaplavovaných; na pozemcích zavodňovaných čerpadly nebo zaplavovaných z přehrady. V oblasti rovníkové, jakož i v jižní polovici přechodné, zvláště v Kordofánu, naprší průměrně ročně 890—1020 mm. Dešťové období trvá od února do října. V suchém skropí vyprahlou půdu sem tam nějaká přehánka. Po vydatných deštích bývá úroda bohatá, avšak velké nesnáze působí doprava. Není cest, železnic a rozličná ramena nilská bývají zatarasena sady, hrázemi utvořenými vyrvanými keři a sítím. Vyčištěnou bavlnu odvázejí na soumarech, což je nákladné, takže se nevyplácí ani dopravovati semeno na trhy. Topí jím v čistírnách surové bavlny. Domorodci mají v oblibě určité druhy a zděděný způsob práce. Těžko se dají přiměti ke změně a nelze na ně dozírat, poněvadž nezdravé podnebí ohrožuje život bílého odborníka. Zemědělci vědouce, že by úrodu prodávali lacino, raději se nenamáhají.

Role dočasně zaplavované jsou u Tókaru a Kasaly. Řeka Baraka proměňuje od začátku července značnou plochu v jezero, jež teprv v září vysychá. Ukládá na ni silnou vrstvu úrodného nánosů, pod níž se uchovává vláhá až do uzrání bavlny. Občas napomáhají lepší úrodě slabé deště pobřežní. Bavlníku se věnovalo r. 1930 60.000 feddánů, jež poskytly asi 9.000 amerických balíků.

U Kasaly nastává zátopa v červnu a trvá 75—100 dní. Bývá jistější než u Tókaru, poněvadž jsou deště pravidelnější a vydatnější. Bavlníkem osévají 30.000 feddánů v souhlase s vládou italskou, s níž se súdánská domluvila 12. prosince 1924. Zavázala se, že bude odváděti eritrejské 20% čistého zisku, převýší-li £E 50.000.

Čerpadla živí bavlníková pole podél Nilu od egyptských hranic po Chartúm. Statky jsou buď vládní, nebo na které vláda dozírá anebo soukromé. Čerpadla pohánějí benzinem i surovým petrolejem. V Súdánu není dotud ani uhlí, ani petroleje, je třeba je dovážeti rovněž jako stroje a poněvadž se domorodci v dozoru na ně nevyznají, potřebují Řeků nebo jiných Evropanů, což zvyšuje výlohy.

Bavlníková pole v Džezíre

Přehrady v Súdánu nebylo. Měla býti vybudována, až by výzkumná společnost londýnská podala potřebné návrhy. Stanovy si upravila r. 1904. Po dvou letech přijala jméno Sudan Plantations Syndicate a od té doby řídí pěstování a prodej bavlny. Má v čele vynikající britské podnikatele a továrníky lancashireské, již mají oporu ve všech třech politických stranách.

Syndikát zkoumal pěstování bavlníků na rozličných místech a rozhodl se r. 1911 pro rozsáhlé pozemky v Džezíre, Meziříčí, prostírajícím se mezi Bílým a Modrým Nilem. Na statku Tíba nedaleko Uád Medani na Modrém Nilu se po několik let udařila bavlna rovnající se nejlepší egyptské. Vláda stavěla přehradu makuárskou a syndikát dal již r. 1914 zavlažovat bavlníkové role. Válka zastavila bezmála všechny práce. Po ní zasáhla londýnská vláda s parlamentem. Důvodem jim byly velké dodávky surovin ze Súdánu za světové války. Egypt nebyl s to, aby vyživil britskou armádu. Zásoboval se ze Súdánu. Do Arabie se vyvážela kukuřice a proso, do Velké Britannie bavlna a arabská guma. Bylo třeba zdokonaliti zemědělství a otevřítí britským podnikate-

lům nové pole činnosti. Parlament povolil Súdánu půjčku £ 6,000.000, z ní asi £ 5,000.000 pro podnik v Džezíre.

Syndikát se domluvil se súdánskou vládou 17. října 1919. Podle domluvy desítileté, která se však mohla prodloužit o 4 léta, zaručila mu vláda vyznačenou půdu v Džezíre a spolu potřebné přehrady. Podružnou kanalisaci měl provést sám a pečovat pod jejím dozorem o bavlnu. Ve smlouvě není zmínky o výměře, avšak některé listy udávaly 1 mil. feddánů, čímž pobouřily veřejné mínění egyptské. Aby je uchlácholil, prohlásil vysoký komisař lord Allenby v únoru 1920, že se bude obdělávat a zavlažovat pouze 300.000 feddánů. Ultimatem odevzdaným egyptské vládě 22. listopadu 1924 oznámila londýnská vláda, že se zavodňovaná plocha rozšíří, jak bude potřebí. Po domluvě s vládou Ziuarovou 26. ledna 1925 byla ustanovena zvláštní komise, aby prozkoumala vše, co se zavodňováním souvisí.

Vláda přiměla domorodce, aby jí pronajali na 50 let své pozemky po 10 piastrech (asi 17 K) z 1 feddánu (4.200 m²) ročně. Z pronajatých neboli zabraných pozemků utvořil Syndikát dílce po 30 feddánech (12.6 ha) a každý dílec dal do nájmu jedné rodině. Žádná nesmí obdělávat více než 30 feddánů. Semena, nářadí i dobytek kupují sedláci od Syndikátu. Jenom od něho si smějí vypůjčovat peníze a jemu a vládě odevzdají sklizenou bavlnu. Jsou povinni pěstovat na jedné třetině bavlnu, na druhé obilí a třetí aby úhořili. Z úrody bavlny smí zemědělec prodati 40%, avšak toliko Syndikátu a sice přímo bez překupníka za cenu od něho určenou. Stihl by ho trest, kdyby sklizeň prodal někomu jinému nebo od sousedů skupoval. Ze zbylých 60% si vláda brala 35%, kdežto Syndikát dostal 25%. Vypěstované obilí nestačí na živobytí, dobytek nechovali, poněvadž nebylo píce, i dokupovali potraviny a šaty od Syndikátu, jenž hledí, aby vytěžil co nejvíce. Nedovoluje, aby tkali z bavlny látky, jak činívali jejich předkové za egyptské správy. Výlohy byly hrazeny třemi půjčkami, jež britský parlament

zaručil na začátku r. 1926 ve výši £E 13,000.000. Výsada Syndikátu byla následujícího roku prodloužena do r. 1950 a spolu plocha podstatně rozšířena. Vládní podíl volné bavlny zvýšen na 40⁰/₀, syndikátní snížen na 20⁰/₀.

Syndikát se dal do práce s bezpečnou nadějí, že hodně vydělá. Daní neplatil a vláda jej podporovala. V londýnském parlamentě se poslanci nejednou dotazovali, jakým způsobem byly pozemky zabezpečeny, kolik rolníků zbaveno majetku a jakých úlev se dostalo Syndikátu. Vláda odpovídala vyhýbavě a žádný poslanec se nad tím nepozastavoval; vždyť se otvíral pramen, jenž měl trpícímu průmyslu lanco-shireskému dopomoci k novému činnému životu a zajistiti blahobyt statisícům nezaměstnaných.

V prvních letech dávala bavlníková pole džezírská obrovské výnosy. Státní půjčky nebyly vyčerpány, příjmů se nešetřilo a Syndikát platil dividendy až 28⁰/₀. Škoda, že blahobyt dlouho netrval. Půda se rychle vyčerpávala a již r. 1929 si odborníci stěžovali že podnebí není vhodné pro bavlník, který se pěstoval, že je potřebí najíti druhy nové, odolnější, potírati rozličné nebezpečné choroby a obsévatí týž pozemek až po 3 letech bavlníkem. Jeden rok na něm pěstovati obilí, druhý píceiny, třetí úhořiti a teprv potom bavlník. Ceny na světovém trhu klesaly a britská vláda byla povinna dopláceti na splátky i na úroky ze zaručených půjček. V Súdánu se těšili a těší, že půda dotud neobděláná poskytne vyšší úrody a světové ceny že se popraví.

Na valné hromadě chartúmské obchodní komory v dubnu 1934 si stěžoval její předseda, že bavlnářský syndikát zklamal a domácí hospodářství ohrozil. Prvotně pěstoval bavlnu na 200.000 feddánů. Omezil ji na 175.000 a pracuje se škodou. Na vládu uvaluje ročně více než £ 500.000, která suma není nikde zabezpečena. Předseda upozornil, že není ve správě Syndikátu vše v pořádku a že je potřebí důkladné očisty a změny v postupu. Zemědělci nenávidí nejen bavlnu, nýbrž i její jméno a stejně smýšlejí obchodníci a

usedlíci, poněvadž společně trpí. Vláda a Syndikát jsou povinny ujmouti se zemědělců, kteří nevědí, z které do které. Nemají se ani tak jako jejich krajané, kteří pěstují bavlnu zavlažovanou toliko deštěm. Ustavičná práce je zeslabuje, neboť byli zvyklí volnému pohybu se stády. Vláda ať dbá, aby zachránila aspoň jejich osobní svobodu, která je ohrožena, poněvadž každý nájemce je podřízen bílému dozorcí. Bílý dozorce má na zřeteli dividendy. O ty se barevný domorodec nestará, neboť hledí zajistiti své živobytí a své šaty. Džezíre je tvrdou záhadou soudánské vlády a správy. Obecně se uznává, že chybovala vláda, poněvadž věnovala pozornost v posledních dvaceti letech výhradně bavlníku a ostatní plodiny zanedbávala. Zemědělci se dovolávají tropického prosa tvrdíce, že přináší větší a bezpečnější užitek než bavlna. Vývozci hledají sezam a podzemnici; poplávka roste a nabídky není, kdežto tisíce a tisíce balíků bavlny tyří ve skladištích. Nejhorší je, že není naděje, že by se podnik Syndikátu v dozoré době zlepšil a platil aspoň úroky z peněz vydaných na úpravu půdy a železnici pro něj vybudovanou. V celém Súdánu bylo r. 1939 oseto bavlnou 410.840 feddánů, rok předtím 441.340.

DOVOZ A VÝVOZ

Ze Súdánu se vyvážejí suroviny a dovážejí hotové výrobky. Nejvíce se stržilo za bavlnu, vlnu, dobytek, nevdyčlané kůže a kožešiny, sezam, duru, slonovinu a sennu. Kupují se látky bavlněné a vlněné, cukr, kovy a kovové zboží, stroje, uhlí, benzin, petrolej, obuv, mouka, káva, jakož i lihové nápoje. Původně byl Egypt nejlepším odběratelem i dodavatelem. Sotva soudánská vláda na egyptský účet spojila Chartúm železnici s Rudým mořem a vybudovala bezpečný přístav Port Sudan, svádí do něho dovoz i vývoz. Doprava do Egypta je obtížná a nákladná, poněvadž je třeba dvakrát, ba třikrát zboží překládat. V posledních letech soutěží auto-

mobily se železnicemi a udržují přímé spojení s Egyptem, avšak celní ploty překážejí. Žádný Egyptan nesmí do Súdánu bez pasu potvrzeného britským konsulem. Vláda působí i po r. 1940 velké nesnáze Egyptanům, kteří z hospodářských nebo náboženských důvodů míní navštívit Súdán. Odmítá egyptské dělníky a železniční zřízence, nedovoluje, aby jezdili ve čtvrté třídě jako jejich súdánští soudruzi a koná co může, aby je nepřímou ze země vypudila. Od egyptských lodí se požadují v Port Sudanu průkazní listiny, jako by byly cizí. Vývoz ze Súdánu do Egypta je mnohem lacinější na Liverpool než na Sués. Takové omezování není na prospěch ani jednomu, ani druhému státu, zvláště v letech hospodářské bídy.

Obchodníci a podnikatelé súdánští si naříkají, že vláda zadává důležitější práce domům londýnským a nikoliv jim. Upřímně to vyznal G. A. Contomichalos, předseda obchodní komory chartúmské při valné hromadě r. 1934. Domácí domy platí daně a udržují nákladné místnosti, vyplácejí své zřízence a nikdo se jich neptá, zda by to neb ono dílo nevykonali nebo potřebné zboží nedodali. Obchod súdánský trpí od r. 1924, kdy byli odstraněni egyptští vojáci a úředníci. Súdán ztrácí od té doby nejméně £ 1,000.000 ročně a nenašel náhrady. Staré, osvědčené domy buď zmenšují činnost, propouštějí zřízence nebo se vyrovnávají, ba i úpadek ohlašují. Proč se neotevrou egyptsko-súdánské hranice? Proč vláda nedovolí, aby se v Súdánu usadili podnikaví Egyptané? Přiměla egyptskou vládu ke stavbě přehrady u Džebel Aulija, i zabezpečila Súdánu mnoho milionů liber. Není pochyby, že se jí podaří uložit Egyptu ještě jiné zavodňovací podniky, ale všechny tyto příjmy jsou dočasné a blahobyt súdánský nebude obnoven, pokud se neobnoví pokojná výměna hospodářská i osvětová mezi oběma zeměmi. Z těchto a podobných slov je patrna změna v britském nazírání na súdánsko-egyptské záležitosti. Britští poplatníci si stěžují, že se jejich daně topí v súdánských ba-

žinách a vývozci nevědí kudy kam, poněvadž japonská soutěž rok od roku roste i v zaostalém Súdánu, jež považovali za vlastní odbytiště. Ve správním roce 1933/34 vzrostl japonský dovoz o £E 100.000 (17.000.000 K).

Na britský popud navštívila na začátku r. 1935 skupina čelných egyptských obchodníků a zemědělců Súdán. Prohlédla si větší podniky a domluvila se se Súdánci, že zřídí ze členů obchodních komor společný výbor, jenž by posiloval obchodní styky. Valné hromady bude svolávat jednou do Chartúmu, po druhé do Káhiry. Hospodářská bída nutí vládu, aby otevřela dveře do Egypta.

G. A. Contomichalos vytkl 19. března 1937, jak mnozí odsuzovali jeho požadavek, aby se Egypt znova účastnil hospodářské práce v Súdánu. Co odsuzovali r. 1934, dnes schvalují a radují se, že spojení Chartúmu s Káhirou bylo uvolněno. Nedávná návštěva egyptského obchodního poselstva navázala rozličné hospodářské styky a je povinností obchodní komory, aby zřídila v Káhiře odbočku, která by provedla, čeho bude potřebí.

STÁTNÍ PŘÍJMY

Základem příjmů je pozemková daň. Pozemky jsou rozděleny ve třídy podle úrodnosti a způsobu zavlažování. Daň je značná, neboť činí až 75 piastrů (K 127.50) z feddánu (0.42 ha). Mimo to se vybírá ze staveb, z každé datlové palmy jakož i z jednotlivých zvířat; z velblouda 20 piastrů ročně.

Kočovníkům ukládá guvernér dávky podle odhadu jejich stád a náčelník je za ně odpovědný. Nynější daně jsou čtyřikrát větší než byly za egyptské správy r. 1882. Důležité jsou příjmy z celnic, z nepřímých daní, průmyslových výsad a ze státního monopolu; vždyť britská správa zabrala všechna důležitější odvětví a v únoru 1919 si vyhradila i prodej cukru. Spotřebuje se ho mnoho a zvýšenou cenou přibývá státních příjmů, obyvatelstvo však trpí.

Dobře se měl Súdán, pokud Egypt hradil schodky. Opa-
noval jej r. 1898 z velké části svou armádou a za své peníze.
Již následujícího roku doplatil £E 360.000; r. 1900 £E
365.260. Od r. 1899 do r. 1912 zaplatil £E 5,353.215 na
úhradu schodků. Na železnice a jiné veřejné stavby od
r. 1901 do r. 1909 £E 4,378.000 a do r. 1924 více než £E 7 mil.
Na schodky od r. 1912 do r. 1924 £E 5,350.000. Obrana
Súdánu stála Egypt do konce r. 1924 ročně £E 1,200.000,
ba od r. 1913 do r. 1922, kdy trvalo nebezpečí vzpoury,
ročně £E 2,900.000. Po vynuceném odchodu egyptské
armády a úřednictva vymáhá vláda londýnská na Egyptu
£E 750.000 (K 128,000.000) ročně z důvodu jeho závislosti
na Nilu. Není-li Súdán zajištěn, že nemá Egypt pevného
podkladu blahobytu.

Generální guvernér sir G. S. Symes navštívil Káhiru
22. listopadu 1939, aby urovnal hospodářské záležitosti.
Súdánská vláda je ochotna zaplatiti £ 5,400.000 na úhradu
egyptských výloh, zabezpečiti egyptské úředníky propuštěné
ze súdánských služeb r. 1924 a uhraditi £ 700.000 cenu
zbraní a nábojů, které zůstaly v Súdánu, když bylo egyptské
vojsko vypuzeno.

Egyptské úhrady Súdánu scházejí, vláda neví, odkud je
vzítí a Velká Britannie leda aby doplácela. Generální guver-
nér dostával služné od samého začátku od Egypta, třebaš byl
jmenován Jeho britským Veličenstvem.

VÝCHOVA

Nelze popříti, že britská správa věnovala Súdánu nesmír-
nou péči. Budovala lodi, silnice, železnice, upravovala plav-
bu po řekách, zřizovala přístavy, nabádala k orbě a chovu
dobytka a všímala si zdravotnictví. Při všem počínání je
patrný hlavní účel: získati co nejvíce pro Velkou Britannii.
Prospěch Anglie jí byl vůdčí hvězdou. O blahobyt domo-
rodců se starala, pokud sloužil vytčenému účelu. Veřejná

súdánská služba politická i technická nabádala, ba nutila k účelné a vytrvalé práci hmotné, uzavírala však cestu k práci duševní, k osvětě a vzdělanosti. Zdravý, silný a pracovitý domorodec zúrodňuje cizí peníze vložené do jeho vlasti, zajišťuje výnos, obohacuje koloniální stát a při tom sám dospívá k jakémus takémus blahobytu. Poznává nové požitky, touží po nich a máje výdělek, hledí si je opatřiti, čímž podporuje cizí obchod a zajišťuje spolehlivé odbytiště průmyslovým podnikům. Oddávaje se nízkým požitkům, upadá mravně i tělesně; stává se povolným nástrojem vypočítavých cizinců.

Angličtí imperialisté pronikali za hesla: „Vysvobodíme otroky!“ temnou Afrikou a opanovali ji. Rozdělili se o ni, otrokáře mnohdy získali a s jejich pomocí se po svém zařizovali. Evropská osvěta domorodcům spásy nepřinesla. K pravé osvětě jim byla cesta zatarasena, evropský náter je vyloučil z jejich prostředí a vydal zhoubnému nebezpečí. Sta opuštěných osad a rostoucí úmrtnost jsou toho důkazem. Kdo žijí, pracují, avšak nikoliv pro sebe, nýbrž pro cizí pány. Nesou těžké jho a nevzpírají se, poněvadž nevidí možnosti, že by se osvobodili. Jsou duševně slepí a nemají pocítiti touhy po svobodě.

Generál Kitchener poznal za dlouhého pobytu v Egyptě dokonale duši orientálního člověka a svých poznatků využíval ve prospěch své vlasti. Nenáviděl školy, v nichž evropští učitelé vtloukali orientálním synkům evropské nauky a ideály. Soudil, že jejich odchovanci nemohou ve svém prostředí žítí podle toho, čemu se naučili; že z nich rostou nespokojenci toužící po převratu, po svobodě a ohrožující Evropany, kteří jejich vlast spravují. V Egyptě takové školy zrušiti nemohl, zato však si umínil, že nedovolí, aby byla jediná zřízena v Súdánu, jehož egyptskou armádou dobyl a jež jako vrchní velitel a první generální guvernér spravoval. Egyptské vojsko rozložil po zemi a egyptským důstojníkům a úředníkům svěřil nejtěžší úkoly. Oni pracovali, vysocí důstojníci a úředníci britští na ně dozírali.

Kitchener nepřál Egyptánům. Byl by je nejraději nahradil Súdanci ve správě civilní i ve vojsku, jenže jich neměl a bylo potřebí jim poskytnouti aspoň nějakého vzdělání. Posílal súdánské chlapce do Egypta, leč tam dýchali vzduch hodně prosycený názory evropskými, kamarádili se s nespokojenými Egyptany a vraceli se do vlasti s otázkou, proč mají poslouchati cizinců. Toto nebezpečné vědomí mínil Kitchener v zárodku udusiti a jako bylo jeho snahou, aby přerušil s Egyptem styky politické a hospodářské, tak se přičiňoval, aby nebylo mezi súdánskou zemí a Egyptem pojitka osvětového. Rozhodl se, že zřídí pro Súdánce školu, která by nahradila cizí učiliště a vychovávala nižší úředníky, důstojníky, zřízence, řemeslníky a učitele, kteří by britské správě nikdy nebyli nebezpeční. Dal jí jméno Gordon Memorial College a byla otevřena r. 1902. Štěpí se v oddělení nižší a vyšší. Nižší je naše škola obecná, vyšší měšťanka nebo nižší reálka. Není obecně přístupná; toliko synové čelných a spolehlivých domorodců bývají přijímáni. Nižší oddělení má tři skupiny: učitelskou, řemeslnickou a soudcovskou. Kdo vychodí všechny třídy, asi celou naši obecnou školu, může býti ustanoven učitelem na obecné škole, na niž vláda dozírá. Kdo vychodí toliko několik tříd, půjde buď do oddělení, ve kterém se vychovávají nižší náboženští soudci, nebo do školy odborné, v níž se učí rozličným řemeslům. Po vyučení pracuje jako zřízenec veřejné technické služby.

Nejlepší žáci, zvláště kdož pocházejí z vynikajících rodin, přestupují do vyššího oddělení, jež má šest skupin: správní, vojenskou, učitelskou, obchodní, lékařskou a právníkou. Správní cvičí nižší úředníky, vojenská důstojníky. Lékařská škola, zvaná Kitchenerova, byla otevřena 3. února 1924, kdy se londýnská vláda rozhodla, že si v Súdánu odpomůže od lékařů a úředníků egyptských. Žáci, kteří vychodili měšťanskou školu, se ve čtyřech letech vzdělají na lékaře. První školní rok byl zahájen 3. února a koncem května se chovanci odebrali na dlouhé prázdniny. Vrátili se v září a v prv-

ní polovici prosince složili zkoušku, čímž dovršili první ročník a vstoupili do druhého. Znovu byl první ročník otevřen 1. ledna 1927. Vyučování trvá od r. 1934 pět let. Několik nejlepších odchovanců bylo r. 1937 vypraveno do Anglie, aby se tam zdokonalili.

Vyučování na právnické škole bylo zahájeno r. 1935. Po třech letech z ní vyšlo 6 soudců a 1 advokát. Vojenské oddělení bylo na podzim 1924 zavřeno a nižší důstojníci byli vybíráni z mužstva. Ukázalo se, že není kandidátů náležitě vzdělaných, proto bylo vyučování r. 1931 opět zahájeno a na jaře 1935 vstoupilo 16 odchovanců do armády. Novížáci nebyli přijímáni a vojenská škola zůstala zavřena.

Zvláštní komise, jíž předsedal lord De La Warr, se zabývala r. 1937 vybudováním obecného, středního a vysokého školství. Navrhla, aby byla Gordonova kolej ponechána přeměněna v universitu. Dotavadní částečná střední škola má být doplněna a jiné zřízeny nejen v Chartúmu, nýbrž i v ostatních čelných městech. Kdož vychodí plnou střední školu, mohou být přijati na právnickou a medicínskou fakultu, které vyrostou z částek Gordonovy koleje.

Nižší učitelský ústav v Bacht ar-Ruda se osvědčuje, i je potřeba jej zdokonaliti a mimo něj zříditi vyšší vychovatelský ústav, z něhož by vycházeli učitelé středních škol. Větší péče budiž věnována arabštině. Potřební učitelé a profesori mohou být povoláni z Egypta. ✓

Podle výroční zprávy za rok 1938, uveřejněné 8. ledna 1940, nelze vyrovnati rozpočet. Ubývá cel, neboť slábne dovoz i vývoz. To je důvod, proč je potřeba oddáliti vybudování školství, navržené zvláštní komisí. Byla založena škola zvěrolékařská a zemědělská pro ty, kdož dokončili nižší střední školu.

Súdánská vláda požádala v létě 1939 rektora Azharu v Káhiře o učitele muslimského náboženství v koleji Gordonově v Chartúmu a v medrese v Omdurmánu. V Gordonově koleji se mají připravovati budoucí náboženští soudci. Uči-

lišť v Omdurmánu bude rozšířeno. Egyptská vláda naléhá, aby súdánská uznala akademické hodnosti udělené v Egyptě a posilovala arabštinu.

✓ Na začátku r. 1934 podporovala vláda 689 chaluí, soukromých muslimských škol, ve kterých se učí děti koránu, jakož i 87 státních obecných škol. V desíti osadách zřídila měštanské školy se čtyřletou docházkou. Vyučuje se v nich anglicky a chodí do nich asi 1000 chlapců z nejlepších rodin. Jejich učitelé se vzdělávají v koleji Gordonově. Státních obecných škol pro dívky bylo 22 se 2.000 žákyněmi. Učitelky se připravují v Omdurmánu.

Řemeslnické školy jsou v Atbáře a Omdurmánu.

V tropické oblasti dovolila vláda teprve r. 1927 misionářům zakládati nižší střední školy, na něž dozírá státní inspektor. Mezi nimi jsou tři měštanské s angličtinou jako vyučovacím jazykem. Obecných státních škol bylo 33 jakož i 260 dočasných škol neboli křováckých a 3 obchodní, 11 dívčích a tři nižší učitelské ústavy.

Od světové války se súdánská správa vymlouvá, že nemůže zakládati nové školy, poněvadž nemá peněz, a přece sama poznamenává, že se jí hrnou žádosti, aby byly školy zřizovány a že domorodci mezi sebou sbírají a jí odevzdávají značné sumy, jen aby jim potřebnou školu založila. Úspory se jeví omezováním počtu žáků na učitelských ústavěch, snížením přípravy domorodých soudců ze 4 let na 2 a zavíráním rozličných učilišť. V Port Sudanu, kde bydlí 25.000 lidí, má státní obecná škola jenom 113 žáků, soukromá náboženská 228.

Z Omdurmánu jsou od 12. prosince 1939 rozhlasem vysílány arabské zprávy, čtení z koránu, písně a kratičké povídky.

Žádný cizinec nesmí bez vládního svolení otevřít školu pro dítky domorodců. Egyptanů působilo v Súdánu do r. 1924 mnoho tisíc. Byli by rádi posílali syny a dcery do dobrých škol, hlavně středních a odborných spravovaných

misionáři. Téhož si přáli Řekové, Kopti, Armeni a Syřané, již jako prostředníci mezi domorodci a velkými britskými společnostmi udržují obchod — a přece nesměla ani jediná misie zřídit střední školu. Vládní Gordonova kolej zůstala dětem egyptských důstojníků a úředníků uzavřena. Její učební řád byl dokonale promyšlen. Literární vzdělání nahrazeno odborným, jen aby byla pozornost studentů odvrácena od novin a politiky; a přece se to nepodařilo.

V Gordonově koleji působili egyptští a syřští učitelé. Čtli egyptské listy a půjčovali je žákům. Odchovanci se stýkali s nižšími důstojníky a úředníky egyptskými, rokovali o tom, co v novinách čtli a zajímali se o tužby hýbající duši nejen mladých, nýbrž i starých. Uvědomovali si, že mají vlast a přemýšleli o ní. Z Gordonovy koleje prýštilo a prýštilo národní probuzení.

CIZINCI

Pokud spravovali Súdán toliko Egyptané, roztahovali se konsuli, sháněli chráněnce a pečovali o ně. Vytvořili skoro dvacet států ve státě jednom, míchali se do jeho vnitřních i zevních záležitostí a spíše škodili než prospívali. Velká Britannie nedbala, že je Súdán součástí turecké říše a co udržovala a chránila v Egyptě, vymýtila ve své nové državě. Výsady cizinců, kapitulace, zrušila již r. 1899, čímž dala najevo, že Evropané nebudou požívat žádných výhod, nebudou míti smíšených soudů a žádný konsul nebo konsulární zástupce že se nesmí usadit bez jejího souhlasu. Dosud jej neudělila nikomu. Nikde v Súdánu nebydlí jediný zástupce cizího státu. Stěží se tam uchytí prostý cizinec a nejsou ve vážnosti cizí státní občané, kteří tam odedávna bydlí a vnitřních věcí si všímají. Úřady nemají rády pozorovatelů a posuzovačů, zbavily se jich za války světové a váhají se souhlasem, aby se mezi nimi usadil nějaký nový cizinec.

OTROCI

Nejvíce výtek slyšela britská správa o svém postupu proti otrokářům, obchodu s otroky a otroctví vůbec. Kdežto za egyptské správy londýnská vláda nutila chediva, aby otrokáře hubil a otroctví zrušil, umlkla, jakmile lord Kitchener Súdán r. 1898 obsadil. On i jeho nástupce R. Wingate se hleděli sblížit s čelnými muži, třebaš otrokáři. Nepronásledovali jich, avšak otvírali jim nové zdroje příjmů, přibírajíce je do rozličných podniků, ba i do úřadů. Střežili hranic a kde se ukázala otrokářská četa, rádi svalovali vinu na sousedy francouzské, kongské, italské a nejčastěji habešské.

V nitru upravovala britská správa otroctví pozvolna. To-liko kdož se hlásili, byli uznáni za svobodné. Kterí mlčeli, zůstávali nadále ve službách domorodých statkářů nebo obchodníků. Propuštění otroci neměli zaměstnání a nehrnuli se do práce. Rozmnožovali tlupy lupičské nebo žebrácké po městech. Po desíti letech britské správy byl nárek na úpadek hospodářství, zaviněný propouštěním nespokojených nebo lenivých otroků, obecný. Není pochyby, že by byl požár odboje zasáhl Súdán, kdyby se byl v čelo nespokojenců postavil muž obecně známý a vážený. Velká Britannie to věděla, proto od r. 1913 množila posádky a lépe je vyzbrojila, čímž Egyptu nové a nové výlohy působila.

Volnost pohybu je v Súdánu hodně omezena. Dělníci a propuštění otroci jsou od r. 1905 povinni bydleti trvale na témže místě a konati robotu, která byla obecně zavedena. Ani řemeslníci se nemají lépe. Nařízením z 9. června 1908 trvá učednická doba 5 let a přísné tresty stihnou učedníka, který předčasně mistra opustí, nebo mistra, když ho propustí.

HLAVNÍ MĚSTO

Největší péči věnuje vláda Chartúmu. Nedůvěřujíc domorodcům a vědouc, že by se jim těžce ubránila, kdyby se dala překvapiti, vykazala jim k pobytu Omdurmán, kdežto

Chartúm vyhradila pro sebe, pro britské vojsko a přední cizince. Přes Bílý i Modrý Nil vedou dokonalé mosty, vybudované po návrhu schváleném lordem Kitchenerem, jenž je původcem náležitého opevnění. Zvláštní výbor dozírá od r. 1929 s guvernérem chartúmské provincie na úpravu a výzdobu hlavního města, vlastně dvojměstí, neboť od Chartúmu je oddělen Khartum North, severní předměstí. Zdaleka se jeví jako zelená oasa ve vyprahlé poušti. Ulice jsou zdobeny košatými stromy, každý lepší dům má zahradu a rozsáhlé parky jsou otevřeny všem. Elektrické dráhy spojují všechny okrsky a vedou též do Omdurmánu, jakož i do důležitějších sousedních vojenských a výzkumných stanic. Evroptí obyvatelé si nemohou stěžovati, že by vláda nepečovala o jejich zdraví.

III

DĚJINNÝ VÝVOJ

Na úsvitu dějin byl Egypt osamělou oasou. Na severu jej uzavíraly nespplavné bažiny, na východě a na západě poušť. Egypťané nejevili chuti opustiti vlast; toliko k jihu je lákala řeka, jež jejich role tvořila a živila. Plavili se po ní k prvnímu přeři, kde se setkali s cizinci přicházejícími po ní nebo podél ní od jihu. Vyvíjel se obchod a Egypťané vyměňovali nebo kupovali od barevných z Núbie slonovinu a ebenové dřevo, kadidlo, leopardí kůže, jichž potřebovali při náboženských úkonech, jakož i otroky. Válečnému řemeslu se vyhýbali a za vojáky najímali cizince. Nejlepší a nejlevnější dostávali od jihu, proto zřídili na Elefantine nedaleko Asuánu opevněnou stanici, vložili do ní posádku a její velitel, egyptský náměstek, vládl a spravoval tuto vzdálenou provincii svého krále. Hlavní jeho povinností bylo zásobovati armádu potřebným mužstvem. Podnikal nájezdy do Núbie a kořistil, co se mu namanulo: muže, ženy, dobytek, nahromaděné zboží i dřevo, z něhož se stavěly v Egyptě lodice.

PRINC Z KÓŠ

Není pochyby, že egyptští náměstkové za nejstarších dob nejednou pronikli k Bílému Nilu, avšak nikde se neusadili, žádné památky po sobě nezanechali. Pokojné styky obchodní měli s vývozci núbickými, kteří přiváželi zboží až ze srdce Afriky, jak dosvědčuje zmínka o členu tamních trpaslíků, jemuž se v Egyptě obdivovali.

Núbie zůstávala samostatnou, třebaš odváděla čas od času povinné dávky. K Egyptu byla přičleněna teprv na začátku druhého tisíciletí, kdy se náměstek sídlící v dnešní Kermě zmocnil zlatých dolů v jihovýchodní poušti. Bylo třeba zajistiti jejich bezpečnost, ovládnouti cesty k nim a k Rudému

moři a držeti v područí hamitské Kúše, kočující a bydlící na východ od Nilu. Kerma se nehodila za ohnisko, i vybudovali je daleko na jihu pod čtvrtým peřejem při dnešním kopci Barkal a dali mu název Napata. Po sedmnáctém století zdobili Napatu chrámy a budovami, náležitě ji opevnili a hrazené sruby zřizovali při Nilu až k Chartúmu.

Núbická provincie byla podřízena královskému synu neboli princovi z Kóš, sídlícímu v Napatě. Ponilská domácí knížata byla hodně samostatná, ba nezávislá. Princ z Kóš hleděl uchovati jejich dobrou vůli, aby v nich měl oporu pro nájezdy na vzdálenější osadníky a kočovníky. I jeho úkolem zůstalo dodávati vojáky do Egypta a zabírat, čeho potřeboval pro sebe, své posádky a úředníky. Do zlatých dolů mnoho dělníků neposílal, neboť tam pracovalo a umíralo tisíce a tisíce nespolehlivých Egyptanů a námezdních vojáků.

JEDNOTNÁ ETHIOPIE

Kolem r. 1100 vypukla v Egyptě vzpoura proti kněžské nadvládě thébské. Některý z tamních kněží hledal se svými stoupenci útulek ve vzdálené Núbii u prince z Kóš. Nalezl jej v Napatě, vyhlásil se samostatným, odrazil egyptské útoky a proměnil Núbii v nezávislý stát. Nazýval se nadále pánem Dolního a Horního Egypta, považoval tamní vládcy za vetřelce a chystal se, že se ujme dědictví otců, chráněného Amonem, jenž byl prvním a hlavním bohem nového státu.

Egyptská osvěta se dostala hluboko do Núbie a kvetla od prvního přeje k pátému. Přátelské a obchodní styky se vzdálenými kmeny byly udržovány a rozšiřovány a početné karavany putovaly nejen k jihu k rovníkovým jezerům, nýbrž i k východu k Rudému moři, odkud navštěvovaly též arabské pobřeží.

Kněžští vládci z Napaty potřebovali vojska, tvořili je z hnědých hamitských Kúšů, již podnikavostí a odvahou předčili černé Núbijce. Tito hnědí bojovníci, poslouchající

napatských kněží, dostali od Řeků název Ethiopové, Opálenci. Kolem r. 900 vynikl mezi námezdními Ethiopy náčelník námezdních libyckých vojáků, sloužících v Egyptě. Usadil se u osady Kurrú nedaleko Barkalu. Jeho potomek Kašta se vyhlásil kolem r. 750 králem Kóše a tlačil se na sever. Jeho nástupce Panchy opanoval Théby a vyhlásil se vládcem celého Egypta. Ponechal v něm údělná knížata s podmínkou, že ho uznají vrchním pánem.

Ethiopští faraoni zasahovali do palestinských a syrských záležitostí, kde se jejich zájmy střetly s assyrskými a babylonskými. Nejsouce s to, aby se soustředili, byli vypuzeni z Asie, Egypťani se vzbouřili a posílení řeckými žoldneři porazili opálené vetřelce. Assyřané využili nepokojů, obsadili Egypt a zahnali r. 661 ethiopského krále do Napaty. Kambyses (525—521) vložil silnou posádku na Elefantine, kterýž ostrov označoval opět jižní hranice vlastního Egypta.

Ustupující Ethiopy následovali četní Egypťané, vesměs stoupenci kněží a usazovali se v Núbii až nad Napatu. Úrodných pozemků bylo málo, výživa obtížná, i hleděli napatští vládcí zabratí bohaté jižní kraje, zvláště Meziříčí, Džezíre, mezi Bílým a Modrým Nilem, jakož i pobřeží Atbáry. Toto nové území bylo hnědých opálených Kúšů, kteří si s krajany sloužícími ve vojsku vybudovali již kolem r. 800 nedaleko ústí Atbáry do Nilu u dnešní osady Bekrauijje opevněné město Beruua, Meroe. Přiznili se pokrevně s nilskými černochoy, z kterýchž sňatků vznikli nynější Núbové. Meroe se stalo střediskem vojenským, Napata zůstala náboženským. Tamní kněží určovali krále, jenž sídlil od r. 300 v Meroe a plnil jejich přání. Nikde na světě se neměli kněží a tudíž i bohové tak dobře jako v Ethiopii, proto tam zajížděli na hody až s Olympu.

Núbický stát uchovával nezávislost, třebaš posílal občas dárky a dary perským pánům egyptským, jakož i jejich nástupcům ptolemajským. Nemohl jinak, nechťeli, aby uzavřeli hranice a přerušili obchod. Vždyť Peršané a po nich

Ptolemaiovci ovládali nejen dolní Nil, nýbrž i Rudé moře a ethiopští Núbové neměli jiného východiska. Osvětové styky s Egyptem přestávaly. Núbičtí míšenci se odvraceli od egyptského písemnictví, zapomínali na jazyk svých otců a tvořili si podle jihoarabského vzoru nové písmo a novou řeč núbskou, jíž užívali při bohoslužbách i ve veřejném životě.

V šestém a pátém století sloužili Židé Peršanům jako vojáci. Měli na Elefantine pevnou osadu s chrámem Jahvovým a žili vlastním náboženským životem udržující jen občas spojení s obcí jerusalemskou. Není pochyby, že se účastnili obchodu s Ethiopiy, usazovali se mezi nimi a zaujíмали významné úřady, k nimž se vyšším vzděláním a znalostí řeči dobře hodili. Z Nového zákona je znám židovský eunuch královny Kandaky, jenž se dal pokřtiti od apoštola Filipa. Královny, zvláště matky nezletilých králů, požívaly u Ethiopů veliké vážnosti, měly čestný název kandake a jak se zdá, nejednou spravovaly říši.

ROZŠTĚPENÁ ETHIOPIE

Núbský neboli ethiopský stát kvetl do příchodu Římanů do Egypta. Římské legie postupovaly k jihu, r. 23 před Kr. se dostaly k Napatě a rozbořily toto významné středisko, ba ohnisko středomořské osvěty v temné Africe. Napata se již nevzpamatovala, ze zřícenin nepovstala a ethiopský stát slábl. Římané řídíce se zásadou „Působ různice a panuj!“ popuzovali jednotlivá knížata proti králi sídlícímu v Meroe. Opora, které mu dotud poskytovali napatští kněží, zmizela, odstředivé síly rostly a nevzdělaní kmenové a národové se tlačili na odkaz starých Egyptanů. Králové z Meroe neztráceli odvahy. S Římany se vyrovnávali dary a dárkami, divoké kmeny odháněli a obchodní styky šířili. Některé památky dosvědčují, že měli spojení i s Indií a že napodobili tamní umělecké výtvoery. Zprávy o své činnosti udržovali nápisy vyrytými do kamene, jakož i záznamy v knihách; měli vlastní jazyk a písemnictví.

Ponenáhlu se jednotný stát štěpil na útvary lenní. Vlastní Núbie dostala středisko v Donkole, osadě ležící 110 km západně od Napaty. Stát merojský si zachoval svrchovanost, avšak nebyl s to, aby zabránil vzrůst moci lenního pána osady Sóby na Modrém Nilu, kus nad Chartúmem, jehož državě se později říkalo Aloa.

Rozkladem státu Ethiopové trpěli hmotně a mravně a snad by byli zanikli v záplavě divochů, kdyby je křesťanství nebylo osvěžilo. Pohanství trvalo zvláště mezi kočovníky hodně dlouho. Byzantští králové pro ně zachovali chrám Isidin na ostrůvku Philae nad Asuánem, aby měli kde konati pobožnosti, když za obchodem na hranice egyptské zavítají. Teprv Justinian I. odevzdal r. 543 tuto poslední svatyni Isidinu křesťanům. Tou dobou vyznávali bezmála všichni Ethiopie evangelium a říkali si Núbové.

Není pochyby, že se zvěst o křesťanském náboženství dostala do Núbie brzo po smrti Kristově. Nasvědčuje tomu zpráva o eunuchu královny Kandaky. Křesťanství se šířilo a s ním i znalost řečtiny, jež byla bohoslužebnou řečí. Značně mu napomohl habešský císař Ézáná, jenž kolem r. 350 svou svrchovanost na Ethiopii rozšířil a svou habešskou říši po ní pojmenoval.

Křesťanští věrověstové byli Řeci nebo aspoň pořečtění Syřané a Egyptané. Uznávali alexandrinského patriarchu a on upravil církevní svrchovanost v Ethiopii. Po záplavě Egypta muslimy bylo spojení s Alexandrií, Římem a Cařihradem obtížné, i stýkali se ethiopští křesťané s egyptskou neboli koptskou národní církví a dívali se ponenáhlu k jejímu patriarchovi jako ke své hlavě. Právně se nikdy od jednotné církve neodštěpili. Koptštinu do náboženských knih nezavedli, nýbrž zachovali řečtinu až do svého zániku na konci šestnáctého století, třebaš jí hrubě nerozuměli. Řečtina byla jazykem bohoslužebným, núbština spisovným, jak je patrné z četných rukopisů.

Moc Ethiopie slábla, odstředivé síly rostly, císařové habeš-

ští jim napomáhali a ponenáhlu vzniklo několik větších a menších křesťanských států. Severní neboli Mukarra sahal od egyptských hranic skoro k ústí Atbáry. K jihu s ním sousedil státeček Naga, k jihu od něho se prostíral podobný Dámer a konečně velký stát Aloa, jež na jihu uzavírala řeka Sóbat.

Hlavním městem království Mukarry byla Donkola. Na západ vnikal hluboko do Sahary, na východě byl ohraničen Rudým mořem. Účastnil se obchodu na souši i na moři. Jako stát průchodní dospíval ke značnému blahobytu. Bezpečně víme, že v něm panovali v šestém století křesťanští králové a že bránili své nezávislosti proti muslimům jak na rudomořském pobřeží, tak na egyptských hranicích. S egyptskými muslimy uzavřeli r. 652 sousedskou smlouvu se vzájemnými závazky, které nebyly vždy plněny. Muslimové podnikali nájezdy do Núbie a odvetou Núbové plenili horní i střední Egypt a nejednou dospěli až ke Káhiře, avšak obchodní styky trvaly.

Núbský stát Mukarra uchránil svou nezávislost i od vojáků Saladinových, jehož bratr Túrán-šáh r. 1173 Donkolu opanoval. Neudržel se v ní; jeho vojsko bylo vypuzeno a křesťanští Núbové se krvavě mstili muslimským dobyvatelům. Válečně muslimům vzdorovali, ale pokojného postupu islámu nezadrželi. Šířil se mezi nimi a r. 1316 dosedl na trůn křesťanské Núbie první muslim Abdalláh ibn Sanbú. Z jeho nástupců byli někteří křesťani, jiní muslimi. Křesťanů ubývalo a poslední vymizeli po r. 1517, kdy cařihradský sultán Selím I. Egyptu dobyl a na Núbii útočil. Aby si ji zajistil, rozložil po ní několik tisíc vojáků, bosenských Srbů. Usadili se po rozličných osadách s ženami a dětmi, poarabštili se, zanikali a se svými novými příbuznými hájili své nezávislosti proti tureckým pašům egyptským.

V jižních královstvích Naga a Aloa se vládcové opírali o církevní vrchnost. Metropolita sídlil v Sóbě, městě vybudovaném na Modrém Nilu nad Chartúmem. Četné osady

měly biskupy a světské i řádové duchovenstvo, jež křesťanství nejen udržovalo, nýbrž též šířilo. Mocnější králové nutili domorodé náčelníky od Kordofánu až po hranice habešské, aby uznávali jejich svrchovanost a odváděli dary a poplatky. Velice jim škodil islám. Postupoval zvolna, avšak vytrvale a jeho vyznavači si vystavěli v Sóbě mešitu již r. 1352. Měli vlastní obce, z nichž rostly muslimské státečky, čímž zeslabovaly moc křesťanského krále sóbského. Na začátku třináctého století bylo v jeho státu Aloa 13 biskupů a ještě r. 1520 si křesťané zachovali více než 150 chrámů. Poslouchali biskupy, kteří spravovali nejen náboženské, nýbrž i světské záležitosti, jak kázal sóbský metropolita. Král byl vykonavatelem jeho vůle a vrchním velitelem vojska.

MUSLIMSKÁ NADVLÁDA

Pokojný postup islámu se proměnil ve válečný působením Turků. Sultán Selím I. se nespokojil r. 1517 Egyptem. Chtěl dobýt též Núbie a Súdánu, jak se tehdy říkalo křesťanské říši Aloa. Byv uznán ochráncem posvátných muslimských měst Mekky a Medíny vypravil válečné loďstvo do Rudého moře a zřizoval opevněné přístavy na africkém pobřeží. Jeho náhončí vybízeli muslimy k útoku na křesťany. Zásobovali je zbraněmi, cvičili je, vedli je a hleděli zhubiti nejen říši habešskou, nýbrž též stát núbský a alojský. Cíle dosáhli toliko v Aloe, třebaš jiným způsobem než zamýšleli.

Pohanští Fundžové, příbuzní nilských černochů Núbů, tábořící v jižním Dárfúru v sousedství Šilluků hledali nová sídla. Na jižním pomezí křesťanské říše Aloa se s nimi setkali vyslanci muslimských státek od ní odštěpených a žádali je o pomoc. Amára, syn Dunkasův, velký náčelník Fundžů, využil této vhodné příležitosti, slíbil vojenskou pomoc, přijal islám a vtrhl se svými čeleděmi do Aloy. Moc sóbského krále zlomil a sám se stal svrchovaným pánem

muslimských i křesťanských lenníků. Sídlil v Sennáru, kde r. 1534 zemřel. Křesťanských osad nepobořil, křesťanů ne-trápil. Chodili nadále do kostelů, kde kněží konali posvátné obřady řeckým jazykem, zabývali se orbou, drobným průmyslem a obchodem a učili své nové pány číst a psát arabsky, neboť arabština, řeč obchodní a osvětová, vytlačila jejich núbštinu. Ponenáhlu přijímali učitelé víru svých odchovanců, křesťané se stávali muslimy a křesťanských lenníků ubývalo. Nejdéle se udrželi ve státěčku Dámer, jenž teprv na začátku sedmnáctého století zanikl. V témže století zmizel poslední domorodý křesťan.

Fundžský stát, jehož hlavním městem byl Sennár, hračil u třetího přechu s núbským. V sedmnáctém století měl rozvážné a udatné vládcu, již si podrobili domorodá knížata od západního Kordofánu po habešské hranice a na jihu až do úvodí Bahr al-Gazál. Podporovali osvětu a jejich sídlo bylo ohniskem náboženského a hospodářského života hluboko v Africe. Bohatství, které se do Sennáru hřnulo, podporovalo odolnou vytrvalost vládnoucího rodu, slábl a domorodá knížata nabývala opět moci. Stala se lenníky, toužila po nezávislosti, spolčovala se proti sennárskému pánu a ke konci osmnáctého století bylo veta po ústřední vládě a po jednotě. Rozvážný a silný dobyvatel si mohl snadno osvojit celý Súdán.

MEHMED ALI V SÚDÁNU

Mehmed Ali, zakladatel nového Egypta, potřeboval vojáků a peněz. Obě si mnil opatřit v Súdánu, odkud velcí podnikatelé přiváděli statné otroky a přinášeli ryžované zlato. Zval je k sobě, dal vyhledávat náčelníky karavan a všech se podrobně vyptával na súdánské cesty a záležitosti. Vypravil tam několik lidí na výzvědy a dověděl se, že tamní usedlíci a kočovníci trpí občanskými válkami, že nejsou řádně vyzbrojeni a že neodolají útoku řadového vojska. Zlato že

ryžují při středním toku Modrého Nilu, stříbro v jižním Dárfúru a měď někde při jihozápadních habešských hranicích. Dal načrtnouti podrobné cestovní mapky a chystal potřebné zásoby pro vojsko, jež tam mínil vypraviti.

Před Mehmedem Alim vládli po několik set let v Egyptě mamlúci, potomci poislámštěných a poturčených otroků z rozličných národů. Mehmed Ali se s nimi několikráte střetl a r. 1811 se pokusil o jejich záchhubu. Pokus se zdařil, v Egyptě byli vyhubeni, avšak nějaká čtyři sta se jich zachránilo mezi Núby. Usadili se na levém břehu Nilu ve tvrzi Marága, 110 km severně od Donkoly a jejich sídlo se nazývalo též Nová Donkola. Pomáhali obyvatelům pobřežních osad proti násilným Šájekijjům a zajišťovali si ponezáhlou vliv i blahobyt. Mehmed Ali věděl, že mají četné přátele nejen v Egyptě, nýbrž i ve Velké Británii, že by se mohli postavit v čelo vzbouřenců a ohrozit jeho dílo, proto si umínil, že je úplně zničí.

Mimo mamlúkům nedůvěřoval egyptský paša též vlastním krajanům a pomocníkům, Albáncům a Turkům, s nimiž mamlúky potíral. Se vzrůstem jeho moci rostla jejich svéhlavost a náročnost. Poslal nespolehlivé do Arabie domnívaje se, že tam zahynou zbraní nepřátel nebo podnebím. Mnoho jich v Arabii zůstalo, ale kdož se vrátili, byli náročnější než před odchodem a kazili svým příkladem jiné. Vybídl je, aby se na jeho útraty podívali domů. Kdož poslechli a na lodích odjeli, zůstali ve vlasti, avšak zbylí hrozili vzpourou, provede-li vojenské opravy a novoty, jež zamýšlel. Bylo potřebí je odstraniti a nahraditi mužstvem skromným, povolným a udatným. Již r. 1814 postupovali albánští a turečtí vojáci egyptští z Asuánu na jih a obsadili nilské pobřeží po Uádi Halfa. Tam končily pevné hranice Egypta. V Uádi Halfa dal Mehmed Ali budovati byty pro vojsko, skladiště, jakož i plachetní lodi, jež měly býti rozloženy a na velbloudech na jih dovezeny anebo za povodně po Nilu plaveny.

V druhé polovici r. 1820 se egyptské vojsko scházelo

v Uádi Halfa. Bylo ho na 10.000 a mělo dva velitele: Ismáíla, třetího syna pašova a jeho švagra Mehmeda beje. Ibráhím, nejstarší, hrdinný syn pašův, je měl následovat. Ismáíl napadl se 4.000 muži mamlúky v jejich tvrzi Marága. Dlouho se nebránili. Vidouce přesilu, dali se na útěk pouští Bajjúdou k Šendi na Nilu. Tamní náčelník Nimr jim dopřál pohostinství, avšak vypudil je, sotva se dověděl, že Egyptané vítězí. Rozštěpili se: hrstka prchala na východ k Rudému moři, kde v Suákinu prosili zástupce Mehmeda Aliho za milost; většina se vypravila do Dárfúru a odtud se uchýlila do Uadaj a zanikla mezi domorodci.

Šájekijje, pánové núbští, se postavili na odpor v Korti a po druhé nedaleko odtud. Egyptská děla jim vzala odvahu; rozptýlili se, aniž se vzdali. Zahájili drobnou válku a působili nepřítelům velké ztráty. Rozhněvaný Ismáíl je chtěl zastrašiti krutými tresty, jakými stíhal jejich vinné i nevinné soukmenovce, muže, ženy, starce, děti. Sotva se o tom dověděl jeho otec, ostře ho pokáral zvláštním listem a spolu mu připomněl potřebu získati dobrou vůli poražených, poněvadž není na nájezdu, nýbrž na válečné výpravě a míní v dobyté zemi vládnouti a její obyvatele spravovati. Ukvapený Ismáíl se zastyděl a snažil se, aby dané pohoršení napravil. Jeho vojáci zajali sličnou dceru velkého náčelníka Šájekijjů. Přivedli ji k Ismáílovi, jenž ji poslal bez úhony s čestnou stráží jejímu otci. Získal jeho vděčnost a věrnost a Šájekijje podporovali egyptskou vládu i za nejhoršího nátlaku stoupenců mahdiho.

Zabezpečiv spojení s Egyptem dal se Ismáíl 21. února 1821 z Korti pouští Bajjúdou k Nilu, k němuž dospěl po šesti dnech kousek severně od Berberu. Obyvatelé berberští otevřeli brány a zásobovali vojsko vším, co měli a čeho potřebovalo. K odporu se chystal náčelník Nimr ze Šendi, avšak vzdal se po krátké přestřelce. Egyptané postupovali po břehu a plavili se na pěti lodích k Omdurmánu, kde se zastavili 27. května. Nikdo se jim nepostavil se zbraní a

Sennár, hlavní město někdejšího státu Fundžů, bylo 12. června jejich. Odpočívali do začátku prosince, kdy se vydali na pochod k ryžovištím zlata na Modrém Nilu skoro při hranicích habešských. Tamní náčelník je provedl po všech místech, kde se zlato nalézalo, ale bylo ho málo a odborníci naznali, že se sotva vyplatí dobývat ho ve velkém. Dále k jihu se nevypravili, neboť splnili úkol pašou určený. V polovici února se obrátili k severu a zůstali v Sennáru až do října 1822.

Druhý vojevůdce egyptský Mehmed bej byl voják duší tělem; přísný, ale spravedlivý, všiml si bojovníků, vyzvídal jejich potřeby a tužby, dělil se s nimi o poslední hlt a sousto, spával s nimi na holé zemi a měl v nich nejlepší pomocníky, ba ochránce. Zamířil z Uádi Halfa pouští a stepí do Kordofánu a dorazil bez nehody na jeho úrodné nivy. Mek neboli melek, král kordofánský, sídlil v Obejdu. Byl závislý na vládci oas dárfúrských, avšak toliko podle jména. Kdykoliv byl jeho pán slabý, nestaral se o něho, ba vymáhal dávky na jeho poddaných. Čekal na Mehmeda beje s četným, leč slabě ozbrojeným vojskem u oasy Barry. Útočil hrdinně a jeho vojsko se dalo na útěk teprv, když padl. Obyvatelé Obejdu se dlouho nebránili. Vzdali se a Egypťané našli hojné zásoby nejen potravin, nýbrž i obchodního zboží, gumy, slonoviny, kadidla, jakož i otroků. Mehmed bej dal velkou část kořisti naložiti na velbloudy a poslal ji s vybranými strážci do Egypta. Mehmeda Aliho velice potěšil, neboť podal důkaz, že v Súdánu najde, co tam hledá.

Mehmed bej čekal v Obejdu na vojsko vedené Ibráhímem. Mělo se plaviti po Bílém Nilu a táhnouti po jeho břehu do pohoří Núbského. Ibráhím zamýšlel bojovné Nuby pokořiti, spojit se se svým švagrem Mehmedem bejem a napadnouti oasy dárfúrské, jejichž obyvatelé byli proslulí odvahou a nepoddajností. Obsadivše Dárfúr měli táhnouti do západního území Šilluků a vyhledati tamní stříbrné a měděné doly. Nedostali se tak daleko. Ibráhím ochuravěl,

lodi narážely na četné saddy, překážky, jež bylo třeba pozvolna odstraňovati a na podzim 1822 dostal od otce rozkaz, aby se vrátil i s bratrem Ismáílem, že se chystá válka k vůli Řecku.

Ismáíl opustil Sennár v říjnu 1822 a zastavil se v Šendi. Tamní náčelník Nimr těžce nesl ztrátu svobody po otcích zděděné a nejevil ochoty, aby vyhověl požadavkům nového pána. Ismáíl se rozhněval a klepl ho tryskou své dlouhé dýmky po tváři. Nimr nevybuchl; přemohl se a přemýšlel, jak by se pomstil. Vojáci potřebovali píce pro koně a velbloudy. Soukmenovci Nimrovi snášeli slámu a seno a skládali je okolo vzdušných chat, tukulů, v nichž Ismáíl se svou družinou přenocoval. Když usnul, zapálili slámu, zabránili útěk z chat a Ismáíl s četnými druhy zahynul. Rozzužené vojsko se krutě mstilo. Na tisíce Nimrových soukmenovců bylo povražděno, majetek zabrán, blahobyt zničen.

Mehmed Ali přivtělil za jediný rok k Egyptu prostranné a ze značné části úrodné kraje súdánské. Chtěl z nich míti užitek, proto bylo třeba, aby ovládl tamní vývoz a dovoz nejen na sever po Nilu, nýbrž i na východ k Rudému moři. Súdánci měli obchodní spojení s přístavy Suákinem a Mas-sauou, jež byly od dob Selíma I. turecké. Začátkem devatenáctého století o ně usilovala Velká Britannie, stahovala do nich vývoz i dovoz, čímž působila Mehmedu Alimu veliké starosti. Nemínil se namáhati v dalekých a nezdравých krajích na cizí prospěch. Žádal svého svrchovaného pána, cařihradského sultána, aby mu oba přístavy pronajal za 625.000 franků ročně. Sultán ochotně vyhověl a egyptský paša rozkázal svému zeti Mehmedu bejovi, aby obsadil cesty k nim vedoucí. Nebylo to snadné, poněvadž kočovníci hamitské skupiny Bedža kladli urputný odpor. Mehmed bej chtěl zabrat jejich úrodné území Táka, zavlažované řekou Káš. Porazil je, avšak trvale jich nepodrobil. Teprv Ahmedu pašovi, guvernéru súdánskému (1839—1844), se podařilo přivtěliti tento bohatý kraj k Súdánu. Posádku položil na

úpatí kopce Kasaly, vybudoval pro ni opevněný tábor a okolo něho vyrostlo soujmenné obchodní středisko. V okolí Kasaly kvete chov dobytka a daří se veškeré obilí, zvláště bavlna. Bohatou úrodu vyvážely karavany do Massauy a do Suákinu.

Mehmed Ali se opevňoval na africkém pobřeží Rudého moře. Arabské mu náleželo bezmála celé již od r. 1812 a značně zvýšil své příjmy, když svedl poutníky ze střední Afriky do Suákinu. Na vlastních lodích dopravoval do arabských přístavů nejen poutníky, nýbrž i rozličné africké i evropské zboží. Ze Súdánu dostávali obyvatelé posvátného Hedžázu potřebné potraviny a vojáci koně a píci.

VLÁDA A SPRÁVA

Nová egyptská država nebyla nikde přesně ohraničena. Habešané bránili svých hranic. Ostatní sousedé byli slabí. Egyptané proti nim podnikali nájezdy a přesunovali vládu a správu podle síly. V čele stál generální guvernér, jenž vykonával veškerou moc civilní i vojenskou, neboť zastupoval Mehmeda Aliho. Sám určoval daně a rozhodoval o životě a smrti.

Záhy byla země rozdělena na pět provincií: Donkolu, Berber, Sennár, Kordofán a Táku. Provincie se štěpily na kraje. Provincii spravoval guvernér, mudír, kraj dozorce, kášef. Veleli vojsku, vybírali daně, ručili za pořádek a soudili. Domácí náčelníci si zachovali úplnou civilní a soudní samosprávu a byli odpovědní toliko mudírovi. Domorodá samospráva byla pevným podkladem rodícího se súdánského státu. Vojsko se doplňovalo domorodci, buď dobrovolníky nebo zajatci, otroky z krajů nepodrobených. Bylo řádně cvičeno, vyzbrojováno a vyznačovalo se udatností a věrností. Hůře bylo s důstojníky. Mehmed Ali stavěl v čelo bojovníků Albánce, Turky a Čerkesy. Jenom nižších míst dopřával Egyptanům a teprv jeho druhý nástupce Saíd (1854 až 1863) jim otevřel bránu ke všem hodnostem.

Ve výběru generálních guvernérů osvědčoval Mehmed Ali z velké části bystrý úsudek. Radil jim a napomínal je, než se úřadu ujali, čítal bedlivě jejich zprávy, zkoumal stížnosti a chválil, káral a trestal po zásluze. Ani vlastního syna Ismáíla nešetřil a ostrá slova, kterými jeho ukvapenou strohost odsoudil, se neminula s účinkem.

Za pobytu v Sennáru, bývalém hlavním městě fundžského státu, zařizoval Ismáíl novou správu. Sám zasedal na soudní stoličce a bez prostředníka nebo tlumočníka poslouchal nářky a stesky a odstraňoval zlé i ty, kdož je působili. Dal spočítati a roztržiti domy větších osad na velké, prostřední a malé a ukládal odlišné daně. Rovněž dal zaznamenati počet otroků a stád, aniž by je zdanil. Nikde nedovolil pleniti, pouze obrok pro koně a velbloudy vyžadoval od obyvatelů. Jeho nástupce Otmán bej mstil ukrutným způsobem jeho smrt. Rozkázal vojsku, aby vraždilo, plenilo a bralo ženy a děti do zajetí. Albánští důstojníci vynikli nenasytností a ukrutností. Jaký div, že jich rozzuření domorodci hojně pobili. Ulevili sobě i Mehmedu Alimu. Ani Otmán bej nevyvázl ze Súdánu; zemřel v dubnu 1825.

Súdánci si oddechli, když mezi ně zavítal Mahhi bej, jenž zvolil r. 1826 Chartúm za vládní sídlo. Zrušil nebo aspoň zmírnil daně uvalené Otmánem, stíhal důstojníky a vojáky shánějící kořist a zakázal trestati, kdož nebyli s to, aby daně v pořádku odvedli. Nic nenařizoval bez souhlasu čelných mužů, vykladačů zákona, starostů a náčelníků. Svolával je a radil se s nimi, jakým způsobem by nejlépe zabezpečil blahobyt. Dlouho v zemi nezůstal, neboť již v létě 1826 dospěl do Súdánu první generální guvernér Churšid paša. Navštívil rozličné kraje, zvláště které sousedí s Bílým Nilem a vrátiv se do Chartúmu, svolal na radu Abdalkádera, rozumného a šlechtetného vykladače zákona, všechny vyšší důstojníky a náčelníky, aby v souhlase s nimi sestavil podrobný návrh zemské správy. Mehmed Ali jej doplnil a schválil a stal se vodítkem všem pozdějším guvernérům.

Úředníci měli dbáti práva a spravedlnosti, varovati se vyděračství, podporovati orbu kopáním studnic a budováním čerpacích přístrojů. Daně měli určovati podle úrodnosti jednotlivých polí a podle majetku obyvatelů. Všem vštípena povinnost získat dobrou vůli lidu a jej přiměti, aby se ochotně, bez jakéhokoliv nucení usazoval a půdu obdělával. Mehmed Ali v zimě 1826 poslal 118 egyptských zemědělců a řemeslníků, aby učili zaostalé obyvatelstvo slovem a příkladem.

Náčelníci a starostové jednomyslně souhlasili s novou správou. Zvláště si pochvalovali mírnou pozemkovou daň. Šejch Abdalkáder radil Churšidovi, aby čelné muže zprostil všech dávek s podmínkou, že budou poctivě sloužiti lidu a jemu, vybíratí daně a dozíratí na veřejnou bezpečnost. Blahobyt rostl, obyvatelstva přibývalo.

Churšid pozval r. 1835 všechny egyptské i domorodé úředníky do Chartúmu a žádal od nich účet z vladařství. Nakonec oznámil, že má po vůli Mehmeda Aliho ustanoviti povinné odvody Arabů. Zalekli se arabští usedlíci i kočovníci a prosili, aby to nečinil. Abdalkáder se přimlouval, generální guvernér vyhověl, avšak s podmínkou, že mu budou náhradou odvádět otroky. Určil, kolik jich má každý náčelník a úředník dovésti, aby byli svobodní Arabové vojenské služby zproštěni. Následujícího roku v severní polovici Súdánu skoro ani nepršelo. Lid trpěl hladem. Churšid dal otevřítí státní skladiště a poděloval chudinu prosem a pšenicí buď zadarmo nebo za nepatrnou cenu. Tato pomoc mu získala srdce všech, bohatých i chudých.

Ke konci května 1838 byl Churšid povolán do Káhiry a Ahmed paša, zeť Mehmeda Aliho, ustanoven generálním guvernérem. Lid velice litoval odchodu štědrého zemského správce, avšak zakrátko si zvykl na jeho nástupce, jenž rovněž nic nepodnikal bez porady s domorodými náčelníky. Hleděl úplně odstraniti násilné kořistění, kterého se sem tam Albánci dopouštěli. Abdalkádera si vážil jako jeho před-

chůdce a do ničeho se nedal bez jeho souhlasu. Odpůrců nepotlačoval, nýbrž se snažil dobrotou je získati. Krvavých trestů nemiloval, ba je odsuzoval, naléhal však, aby byl každý jeho rozkaz ihned vykonán.

Za jeho vlády navštívil Mehmed Ali Chartúm a doprovázen generálním guvernérem odebral se do pohoří při středním toku Modrého Nilu. Pátral po ložiskách vzácných rud, hlavně zlaté a stříbrné. Nenašel jich a přece se vrátil v březnu 1839 do Chartúmu spokojen, neboť se přesvědčil, že jeho úředníci po většině zemi poctivě spravují. Pozval k sobě vyšší důstojníky, náčelníky a starosty a chválil je za dílo, které vykonali. Nabádal, aby pokračovali, zvláště v zemědělství a průmyslu a nezapomínali na obchod. Nabídl se, že bude pečovat o synky domorodců, kdyby je poslali na další vzdělání do Egypta, což přítomní vděčně přijali a zakrátko se vypravil značný počet súdánských hochů do egyptských škol.

Plně vůli svého pána věnoval Ahmed paša veškerou péči zemědělství. Obdělávaných rolí přibývalo, úroda se zvyšovala, ceny potravin klesaly a po hladu ani památky. Generální guvernér zkoumal osobně kdejakou důležitou stížnost, dohlížel, radil, napomínal, povzbuzoval a trval bezmála ustavičně na cestách. V listopadu 1841 se vrátil do Chartúmu churav a zakrátko zemřel.

Po čtyři léta nebylo v Súdánu pořádku. Země byla rozdělena na sedm provincií, jež neměly hranice přesně vymezeny. Náčelníci a starostové nevěděli, komu jsou odpovědni, polevovali, hašteřili se, docházelo k občanským válkám, vojsko zasahovalo a jednotliví mudírové jednali po svém nedbajíce generálního guvernéra. Teprv Cháled paša, jenž dospěl do Chartúmu v lednu 1846, vštěpoval mudírům úctu k ústředí, neposlušné sesadil, váhavé trestal a obnovil zlaté časy Churšidovy. Obyvatelé obecně litovali, že zůstal v úřadě jen do konce r. 1850. Byl odvolán, poněvadž ho po trestání mudírové obžalovali z vyděračství.

Hlavním městem Súdánu nezůstal Sennár. Mehmed Ali

nechtěl pokračovati ve stopách Fundžů, proto projevil souhlas s novým střediskem, jež se ponenáhlu, avšak soustavně budovalo. Vybral je jeho syn Ismáíl, jenž se nepoložil v Om-durmánu, nýbrž určil za tábořiště nedaleký, nos¹ Chartúm, omývaný Bílým a Modrým Nilem, jež se pod ním spojují. Stálo tam několik nepatrných chat, jejichž obyvatelé se živili rybářstvím. Poloha se Ismáílovi zamlouvala, neboť se dalo tábořiště lehce hájiti proti nepříteli mnohem silnějšímu. Splavné řeky otvíraly cesty třemi směry a usnadňovaly zásobování.

Mahhi bej byl první, kdo dal stavěti potřebné budovy. Churšid paša zakázal bydleti pod stany nebo v chyších z bláta upleskaných a dovolil toliko domy cihelné nebo aspoň vepřovicové. Sám vystavěl vládní ústředí, domy pro úředníky a vojáky, nemocnici, rozličná skladiště a r. 1836 se povznesla nad rodící se město mešita, jež se dotud uchovala. Toho roku se nové město chlubilo pěti sty domy zbudovanými z cihel. V okolí se prostíraly rozsáhlé zahrady zelinářské, takže se Mehmed Ali za své návštěvy obdivoval, co dobrého jeho lidé za krátkou dobu vykonali. První kamenný dům dali r. 1848 zříditi katoličtí misionáři. Byl tak pevný, že v něm měl později Gordon skladiště prachu. Po dvou letech generální guvernér Abdallatíf otevřel střední školu, čímž zabezpečil výchovu egyptských i domorodých synků.

Podle učení islámu je veškerá půda Alláhova a jeho náměstek ji spravuje. Byl jím Mehmed Ali, i považoval Súdán za svůj statek a měl za povinnost z něho co nejvíce vytěžiti. Usedlíkům a kočovníkům ponechal samosprávu. S počátku doprával hospodářské svobody, leč zakrátko se přesvědčil, že by jí velcí podnikatelé, zvláště cizinci, zneužívali, lid vydírali, proto ji zrušil a stal se největším, ba jediným vývozcem a dovozcem. Smutnou zkušenost, jak Evropané dovedou vykořisťovat, měl r. 1823, kdy dovolil nějakému Francouzi, aby skupoval v Obejdu gumu. Začal na dluh a po šesti letech vlastnil nádherný dům, četné služebnictvo a více než 25.000 tereziánských tolarů na hotovosti.

Hmotného, peněžního zisku Mehmed Ali ze Súdánu neměl. Výdaje převyšovaly příjmy, i nezbylo mu, leda dopláceti. Jedinou výhodou bylo, že sám určoval ceny súdánských surovin, hlavně gumy a vybíral dovozní clo. Dary jednotlivých náčelníků jakž takž pomáhaly uhrazovati schodek.

Vázaný obchod nebyl po chuti ani domácím ani cizím podnikatelům. Domácí se ohlíželi po jiném výnosném zaměstnání a poněvadž byl toliko dovoz otroků svobodný, vkládali do něho peníze na prospěch svůj i pašův. Mehmed Ali potřeboval vojáků. Se zvýšenou nabídkou klesaly ceny a rostla možnost výběru. Rozmnožil armádu na 120.000 mužů a súdánští vojáci vynikali poslušností, vytrvalostí a odvahou.

PRVNÍ BRITSKÉ ZÁSAHY

Vzrůst moci Mehmeda Aliho dráždil Velkou Britanii. Nepřála si, aby založil rozsáhlý a mohutný stát, jenž by ohrozil cesty do Indie, zbavil ji odbytiště a vytiskl ji z východní polovice Středozemního moře. Francie se rovněž nemínila vzdáti svého hospodářského a politického vlivu v arabských provinciích turecké říše, najmě v Syrii a Palestině, po nichž od křížáckých válek toužila, proto hned zjevně hned tajně Velkou Britanii podporovala a rozmach egyptského paši brzdila.

Lord Palmerston, jenž po léta řídil britské vnitřní i vnější záležitosti, nenáviděl Mehmeda Aliho. Nemohl zapomenouti, že vypudil r. 1807 britské posádky z Egypta, čímž oddálil obsazení této země, jež Velká Britannie od nájezdu Bonapartova r. 1798 připravovala. Chápal se každé příležitosti, aby mu působil obtíže a súdánský vázaný obchod mu rovněž poskytl záminky. Britští obchodníci, dovozci a vývozci, se od začátku devatenáctého století uchycovali na africkém pobřeží Rudého moře a Indického oceánu. Osvojili si bezmála veškeren tamní obchod a stěžovali si na ušlý zisk, když si Mehmed Ali turecké přístavy pronajal a dovoz

i vývoz do svých rukou dostal. Lord Palmerston dal jejich stesky zaznamenávat i a zasáhl, jakmile moc Mehmeda Aliho zlomil a vládce rozsáhlé říše učinil dědičným pašou egyptským. Odvolává se na svrchovanost sultánovu a na kapitulace, výsady zaručené v jeho říši cizincům, žádal r. 1841, aby vázaný obchod v Súdánu přestal a cizím podnikatelům bylo dopřáno úplné svobody při vývozu i dovozu.

V Cařihradě dlouho váhali; vždyť pro Súdán nic nevykonali a byli by neradi otevřeli cizím podnikatelům, z velké části vyřídudům, cestu do držav, v nichž se islám šířil a z nichž mohla mít turecká říše nejen vojáky, nýbrž i obchodní a peněžní výhody. Londýnský nátlak nepovoloval a sultán volky nevolky 6. června 1848 zakázal státní prodej gumy, senny i jiných zásob a plodin. Mehmedu Alimu zůstal volný obchod s otroky. Účastnili se ho i cizinci, britští chráněnci a britští politici zástupcové se na rozkaz lorda Palmerstona stavěli proti němu; vždyť zásoboval egyptského pašu levnými a dobrými bojovníky, i bylo třeba tento pramen vysušiti a tím egyptskou armádu podkopati.

Britský generální konsul již r. 1838 Mehmedu Alimu vytýkal obchod s otroky. Paša poukazoval na Napoleona Bonaparte, jenž za pobytu v Egyptě své vojsko hojně otroky rozmnožoval; on že se řídí jeho příkladem. Mimo to připomínal, že velcí britští podnikatelé vyvážejí rovněž tisíce a tisíce otroků z Afriky do Spojených států a Západní Indie. Jejich vývoz by ustal, kdyby nebylo honů na otroky a obchodu s nimi. Co je dovoleno jim, nemůže býti zakázáno jemu, zvláště vezmou-li se v úvahu zvyky a obyčeje, jakož i hospodářský život Orientu, jenž je na otroctví vybudován. Udal, jak trestal Albánce dopouštějící se ukrutností na otrocích a slíbil, že bude obchod s nimi ponenáhlu omezovati. Slib svůj plnil v následujících letech, kdy vyzbrojil a platil tři výzkumné výpravy do tropické oblasti Súdánu, aby prozkoumaly tamní záležitosti a podaly návrh, co třeba zařídit, aby byli obyvatelé od otrokářů uchráněni. Mezi účastníky

těchto výprav byli Evropani, kteří přinesli první zprávy o pramenech Nilu, čímž prospěli vzdělanosti i lidskosti.

Lord Palmerston na Súdán nezapomínal a po smrti Mehmeda Aliho vymohl na sultánovi, že zrušil nájem přístavů Massauy a Suákinu jakož i celého pobřeží a vzal je do turecké správy. V tureckých přístavech se britští podnikatelé dovolávali kapitulací, konsulové se jich ujímali a chráněnci a prostředníci se usazovali ve všech důležitějších osadách; cizinci tvořili v Súdánu vlastní státečky. Nastával začátek konce.

Mehmed Ali zemřel 2. srpna 1849. Súdán otevřel evropské osvětě, čímž obnovil dílo starých Egyptanů. Položil základy vlády i správy, zdokonaloval orbu, křísil průmysl a obchod a napomáhal obyvatelstvu k blahobytu a lepší budoucnosti. Že nedocílil výsledků, které měli na mysli rozliční evropští pozorovatelé, nebylo vinou jeho, nýbrž jejich. Zapomněli a zapomínají, že Egypt nemohl dospěti za 50 let k metě, k níž se ubírala Evropa přirozeným vývojem po 500 let. Že byl Súdán déle než tisíc let vydán vlnám nevzdělaných národů a že egyptskému pašovi scházeli pomocníci a kdož se mu nabízeli, že neměli na mysli prospěch zaostalého lidu, nýbrž svůj vlastní. Dále třeba uvážiti, že se ve Velké Británii ujímala myšlenka obsaditi Egypt i Súdán a že její diplomatictí zástupci neopominuli žádné příležitosti, aby ji prohlubovali a cestu k jejímu provedení rovnali. Přispívali jim konsulové jiných států, kteří se ponenáhlu do Súdánu hrnuli a mezi tamními podnikateli stoupence a chráněnce sbírali. Nevyhýbali se ani obchodníkům s otroky, jen když byli vlivní a bohatí. Ve zprávách svým vládám si stěžovali na otrokáře, jak toho doba vyžadovala. V Súdánu se s nimi bratříčkovali a jejich činnost usnadňovali. Rovněž nelze upříti, že se tlačili k vyšším důstojníkům a politickým správcům, nabízeli jim dary, záštitu, čímž jim dodávali odvahy i zatvrzelosti. Milce a chráněnce chválili, odpůrce odkopávali, třeba vynikali počestností a spravedlností. Snad nejpravděpodobnější obraz súdánských věcí za Mehmeda Aliho podá

vají záznamy domorodců. Ubírají se střední cestou a je z nich patrné, že se mělo obyvatelstvo dobře, poněvadž jeho blahobyt rostl. Uznávají to za zásluhu Mehmeda Aliho a jeho generálních guvernérů.

ZA NÁSTUPCŮ MEHMEDA ALIHO

Vnuk a nástupce Mehmeda Aliho Abbás I. (1849 až 1854) často měnil generální guvernéry, což nebylo na prospěch ani jemu, ani zemi. Správa zůstávala stejná a řídil ji značnou měrou šejch Abdalkáder, jenž byl přes třicet let rádcem a pomocníkem zemských správců. Zemřel r. 1857 a jak domorodé zprávy zaznamenávají, neměl — budiž Alláhovi žalováno — nástupce. Značnou péči věnovali správcové splavnosti Bílého a Modrého Nilu. Dali odstraňovati saddy, přirozené přehrady a plachetní lodice a později parníky pluly až k jižním hranicím, jež se ponenáhlu posunovaly. Obyvatelé pobřeží si zvykali na vojáky, úředníky a obchodníky, správa se šířila, obchodní cesty se prodlužovaly.

Egyptský vládce Saíd I. (1854—1863) se zajímal o vědy a umění, přál Evropanům a poslal jich r. 1856 třináct s jedním Američanem, aby prozkoumali jižní část tropické oblasti. Výprava stála hodně peněz, avšak Saíd výloh nelitoval věda, že obohatil zeměpisné znalosti a rozšířil svou državu. Súdán navštívil v únoru 1857 za generálního guvernéra Čerkesa Aliho (1855—1857). Svolal čelné muže a náčelníky, dotazoval se jich a hleděl vyhověti jejich steskům a tužbám. Generálním guvernérem ustanovil před odchodem armenského křesťana Arákíla beje, bratra všemocného ministra Núbára paši. Počínal si rozumně, neboť se řídil radou domorodých náčelníků. Teprv ke konci své správy (zemřel r. 1859) se stal nástrojem armenských a evropských podnikatelů, jimž dopřával svobod, které u domorodců trestal. Jeho nástupcové se řídili jeho příkladem, cizinci těžili, domácí lidé se trápili.

Teprv Músa paša Hamdi, jenž přijel do Chartúmu v červenci 1862, obnovil pořádek a otevřel prameny blahobytu. Povolal do Chartúmu všechny guvernéry, náčelníky a čelné muže, odstranil zlořády, zdokonalil správu a přesně stanovil daně. Rozkázal, aby je vybírali ve třech dávkách a každou přesně zaznamenali do knih, jakož i na stvrzenku, kterou dostal, kdo daň platil. Krajskou samosprávu rozšířil, obchod podporoval a konal, co mohl, aby usnadnil obyvatelstvu cestu k osvětě a pokroku. Vojska měl 20.738 mužů, což nebylo mnoho na rozlohu země, obydlené z velké části kočovníky. Jeho nástupcem se stal r. 1865 Džaafer Sádek, vynikající skromností a štedrostí, jenž dosáhl velkých úspěchů.

Již za Mehmeda Aliho byl majetek i život zabezpečen a obecný pořádek trval i za jeho nástupců. Cizinec, třebaš křesťan, mohl kráčet od jižních hranic k severním bez vojenského průvodu, bez ochránce; nikdo mu neublížil a všude našel pohostinství. Evropané, zejména Řekové, Malťáci jakož i Armeni a Syřané tohoto dobrodiní využívali, ba zneužívali, obohacující se na úkor domorodců a egyptské správy. Když byli stíháni, nacházeli ochranu u svých konsulů a obviňovali úředníky a vojáky. Nesnáze egyptské vlády a správy rostly.

SPOJENÍ S RUDÝM MOŘEM A INDICKÝM OCEÁNEM

Egyptští dělníci prokopávali šíji spojující Afriku s Asií. Dozíral na ně De Lesseps se svými francouzskými krajany. Z peněz egyptských a částečně též francouzských jim platil služné, zakupoval potřebné stroje a šířil pověst svého velkého podniku slovem i tiskem po celém světě. Velká Britannie, jež se průplavu protivila, naznávala, že bude proveden a chápala, že nabude Rudé moře a východní africké pobřeží nového významu. Myšlenka přisvojiti si Egypt, jež tanula na mysli jejím politikům a diplomatům od začátku století, nabývala zřetelnějšího tvaru a nutila je, aby se jí vážně zabývali a ji uskutečnili.

Doba byla příhodná v Evropě i v Egyptě. Moc Napoleona III. se chýlila ke konci, válka s Pruskem se rýsovala na obzoru veřejného mínění, egyptský vládce Ismáíl se topil v dluzích, jeho francouzští věřitelé dostávali strach o své peníze, prodávali pohledávky peněžníkům britským, diplomatičtí zástupci se jich ujímali a britský vliv rostl. Zesilovala jej nejistota na Balkáně, jakož i potíže z ní sultánovi vyrůstající a ho nabádající, aby se ucházel o ochranu u vlády britské, jež viděla v Rusku nebezpečného soupeře, právě jako Turecko. Znepokojený sultán ochotně vyhovoval každému přání britského velvyslance a naléhal na svého egyptského pašu, aby věrně plnil, co mu Velká Britannie poradí, nebo oč jej požádá.

Ismáíl (1863—1879) slyšel nejednou od Lessepse a jeho francouzských pomocníků, že Suéský průplav promění Rudé moře v egyptské a že je třeba, aby si zabezpečil celé jeho africké pobřeží. Ismáíl chápal význam takových pobídek a hleděl si založiti v Africe říši, o jaké snil jeho velký děd v Asii. Považoval za svou povinnost, aby získal celé úvodí Nilu. Bílý Nil zásobuje Egypt vodou po celý rok, avšak Modrý Nil, Sóbat a Atbára jej hnojí. Bez Nilu by zahynul. Po úsudku Ismáílově potřeboval Egypt celého úvodí Nilu, jakož i přístupu k Rudému moři a Indickému oceánu. Jeho úředníci mohli zemi obsaditi a ji spravovati toliko s podporou řádné armády a válečného i obchodního loďstva. Výcvik armády svěřil zkušeným americkým důstojníkům, jichž se mu po skončení občanské války Spojených států hojně nabízelo. Odborníci francouzští a američtí budovali válečné jakož i obchodní loďstvo. Soukromou společnost francouzskou Compagnie Khédiviale des Postes koupil r. 1873.

Velká Britannie, jež přiměla cařihradského sultána, že po smrti Mehmeda Aliho vzal přístavy Suákin a Massauu do vlastní správy, nic nenamítala, když se o ně chediv Ismáíl ucházel a je 11. května 1865 získal. Věděla, že jí upravuje

cestu. Egyptské válečné lodi hájily pobřeží, pronásledovaly otrokáře a zabezpečovaly obchod, zvláště v Suákinu, jenž měl býti spojen železnicí s Berberem. Železniční trať z Asuánu do Chartúmu dal chediv studovati téhož roku. Správně usuzoval, že je třeba zajistiti spojení vzdálených krajů, aby se potlačil obchod s otroky, ničící obyvatelstvo hmotně i mravně.

Firmany z 26. května 1866 a 1. července 1875 udělil sul-tán Ismáílovi dědičnou vládu a správu všech zemí na Egyptě závislých, mezi nimi též afrického pobřeží až po Indický oceán. Tyto firmy byly schváleny velmocemi, zaručujícími celistvost turecké říše, i Velkou Britannií, nabyly tudíž mezinárodní platnosti a chediv měl právo na mezinárodní ochranu egyptského pobřeží od Suésu po mys Guardafui. Egyptské posádky se usadily na rozličných místech a podporovaly ke konci r. 1867 anglické vojsko indické, jež užilo přístavu Massauy k výpravě proti habešskému císaři Theodorovi. V červnu 1870 bylo celé pobřeží sjednoceno a svěřeno správě Mumtaza paší.

Ismáíl se protivil anglickým a francouzským pokusům, aby se usadili v Oboku a Zeile udávaje za důvod, že jsou to kraje odedávna turecké a po právu egyptské. Angličané se vymlouvali, že si jejich Východoindická společnost zabezpečila již 19. srpna 1840 ostrůvek Músa u zátoky Tadžúrské a Aubad u Zeily. Francouzi měli od r. 1862 nárok na Obok, Italové od r. 1869 na Assab. Ismáíl požadoval, aby se svého domnělého práva vzdali a egyptské uznali. Francouzi po r. 1870 mlčeli. Octli se ve veliké bídě a Angličani, jejichž vliv rostl, zdánlivě povolovali. Naznávali, že spořádaná správa, kterou Egyptané na pobřeží zavádějí, je pro jejich obchod výhodnější než smlouvy uzavřené s náčelníky Berbery, Zeily a Tadžúry, proto mlčeli, když se úřady egyptské r. 1875 v Zeile usadily. Jejich úspěchy byly patrné. Zřídily telegrafní linku po celém pobřeží až do Suákinu, zavedly pokoj, upevňovaly pořádek, vývoz a dovoz se vzma-

hal a s ním blahobyť domorodců i cizích podnikatelů. Obyvatelé vzdálenějších krajů, jakož i obchodníci toužili po řádné egyptské správě a vybízeli guvernéry, aby jejich území rovněž obsadili. Vyhovuje podobným prosbám, vytáhl Raúf paša, guvernéř pobřeží, 17. září 1875 ze Zeily na Harar. Tamní kníže se neodvážil postavit na odpor, vzdal se a 11. října zavlál egyptský prapor za jásotu obyvatelstva.

Město Harar je vybudováno na plochem pahorku vybíhajícím do úrodné roviny. Bydlí v něm Gallové a Somálci, již mnoho trpěli útisky vládce, jenž si přisvojil veškerý obchod. Raúf paša vázaný obchod zrušil, pohrozil tresty všem, kdož by usilovali někomu o život nebo o majetek a povzbuzoval k čilejší práci zemědělské a řemeslné. Z Hararu dal vystavět vojáky sjízdnou cestu do Zeily; zaměstnával je účelně, kde se příležitost naskytla. Aby probudil domácí průmysl, nařídil, že se budou vojáci i úředníci odívatí toliko látkami doma vyrobenými. Vybírání daní upravil a každý přehmat stíhal. Vinníci byli nespokojeni a za návštěvy Gordona paši r. 1878 si na Raúfa stěžovali. Gordon na něho žárlil, i využil vhodné záminky, aby jej nahradil Riduánem pašou, jenž však zůstal v jeho stopách a zřídil v Hararu vodovod.

Po obsazení Hararu se Ismáíl rozhodl, že rozšíří svou vládu a správu též po pobřeží Indického oceánu k ústí řeky Tany, ba až po Mombasu, aby odtud vybudoval přímé spojení s rovníkovými jezery, k nimž egyptské državy sahaly. Jeho parníky pluly pravidelně z Alexandrie do Suésu, Suákinu, Massauy, Mombasy. Mombasu nedostal, neboť Velká Britannie namítala, že náleží i se sousedním pobřežím Zanzibáru. Sama si chtěla tento bohatý ostrov vzít.

Mehmed Ali zamýšlel spolu se Súdánem obsadit též Habeš. Hovořil o tom s britským konsulem Henrym Saltem, jenž jej na rozkaz z Londýna varoval, že Velká Britannie nedovolí, aby se poslední stát afrických křesťanů dostal pod svrchovanost muslimskou. Ismáíl se zanášel podobným

úmyslem a britský zástupce Stephen Cave nejen že nic nenamítal, nýbrž upozorňoval na povinnost zameziti dopravu otroků Habeší a obchod s nimi na jejím pobřeží.

Od dob Mehmeda Aliho se věci změnily. Britští imperialisti horovali o jednotné říši ve východní Africe, Habeš v ní ležela a mohla k ní býti přičleněna, byvši osvobozena od muslimského jha. Za východisko válečné výpravy zvolil Ismáíl Massauu a v září 1875 jmenoval plukovníka Arendrupa vrchním velitelem tamního vojska. Postupoval do země a dostal se do Gondetu u řeky Mareb, kde byl 17. listopadu na hlavu poražen. Bylo třeba nové armády. Shromáždila se na pobřeží u Massauy v lednu 1876. Čítala více než 20.000 mužů a vedli ji Američan generál Loring a Čerkes Rátib paša. Nebylo mezi nimi svornosti, i utrpěli 8. března na rovině Kúra jižně od Massauy krvavou porážku. Zahynulo nebo bylo poraněno na 12.000 mužů a ztratili bezmála všechnu válečnou výzbroj. Hasan, třetí syn Ismáílův, doprovodil egyptské vojsko, avšak nevedl. Účastníci dávali vinu na porážce špatnému velení. Všichni chválili srdnatost Egyptanů, při čemž poukazovali, jak vojsko trpělo nesvorností a pánovitostí cizích důstojníků.

Nešťastná válka s Habeší Ismáílovi dodala; aby na ni měl, prodal egyptské podíly Suéského průplavu Velké Británii a britský zástupce dohlížel na státní hospodářství. Z důvodů úsporných nahrazoval egyptské úředníky lepšími anglickými; vnikali do jednoho ministerstva po druhém a zakrátko měla Velká Británie ve své moci vnitřní i zevní záležitosti. Cařihradský sultán, tísněný Ruskem, jí ve všem vyhovoval, ostrov Kypr jí ponechal r. 1878 a s Kypru měly její válečné lodi jen kousek do Alexandrie, Suéského průplavu a jím do Rudého moře. Ve skutečnosti vykonávala protektorát nad Tureckem, i mohla jej beze všeho rozšířiti i na Egypt. Učinila to 7. září 1877, kdy uznala pravomoc egyptskou pod svrchovaností vysoké porty na somálském pobřeží až po Rás Hafún, 11° s. š., s podmínkou, že ani chediv, ani kdo z jeho

nástupců částečku tohoto pobřeží jiné velmoci neodstoupí. Podobné podmínky jsou podstatným obsahem protektorátních smluv. Ismáíl dostal pobřeží, i měl za svou povinnost, aby je spojil s nilským úvodím. Ani v této snaze nenarazil na odpor Velké Britannie; vždyť nevědomky plnil její přání.

BRITOVÉ V EGYPTSKÝCH SLUŽBÁCH

Britští imperialisté koncem let šedesátých snili o velké africké říši. Ponenáhlu ji připravovali. Jejich příznivec Prince of Wales za pobytu v Egyptě upozornil chediva na afrického cestovatele a lovce Samuela Bakera, že by se hodil za náčelníka výpravy do jižního Súdánu. Ismáíl, jenž konal, co mohl, aby dobrou vůli s Anglií zachoval, považoval za svou povinnost splnění přání vznešeného hosta, i nabídl Bakerovi hodnost guvernéra Rovníkové provincie, již by zřídil. Baker přijal ochotně nabídku věda, že usnadní postup svých krajanů, budujících africkou říši. Hlubšího vzdělání neměl. Nebyl výzkumným badatelem, nýbrž odvážným cestovatelem a lovcem. Za úkol dostal obsadit kraje prostírající se jižně od Kondókora, zničit obchod s otroky a nahradit jej obchodem počestným; zříditi plavbu na velkých rovníkových jezerech; vybudovati řadu vojenských stanic, jakož i obchodních středisk v srdci Afriky. Slíbil, že bude hotov do čtyř let počínaje 1. dubnem 1869. Vybral si 1700 vojáků, značný počet inženýrů, rozličných odborníků a 30 lodic. Docházely na něho četné stížnosti, chediv odsuzoval ukrutnosti, kterých se dopouštěl a v únoru 1872 mu znova připomínal, že má upevňovati pokoj a pokrok a utužiti základy blahobytu nikoliv násilím, ohněm a mečem, nýbrž smlouváním, rozvážnými ústupky a spravedlivou dobrotou.

Baker neměl ani zdání o řádné zemské správě, nikdy se jí nezabýval a snažil se toliko ukojiti svou touhu po dobrodružstvích a proniknouti, třebaš krví, do krajů dotud neznámých. Do Káhiry se vrátil 24. srpna 1873 a poděkoval se jako guvernér Rovníkové provincie. Vydal více než

£E 1,000.000 a za ně odevzdal novou provincii se třemi vojenskými stanicemi, zmítanou nepokoji a občanskými válkami, potřísněnou krví v celém rozsahu. Člen britské vlády mu psal koncem téhož roku, když přijel do Londýna: „Zasloužil jste se o vlast, neboť jste upevnil anglický vliv v Egyptě a ukázal nám cestu do srdce Afriky.“

Baker rozšířil egyptské državy po 2° s. š. Hned po něm k nim přivtělil generální guvernér Ismáíl Ajjúb Dárfúr, jenž se v některých firmanech cařihradských jako část Súdánu připomíná, avšak ve skutečnosti si svobodu nebo nezávislost zachoval.

Z poarabštěných nilských černochů je nejvíce rozšířena skupina Džaalijjín. Za velkého náčelníka uznává potomky přistěhovalce, tvrdícího, že v něm proudí krev Abbásovců, vládců bagdádských. Ke konci šedesátých let vynikl jejich vrchní náčelník Zubejr Rahma rozvahou, podnikavostí a vytrvalostí. Podřídil si Dinky, bydlící v úvodí Bahr al-Gazál a tlačil se do sousedního Dárfúru. Od podřízených vymáhal roční dávky z otroků a když jich nedostal, sám se pro ně vydával až se 4.000 muži. S bohatstvím rostla jeho štedrost a s ní touha po moci.

Obyvatelé dárfúrstí byli nespokojeni se svým sultánem Ibráhímem. Zubejr se s nimi domluvil, že se vzbouří, Ibráhíma svrhnou a jemu na trůn dopomohou. O záměru se dověděl generální guvernér Ismáíl Ajjúb a umínil si, že užije vhodné příležitosti, Zubejra získá a Dárfúr obsadí. Vzkázal Zubejrovi, že mu přitáhne na pomoc a dopomůže mu k Dárfúru, slíbí-li věrnost a poslušnost chedivovi nejen v nové provincii, nýbrž i v Bahr al-Gazál. Zubejr nevěděl, z které do které. Nevyhoví-li, spojí se generální guvernér se sultánem Ibráhímem, sevrou ho se dvou stran a bude veta po jeho moci a bohatství, i rozhodl se, že nabídku přijme a přísahu věrnosti složí.

Spojená vojska napadla Ibráhíma v létě 1874. Bránil se hrdinně, padl se dvěma syny a generální guvernér opanoval

Dárfúr. Správu svěřil Zubejrovi. Domorodci ho ochotně poslouchali, poněvadž odstranil rozličné těžké dávky, upravil daně a obnovil pořádek. Dlouho u nich nepobyl. Již následujícího roku byl povolán do Káhiry a tam na britský popud ponechán. Anglický konsul chartúmský ho obviňoval jako největšího otrokáře. Vysvoboditi otroky bylo tehdy heslem imperialistů toužících po Africe, i domnívali se, že si práci usnadní, způsobí-li súdánské vládě potíže. Správa Dárfúru byla svěřena Zubejrovu synu Sulejmánovi.

Gordon v Rovníkové provincii

Ismáíl se potěšil zprávou o přivtělení Dárfúru, avšak jevil starost o provincii Rovníkovou věda, že ji neudrží, nezajistí-li její spojení s pobřežím. Britský zástupce souhlasil a navrhoval, aby tento důležitý úkol svěřil Charles George Gordonovi, britskému důstojníku. Účastnil se krymské války, proslul dobrodružným postupem v Číně a obecně se o něm mluvilo. Jedni ho chválili, druzí hanili. Všichni uznávali, že je náboženský blouznivec a tato vlastnost se líbila společností potírajícím pod rouškou náboženskou otrokářství a upravujícím cesty imperialistů. Ismáíl ho jmenoval guvernérem Rovníkové provincie s povinností upevniti egyptskou vládu, získati dobrou vůli obyvatelstva, podporovati orbu a průmysl, otevřít cestu k moři a nabádati velké podnikatele, aby se vzdali obchodu s otroky. Ponechal mu úplnou svobodu ve výběru pomocníků a poskytl mu peněz, o kolik požádal.

Gordon opustil Káhiru 21. února 1874 s několika Američany a Evropany. Do Suákinu dorazil 26. února a do Chartúmu 13. března. Spíše než odtud odjel, dal vyhlásiti: „Obchod slonovinou je vyhrazen vládě. Nikdo nesmí vniknouti do Rovníkové provincie bez písemného svolení generálního guvernéra súdánského, podepsaného úřady v Kondókoru nebo jinde. Nikomu není dovoleno sbíratí nebo cvičiti ozbrojené čety. Dovoz střelných zbraní je zapovězen.

Kdo se proti některému z těchto nařízení proviní, bude trestán podle vojenského zákona.“

Cestou do rovníkových zemí šířil hrůzu a nenávist. Jeho vlastní pomocníci ho upozorňovali, vybízeli, ba prosili, aby vyhlášku odvolal. Zůstal na svém, třebaš sám naznával, že buduje překážky, kterých nepřekoná. Velcí podnikatelé považovali nový státní monopol slonovinou za bezpráví a bránili se, když jim vojáci Gordonovi brali zboží nahromaděné ve skladištích a na jeho účet je prodávali.

Zatím co Gordon sbíral slonovinu a stíhal obchodníky s otroky, pronikal plukovník Chaillé-Long, předseda generálního štábu, do Ugandy, kde vládl král M'Tesa. Přiměl ho 19. července 1874, že podepsal smlouvu, jíž uznal chedivův protektorát. Egyptské državy se rozšířily na jih od jezera Viktoriina. Cestovatel H. M. Stanley, jenž zabíral území v africkém nitru jednak probelgického krále Leopolda, jednak pro Velkou Británii, dospěl do Ugandy teprv 15. dubna 1875, kdy tam po devět měsíců vlál prapor egyptský.

V okolí rovníkových jezer měl Gordon upevniti egyptskou vládu a otevřít cestu k ústí řeky Tany. Za tímto účelem vypravil ke králi M'Tesovi svého pomocníka E. Linanta s potřebným mužstvem, avšak již r. 1876 jej odvolal a ustoupil do Dufile, jež považoval za jižní hranice své provincie. Sám píše 11. dubna 1879: „Dal jsem vykliditi skoro polovici egyptského území na rovníku.“ Nedbal zájmů Egypta, jemuž sloužil a jenž jej platil, nýbrž své vlasti. Dostal zprávu, že se Velká Británie koncem r. 1875 postavila proti egyptskému postupu na pobřeží Indického oceánu a vyslala již následujícího roku do Ugandy misionáře, čímž upravila spojení této nově objevené země s pobřežím. Výprava Gordonova pohltila rovněž přes £E 1,000.000 a užitek z ní neměl Egypt, nýbrž Anglie.

Svůj úřad jako nezávislý guvernér zemí rovníkových skončil Gordon v říjnu 1876. Jeho nástupce Emín paša hleděl napravit křivdu Egyptu způsobenou. Byl to lékař, Edward

Schnitzer. V květnu 1876 se stal provinciálním lékařem a později guvernérem krajů prostírajících se jižně od Kondó-kora. S vojskem egyptským obnovil zčásti Rovníkovou provincii a zůstal v ní do 10. dubna 1889, kdy si ji Velká Britannie úplně přisvojila.

Gordon generálním guvernérem

Gordon měl mocné přátele doma i v Egyptě a ti usilovali, aby se do Súdánu vrátil a dále pro vlast pracoval. Po výslovném přání generálního konsula Viviana ho chediv ustanovil v únoru 1877 generálním guvernérem celého Súdánu, zemí rovníkových i rudomořských, rozsáhlejších než Evropa bez Ruska. Gordon věda, jak stroze britský finanční dozorce přistihuje rozpočet a omezuje vydání, vymínil si, že budou jeho provincie od Egypta odděleny a že mu zůstane právo určovati příjmy i vydání. Byl to první pokus odloučiti Súdán od Egypta. Gordonovi se dostalo nebezpečné zbraně, poněvadž směl, ba měl zvyšovati daně a vymáhati rozličné dávky, aby výlohy uhradil. Chediv mu uložil, aby vyhubil obchod s otroky a vybudoval cesty, které by usnadnily a urychlily spojení Súdánu s Egyptem. Lord Derby, státní tajemník zahraničních záležitostí, projevil chedivovi spokojenost, že svěřil Angličanu úkol tak důležitý.

Prvním činem nového generálního guvernéra všech súdánských držav byla stavba železnice z Uádi Halfa do Char-túmu. Nebudoval ji napříč pouští, nýbrž po pravém břehu Nilu a dovedl ji sotva 60 km od Uádi Halfa. Vydal více než 12,000.000 franků, trať nebyla k potřebě, peníze byly vyhozeny — a Egyptu scházely.

Všichni měli Gordona za náboženského blouznivce. Někteří říkali, že někdy neužívá rozumu a zdálo se, že mají pravdu. Vyhýbal se lidem a úřadu. Nejraději dlel v sedle a ve stepi. Za jediný rok 1877 urazil 6180 km na velbloudu a od r. 1877 do r. 1880 ujel 13.000 km na velbloudu a na mezu. Jeden z jeho obdivovatelů píše: „Tento výtečný Gordon

je šlechetný blázen. Třebas měl nejlepší úmysly, přece nám nepůsobí leda zlé potíže.“

Nevyznal se v lidech, potrpěl si na lichocení a oblíbil si toho, kdo mu podkuřoval. Tomu přál a ho velebil. V jednom listu chedivovi vynášel do nebe některého ze svých podřízených a vyžadoval pro něho vyznamenání. V následujícím ho odsuzoval a vymáhal, aby byl ze služby vyhnán. Neznaje arabsky, byl povinen věřit tlumočnickům a za ně si vybíral dobrodruhy, jen když mu lichotili. Se svými evropskými a americkými pomocníky se těžko snášel a až na dva tři byli všichni proti němu. Turky a Čerkesy opovrhoval, Egyptanů si dobíral a sám nebyl s to, aby si vojsko připoutal, poněvadž nebyl velitelem a neuměl vésti. Dotavadní vládu a správu odstraňoval, úředníky nahrazoval jinými a při každé příležitosti dával najevo, že se za generálního guvernéra nehodí. Nelíbilo se mu sedět v úřadě, prohlížet zprávy, zkoumat je, srovnávat, přemýšlet o nich, určovat a nařizovat. Byl chvilkový, v rozkazech si odporoval, čímž je sám podkopával.

Nejednou dal najevo úmysl odštěpiti Súdán od Egypta, proto zřizoval súdánské pluky a Súdánce dosazoval na nejvyšší místa. Kde jich nebylo, užíval Evropanů a Američanů, avšak jenom pokud se mu podřizovali. Súdánci dopomáhali ke vlivu svým rodinám a příbuzným. To Egyptané nikdy nečinili, poněvadž působili v zemi, ve které nebyli doma. Upozorňovali na škody, které obyvatelstvu vznikají, když je vykořisťováno příbuznými domorodých úředníků. Gordon jako by neslyšel, i vznikaly třenice mezi Súdánci a Egyptany. Konsulové sídlící v Chartúmu a jiných větších osadách vymáhali nové a nové výsady pro své křesťanské krajany a Gordon vyhověl těm, kdož obdivovali jeho činnost a podávali o ní nadšené zprávy, které byly uveřejňovány a do anglických novin překládány.

Muslimští obchodníci těžce nesli soutěž křesťanských cizinců a jevili nepokoj, když od nich slyšeli, že bude zane-

dlouho muslimská vláda a správa nahrazena křesťanskou. Docházelo k místním potyčkám mezi křesťany a muslimy. Všude se jevil rozklad a bída rostla. Gordon zlepšil služné. Mnoho potřeboval pro své ukvapené podniky a vymáhal daně krutým způsobem. Jako by neslyšel, když mu donášeli stížnosti na utrpení obyvatelů vzdálenějších krajů.

Roku 1877 přišlo velice málo, za to r. 1879 byly širé kraje zaplaveny. Jednou byla zničena úroda suchem, po druhé mokrem. Obyvatelé nebyli s to, aby platili daně, a přece byly od nich požadovány, třeba umírali hladem. Aby uchránili sebe a své dítky od záhuby, jevíli ochotu ke vzpouře. Politická nejistota rostla.

Gordon se domníval, že nespokojenost udusí a vzpouru zažehná, zahubí-li možné náčelníky. Za jednoho z nich považoval Sulejmána, syna Zubejrova. Sulejmán se vzdal guvernéřství v Dárfúru a vrátil se do území Bahr al-Gazál, jež se svým kmenem spravoval jménem egyptské vlády. Nového generálního guvernéra navštívil v srpnu 1877 a hleděl si získati jeho přízeň. Gordon se k němu choval velmi přátelsky, avšak znaje nenávist, kterou odpůrci otrokářů ve Velké Británii chovali k jeho otci Zubejrovi a obávaje se jeho moci v Dárfúru a Bahr al-Gazál, vypravil do jeho území vojsko, aby rozprášilo čtyři čítající více než 4.000 mužů. Sulejmán se neopřel a usadil se, kde mu Gordon určil. Nemohl se vzbouřiti ze strachu, aby nepřipravil otce v Káhiře o život. Gordon ho navštívil, pobyl u něho jako host, chválil jeho oddanost a potvrdil ho guvernérem v Bahr al-Gazál. Zanedlouho vyhlásil svého hostitele za nespolehlivého, uvěřil jeho žárlivým a závistivým sousedům a nabádal je, aby ho zničili.

Mezi Džaalijjíny Sulejmánovými a s nimi sousedícími Bakkáry trvalo odvěké nepřátelství. Jedni potírali druhé a bojovali o prvenství. Skupina kmenů Bakkára ochotně využila vhodné příležitosti, aby s vládní pomocí své soupeře přemohla a se na jejich úkor vyzbrojila a obohatila. Sulejmán konal svou

povinnost bráně se nikoliv vládě, nýbrž kmenům na něho poštvaným. Gordon vybídl jednoho ze svých pomocníků, Itala Gessiho, aby spěchal Bakkárům na pomoc a slíbil mu £E 1.000, když Sulejmána odstraní.

Romulo Gessi byl pravý Levantinec. Narodil se r. 1831 v Cařihradě z Armenky. Vychován byl v anglických a německých školách. Oženil se s Němkyní narozenou v Sasku a teprv r. 1860 se stal státním občanem italským. Do služeb Gordonových vstoupil r. 1873 jako major. Seznámil se s ním za krymské války a porozuměl mu; uměl lichotiti a slepě poslouchati. Na pochodu proti Sulejmánovi vyhlásil veřejně, že se mu nic nestane, jestli se vzdá. Sulejmán to učinil, přišel s osmi druhy ke Gessimu a byl 15. července 1879 popraven. Bakkárové zvítězili, ukořistili velkou část majetku Džaalijjínů a spoléhající na zbraně a náboje, byli ochotni postavit se proti komukoliv. Soukmenovci Zubejrovi skřípěli touhou po pomstě, avšak zachovali klid. Podali patrný důkaz, že byly Gordonovy obavy liché a že zbytečně posílil válečné nebezpečí v krajích, jejichž obyvatelé byli odedávna známí vznětlivostí.

V ý s l e d k y e g y p t s k é s p r á v y

Vlastní Súdán sahal od 22° severní šířky k 10° s. š. Odtud k 2° s. š. se prostírala Rovníková provincie. Od pobřeží Rudého moře a Indického oceánu byl oddělen Habeší. Správa nebyla snadná, zvláště za Mehmeda Aliho, kdy ještě telegrafická linka nespojovala Chartúm s Káhirou a jednotlivými provinciemi a kdy nebyla zavedena parní plavba. Z Chartúmu do Káhiry se počítalo 2034 km. Zvláštní poštovní posli odjížděli dvakrát za měsíc z toho i onoho města a potřebovali 25 až 28 dní na jednu cestu; trvalo tudíž osm neděl, než generální guvernér dostal odpověď. Po Súdánu dával rozvážeti rozkazy a listy na lodích a na velbloudech. Velmi obtížné bylo spojení s Dárfúrem, poněvadž lvi ne jednu rozsápali posla i jízdní zvíře. Telegraf a parníky

urychlily spojení, avšak starostí a trampot generálnímu guvernérovi neubraly.

V sedmdesátých letech byly súdánské državy rozděleny na 16 provincií řízených guvernéry. Generální guvernér je ustanovoval a na ně dohlížel. Povyšoval důstojníky a jmenoval úředníky. Těžce zdolával pokušení vyděračství a jeho podřízení rovněž.

Ponenáhlu se hlásili do egyptských služeb Američani a Evropani, zvláště Angličané. Nebyli z nejlepších. Mnozí, dobrodruzi i poctiví, přinášeli prvky i názory, které působily rozkladně mezi Egyptany i domorodci. Muslimští úředníci nebyli jednotní. Albánci, Turci a Čerkesi se vypínali nad Egyptany, neboť měli oporu nejen ve vládnoucím rodu, nýbrž i v jeho svrchovaném pánu, cárihradském sultánu. Egyptané na ně žárlili, nevražili, jim záviděli a jich nenáviděli. Hledali zastání u svých evropských a amerických druhů, avšak ti se obvykle přikloňovali k tureckým a čerkeským pánům.

Súdánci se dívali na všechny jako na cizince, kteří nemají jiného účelu, než aby jejich společenský a hospodářský život rozvrátili, je vyssáli a sami se obohatili. Daně jich hrubě netížily. Vybíraly se z hlavy, pozemková, tržní, zavražovací a byly dosti spravedlivě rozděleny, avšak vláda je nevybírala sama. Guvernér je pronajímal podnikatelům, ten drobnějším nájemcům, kteří bez milosti vymáhali, kolik sami uznali za potřebné a dožadovali se vojenské pomoci. Vojáci se přičinili, aby vyždímali co nejvíce vědouce, že budou za to nájemcem řádně odměněni. Nejednou se dopouštěli ukrutností. Značnou vinu na tom měli Súdánci sami. Těžko navykali pořádku a ještě tížeji pravidelnému placení daní. Před příchodem Egyptanů podnikali nájezdy, vedli války se sousedy, zabírali kořist, odváděli otroky, odháněli stáda a občas posílali dary nebo menší či větší dávky tomu nebo onomu velkému náčelníku, králi. To všechno přestalo, neboť je nová vláda nutila, aby zachovali pokoj, skládali daně a ručili za bezpečnost každého kupce nebo pocestného. Ne-

cháпали omezování svých svobod a vzpírali se ukládaným povinnostem a nové odpovědnosti. Egyptská správa je hleděla získati, otvírala školy pro jejich synky, posílala je za lepším vzděláním do Chartúmu a do Egypta a uvolňovala jim postup ke všem hodnostem. Koncem sedmdesátých let dospěli Súdánští k nejvyšším vojenským i správním úřadům a octlí se na dobré cestě. Ponenáhly a klidný, přirozený vývoj by je byl sblížil s osvětou egyptskou i evropskou, nebýti ukvapené horlivosti Gordonovy a některých evropských úředníků.

Egyptané vykonali pro Súdánce mnoho. Naučili je pěstovati pšenici, rozličné zeleniny, citroníky, pomeranče, granátová jablka, vinnou révu, cvičili je ve stavbě velkých lodic, upravili jejich řeky a zdokonalili zavodňovací zařízení. Všichni, kdož navštívili rudomořské pobřeží jakož i rozsáhlé súdánské kraje, se obdivovali výsledkům dobré egyptské správy. Guvernéři stavěli majáky, upravovali přístavy, zaváděli pokoj a pořádek a zakládali pevné osady, jichž před jejich příchodem v Súdánu bezmála ani nebylo. Egyptští důstojníci prospěli značně vědě, neboť od r. 1873 načrtávali mapu Súdánu, zkoumali splavnost řek a pečovali o zdravotnictví. Katoličtí misionáři a přecetní spravedlivější Evropané líčí egyptské úředníky jako nositele a šířitele evropské vzdělanosti. Konsulové sídlící v Chartúmu, ba i sám Samuel Baker, první guvernér Rovníkové provincie, uznávali poctivou činnost Ismáíla paši Ajjúba, jenž byl od r. 1873 do r. 1877 generálním guvernérem Súdánu. Chválí ho jako muže rozumného, činného, všemi milovaného. Dal odstraniti přirozené přehradu nilské, i otevřel parníkům cestu z Chartúmu až do Kondókoro. Gordon si pochvaloval, že doplul na severní hranice Rovníkové provincie z Chartúmu za 21 dní, kdežto před Ajjúbem k tomu bylo třeba půl druhého až dvou let. Ajjúb vystavěl při všech silnicích a sjízdnějších cestách vojenské stanice a připojil k nim zájezdní hostince pro obchodníky a pocestné.

Britský zástupce v Egyptě Stephen Cave ve své zprávě za rok 1876 líčí Súdán jako zemi bohatou, hojně obydlenou a úrodnou. Vytýká, že po zaplacení výloh s výpravou dárfúrskou r. 1874 jakož i s jinými pochody k jihu zbylo ze Súdánu za finanční rok 1875 čistých £E 150.000. Mr. Cave jistě nepřeháněl. Současníci velebili rychlý vzrůst Chartúmu a jiných rovněž Egyptany založených osad ve vnitru i na pobřeží. Za egyptské výpravy r. 1820 vedené Ismáílem bydlilo v rybářské vesničce chartúmské několik málo rodin. R. 1837 mělo výstavné město Chartúm již 15.000 a na začátku osmdesátých let skoro 55.000 obyvatelů. Pracovali v továrnách na náboje, tabák a látky; v loděnici stavěli plachetní lodice i parníky. Byly tam knihkupectví, obchody s francouzským prádlem a šatstvem. Sousední město Omdurmán bylo ještě větší. Egyptští muslimové se živili obchodem nebo sloužili ve vojsku a v úřadech. Kopti půjčovali peníze nebo se zaměstnávali jako písaři, právníci. Armeni a Syřané vkládali peníze a um do rozličných podniků.

V čele veškeré správy civilní i vojenské stáli až po Saída pašu Turci, potom ustupovali ponenáhlu Egyptanům. Z Evropanů se hrnuli do Súdánu najmě Řekové. Neštítili se žádného obchodu, jen když sliboval zisk. Účastnili se peněžně lovu na otroky a mnohdy je skupovali a evropským podnikatelům prodávali. Tak se jim v Chartúmu zalíbilo, že se nevystěhovali, i když stoupenci mahdiho město ohrozili. Angličanů, Italů, Francouzů, Rakušanů a Němců mnoho nebylo, avšak všichni byli zastoupeni konsuly, kteří se horlivě ujímali nejen svých krajanů, nýbrž i domorodých chráněnců. Pohodlí nepostrádali; vždyť bylo lze v Chartúmu koupiti mnohé, čím se honosila Paříž. I noviny a knihy evropské a americké se tam prodávaly.

Německý cestovatel G. A. Schweinfurth tvrdí, že v Chartúmu a v Súdánu panoval v sedmdesátých letech pořádek jako nikde jinde v Africe. Po nedlouhé správě Gordonově bylo jinak. Jeho pomocník a předseda generálního štábu

Chaillé-Long píše: „Když Gordon r. 1877 do Súdánu jako generální guvernér vkročil, našel jej v pokoji a blahobytu a ke konci r. 1879 jej opustil zadlužený a hotový ke vzpouře.“

O t r o k á ř i a o t r o c i

Gordon měl za svůj přední úkol hubiti otrokáře a osvobozovati otroky. Domníval se, že je to jeho náboženskou i národní povinností a plnil ji bez rozmyslu a bez ohledu, neuvážuje, že ruší přirozený vývoj a ničí společenské i hospodářské základy. Ze Súdánu se vyváželi otroci od úsvitu dějin a nebylo možné za rok za dva zastaviti, co se tvořilo po tisíce let.

Súdánská správa podnikala v letech dvacátých a třicátých devatenáctého století pravidelné nájezdy jednak na osady a kmeny podrobené, neplaticí řádně daně, jednak do krajů sousedních odvetou za loupežné výpravy odtud pořádané. Byly to státní podniky a řídili je vyšší úředníci, nejednou generální guverněři. Obyvatelé některých krajů nekladli odporu a odváděli, čeho velitel požadoval, v dobytku nebo v otrocích. Jinde se bránili; zahynulo mnoho vinných i nevinných. Otroky živily osady při cestě, kterou se ubírali. Každý velitel otrocké karavany byl povinen do Chartúmu tolik lidí, kolik jich přijal, proto pečoval, aby se najedli a napili. Kdož přece únavou umřeli, pozbyli uší, které v Chartúmu podávaly důkaz, že neutekli. Ani evropští úředníci podobným nájezdům nebránili, neboť je považovali za přirozené, v zemi obvyklé. Otroky buď zařadovali do vojska nebo rozdávali místo služného důstojníkům a vojákům, již je prodávali na trzích v Obejdu, Chartúmu, Kasale, Donkole. Skupovali je obchodníci, již je dopravovali buď do Suákinu nebo do Káhiry a odtud do ostatního Orientu.

Mehmed Ali nařídil r. 1838 za návštěvy v Súdánu, aby se pozemková daň neodváděla v otrocích, nýbrž v obilí a jiných plodinách. Zanedlouho přísně zakázal odměňovati důstoj-

níky a vojáky otroky a určil, aby dostávali služné toliko v penězích. Jedině arabským kmenům zůstala povinnost vykupovati se od vojenské služby otroky.

Po r. 1840, kdy byl egyptský paša přinucen armádu rozpustiti a válečné loďstvo odevzdati sultánovi, poklesla poptávka po živém černém zboží a velcí podnikatelé vkládali peníze do slonoviny. Africká slonovina je lepší než asijská. Kel afrického slona váží až 75 kg, asijského jen 60 kg. Domorodci vyměňovali zásoby slonoviny za levné tkaniny a skleněné šperky. Evroptí podnikatelé zřizovali opevněné obchodní stanice, zeríby a z nich vysílali potulné kupce po okolí. Z domácích podnikatelů vynikl v provincii Bahr al-Gazál Zubejr Rahma, velký náčelník poarabštěného kmene Džaalijín. Míval až 1.000 ozbrojenců, s nimiž honil slony pro evropské zákazníky. Lovy byly hodně nebezpečné. Nezdравé podnebí podřývalo život. Slonovina stoupala v ceně, zakázek ubývalo a armenští zástupci křesťanských peněžníků nabádali k obchodu s otroky, jichž potřebovali pro Orient.

Orientál, zvláště muslim, si potrpí na služebnictvo. Čím četnější je zástup, jenž ho doprovází, tím více vyniká. Rozmnožoval svou družinu otroky, jimž zřídka kdy křivdil a křivdí, považuje je za druhotné členy svého příbuzenstva. Po dobrém přijmou islám a jako muslimi jsou svobodní. Nejsou-li spokojeni se svým pánem, neboli strýčkem, jak ho nazývají, odejdou k jinému, nebo požádají za propuštění. Nebrání jim, ani jich nezdržuje.

V sedmdesátých letech se Súdánem dopravovalo průměrně 25.000 otroků ročně. V zemi samé jich bylo zaměstnáno více než 60.000. Živili se jako posli, zemědělští dělníci, vojáci. Obyčejně náčelníci určili muže a ženy svého kmene na prodej. Vzrůstající poptávkou rostly ceny, i podnikali na otroky hony, při nichž prolili mnoho krve, zničili životy a zahubili majetek.

Britská vláda hleděla dostati v Egyptě a Súdánu dozor na otroky, proto ujednala 4. srpna 1877 s chedivem, že zruší

veřejný obchod ihned, soukromý pak že zahubí v Egyptě do r. 1884, v Súdánu do r. 1889. Všichni státní otroci dostanou svobodu ještě r. 1877. Článkem 4. si vymínila právo prohlížeti lodí plující pod egyptským praporem a vinníky odevzdati nejbližším úřadům.

Závazek Ismáílův byl velmi těžký. Obchod s otroky se nedal potlačití násilím a najednou. Bylo potřebí dlouhé a účelné práce, zejména v zemích vzdálených, těžce přístupných a proto skoro neznámých. Na rudomořské pobřeží nedospělo za celý rok 1877 ani 1700 otroků. Egyptské úřady je zadržely, otrokáře ztrestaly a ubožáky osvobodily. Hůře bylo v súdánských krajích, zvláště rovníkových, a přece ani tam nezacházeli křesťanští a muslimští otrokáři s černými pohany jako křesťanští osadníci s Indiány severoamerickými nebo s domorodci australskými. Sněm provincie Virginia vyhlásil r. 1644 všechny Indiány za psance a otroky. Později nabízeli evropští osadníci odměnu za kůže s lebky Francouze nebo francouzského Indiána. Nabádali divochy ke skalpování a sami se zdobili parukami z vlasů jejich obětí. Když se v posledních letech osmnáctého století první Evropané usadili v Australii, odhadovali počet tamních domorodců na jeden milion. Zacházeli s nimi jako s divou zvěří, líčili na ně otrávená jídla, neměli s nimi útrpnosti, ani když se jejich krajané ujímali černých otroků afrických. A v Jižní Africe nebylo lépe. Není na prospěch pravému náboženskému přesvědčení, zneužívá-li se lásky k bližnímu k účelům sobeckým a péče o africké otroky byla v jádru sobecká. Usnadnila a urychlila rozdělení temné pevniny a budování evropských osad, v nichž černí domorodci byli a jsou povinni pracovat pro bílé podnikatele. Jako otroci byli majetkem muslima nebo křesťana, majetník o ně pečoval; o námezdné robotníky se nájemce nestará. Hledí jich využití věda, že za nemocné, ožebračené dostane zdravé, silné. Státní dozor je neuchrání, poněvadž každá koloniální vláda je povinna dbáti přání a prospěchu bílých osadníků.

V zámořských državách britských to trvalo dobrých padesát let, než se dostalo otrokům skutečné svobody. V některých byli propuštěni teprv po světové válce. V Súdánu se to mělo státi po vůli Gordonově ihned. Byla to velká rána pro jejich majetníky, poněvadž nebylo za ně náhrady a poněvadž se nikdo nestaral, čím se budou živiti. Gordon považoval osvobození otroků bez náhrady za krádež, a přece nutil mudříry jednotlivých provincií, aby jim po dobrém a po zlém ke svobodě dopomohli a otrokáře hubili.

Colonel J. D. H. Stewart ve své zprávě o Súdánu za rok 1882 uznává, že první podmínkou vyhubení otrokářství jsou bezpečné cesty a zrychlené spojení s Egyptem a s Rudým mořem. V únoru 1883 prohlásil lord Dufferin: „Buď-li Suákin spojen s Berberem železnicí, zanikne obchod s otroky sám sebou.“ Podnikatelům muslimským i křesťanským bylo jedno, do čeho své peníze vloží, jen když hodně vydělají. Obchod s otroky jim byl věcí tak přirozenou, jako se slonovinou, kůžemi, bavlnou nebo gumou. Necháпали násilí, které na ně doléhalo a bránili se. Gordon udává, že od r. 1875 do r. 1879 jeho vojáky bylo zabito více než 180.000 lidí — odstrašující příklad zneužívání náboženské myšlenky.

Gordon nařídil, aby byli všichni otroci propuštěni. Každý propuštěnec měl nositi na krku v koženém váčku propouštěcí listinu. Přechetní prosili své dotavadní strýčky, hospodáře, aby je u sebe ponechali, že budou svědomitě pracovat, jen když se najedí a oblekou. Náhlé osvobození otroků a pronásledování otrokářů rozvrátilo hospodářský život, rozlítlo nespokojenost a vytvořilo davy hladových mužů, kteří byli ochotni za pokrm a šat sloužiti komukoliv, třeba i proti vládě. Velcí podnikatelé a obchodníci s otroky byli ožebračeni a čekali na příležitost, aby se pomstili cizincům, kteří s nimi útrpnosti neměli. Rozvrat se vznášel po celém Súdánu, jež Gordon jako generální guvernér spravoval. Vzdal se úřadu brzo po sesazení chedíva Ismáíla, jež nazývá mužem počestným.

OBEČNÝ ROZVRAT

Chediv Taufík (1879—1892) poslal do Súdánu za generálního guvernéra Raúfa pašu, bývalého zemského správce rudomořského. U Rudého moře po sobě zanechal světlou památku nejen v rozličných přístavech a osadách, nýbrž i v srdcích obyvatelů, jimž zajišťoval život i majetek a napomáhal k blahobytu. V Súdánu se na něho těšili, on sám však se dědictví po Gordonovi obával. Věděl, že je neblahé a že se mu nedostane z Káhiry ani upřímné rady, ani účinné pomoci.

Gordon rozvrátil súdánské příjmy, zanechal velké dluhy a britský finanční dozorce egyptský nabádal k úsporám a vymáhal z vyčerpaných držav nové a nové důchody. V čem svému krajanu vyhovoval, odpíral Egyptanu, ba přiměl chediva, aby rozpustil četné vojenské oddíly. Propuštění důstojníci a vojáci neměli na cestu do Egypta a ani se jim tam nechtělo; vždyť mnozí bydlili s rodinami odedávna v Súdánu. Leč z čeho žíti? Množili počet nespokojených domorodců, rovněž zbavených příjmů. Počet osvobozených otroků rostl. Do práce se jim nechtělo a ani jí nebylo a zadarmo je nikdo nechtěl živiti. Obchodníci s otroky a se slonovinou byli Gordonem ožebračeni. Nač vkládati peníze do podniků, které mohla vláda každou chvíli zabráti? Propouštěli zaměstnance a čekali, co bude zítra.

Raúf cítil blížící se bouři a dožadoval se řádné výzbroje a osvěžení stárnoucích pluků. Za války rusko-turecké byly na radu britského dozorce vzorné jednotky s nejlepší výzbrojí ze Súdánu odvolány a poslány na pomoc tureckému sultánu. Nahrazeny nebyly. Nové zbraně se nekupovaly a pro staré scházely náboje. Služné dostávali vojáci a úředníci v nepravdivých lhůtách, trpěli hladem a bídou a chtěli-li uchrániti sebe a své rodiny od utrpení, vymáhali potřebné na domorodcích. Raúf a jednotliví mudírové nemohli býti všude a mnohdy se ani neodhodlali vinníky trestati vědouce, že zákon ustupuje smrti hladem.

Raúf posílal stížnost za stížností, prosbu za prosbou. Ko- nejšili ho sladkými slovy. Teprv r. 1891, kdy se dostal k moci Arábi paša se svými druhy, věnovali větší péči zapomínané- mu Súdánu. Arábi konal, co mohl, avšak bylo toho málo. Vždyť se staral o rozmnožení a lepší výzbroj egyptské armá- dy, aby odolala chystanému náporu cizinců. Pro Súdán neměl ani vojska, ani zbraní, ani peněz. Radil Raúfovi, aby hleděl vystačiti, s tím, co má, pomoci že se mu dostane, jakmile bude zajištěna nezávislost vlasti. Egyptu hrozilo ne- bezpečí od Britů, Súdánu od Britů a domácích nespoko- jenců.

Ve Velké Británii se ke konci sedmdesátých let veřejně chystali, že zaberou Egypt i Súdán. Staříčkový Gladstone ne- jednou poukazoval na tyto cíle imperialistické politiky: „Chcete míti egyptský Súdán, abyste odtud dospěli do jižní Afriky a rovněž abyste se zmocnili Habeše a vytvořili si africkou říši.“ Imperialisté se nenadáli při volbách r. 1880, že se jejich tužby tak brzo splní, národní probuzení že jim otevře cestu do Egypta a náboženský výbuch že jim pomůže vypuditi Egyptany ze Súdánu.

MAHDI

Raúf paša se utkal s mužem, jenž se vydával za mahdiho, Bohem vedeného utěšitele a zakladatele říše pokoje a míru. Muslimi mu uvěřili, seskupili se okolo něho, porazili vojsko Raúfovo i jeho nástupců, opanovali Súdán a chystali jej dalším rozvratem pro výbojně britské pluky.

Mahdi se nazýval Muhammad Ahmad. Narodil se r. 1843 na ostrůvku Derár u Nové Donkoly. Jeho otec Abdalláh z čeledi Sabr byl tesařem a stavitelem lodí. Jeho synek se se třemi bratry přiučil tomuto řemeslu, avšak záliby v něm nenašel; poutaly ho náboženské nauky. Chodil do nábo- ženské školy, uměl číst a psát, pomáhal otci a vystěhoval se s ním do Chartúmu, kde doufal, že najde větší výdělek.

Cestou otec onemocněl v osadě Kereri severně od Chartúmu, kde zemřel a byl pochován. Sirotek Muhammad tam zůstal, chodil do školy a vstoupil r. 1861 do bratrstva samáníje, větve řádu káderíje, jež založil Abdalkáder al-Kílání (zemřel v Bagdádu r. 1166). Muhammad vynikal strohým životem, jakož i touhou poučovati a vychovávatí jiné. Procházel blízkým i dalekým okolím, stýkal se s lidem a poznával jeho bídy a tužby.

S bratry a s jejich rodinami se Muhammad vystěhoval r. 1871 na ostrov Aba v Bílém Nilu na pomezí provincií sennárské a kordofánské při 13° 20' severní šířky. Živil se orbou na protějším levém břehu, kdežto bratři hotovili z akátového dřeva lodice. Jeho řádový představený Muhammad Šeríf z bratrstva samáníje se usadil na hoře Aulija při Bílém Nilu, 150 km severně od Aby. Muhammad Ahmad ho navštěvoval a řídil se jeho pokyny a rozkazy. Ponenáhlu pyšněl, rozešel se s ním a tvořil si vlastní bratrstvo. Práci měl snadnou, poněvadž poutal zevnějškem, duchem i kajícím životem. Postavy byl vysoké, v ramenou široký, živých černých očí a tmavých vousů. Bezmála vždy se usmíval. Šaty nosil bílé, čisté. Prohluboval se v náboženství, poučoval jiné, i přibývalo mu žáků, kteří se na něho dívali jako na poustevníka a kajícíka. Zanedlouho k němu chodili poutníci zdaleka a plavci zaměstnaní na vládních parnících neopominuli u jeho ostrova přistáti a vyprositi si jeho požehnání. Sám nebo s družinou svých nejvěrnějších putoval po okolí, kázal, vyučoval a nic nenamítal, když ho ten neb onen v oduševnění nazval mahdim, Bohem vedeným utěшитelem. Hleděl se o něm v knihách poučiti a jemu se přizpůsobiti.

Islám neuspokojuje věřících, zvláště jsou-li členy některého řádu. Srovnávají náboženské předpisy s životem souvěrců a poznávají, že nikde nežijí, jak by žítí měli, že tudíž muslimská obec neplní úkolu Alláhem vytčeného. Čeho neposkytuje přítomnost, očekávají od budoucnosti: věří, že Alláh pošle zástupce Muhammadova, jenž pod jménem

mahdi, Bohem vedený, obnoví čistý islám, zavede jej po celém světě a dopomůže mu k prvenství. Víra v mahdiho, zaslíbeného utěšitele, dříme v srdci každého muslima, najmě řádového člena. Dolehne-li bída na některou část muslimské obce, domnívají se utištění, že se přiblížil příchod mahdiho a bez rozmyslu se přidají k tomu, kdo se za něho prohlásí.

Muhammad Ahmad dospíval k přesvědčení, že ho Bůh vyvolil za učitele a vůdce ujařmeného súdánského lidu. Někdy se mu zdálo, že k němu posílá svého mluvčího, anděla Gabriela, napřed ve spánku, potom i za bdění. Uvěřil a měl zdání za skutečnost. Jednou mu anděl Gabriel rozkázal: „Vytas meč, naprav muslimy a založ říši věčného pokoje.“ Tento hlas mu byl důkazem, že je mahdim, Bohem vedeným. V lednu 1881 se jako takový projevil veřejně a přiměl své četné stoupence, že mu přísahali věrnost. Od té doby se podpisoval Muhammad mahdi, syn Abdalláhův.

Jeho bývalý představený a učitel Muhammad Šeríf upozornil Raúfa pašu na nebezpečný postup. Raúf se o záměrech nového mahdiho sám přesvědčil z listů, které posílal jemu, jednotlivým mudírům jakož i muslimským a křesťanským vládcům. Vybízel je, aby ho za mahdiho uznali a jemu se podrobili. Spolu upozorňoval své věrné, že se přiblížila doba, kdy bude třeba jejich mečů a ručnic. Raúf vzkázal listem mahdimu, aby se k němu dostavil a se ospravedlnil. Mahdi odpověděl: „Milostí Alláhovou a prorokovou jsem pánem země. Do Chartúmu nepůjdu, abych se zodpovídal.“

Raúf se radil s vykladači zákona a v souhlasu s nimi pravil vojenskou četou na vládní lodi, aby mahdiho zatkla. Jeho stoupenci se ukryli v houštích, vojáci se jím ubírali po úzkém chodníčku, byli obklíčeni a pobiti 12. srpna 1881. Loď se vrátila, avšak zbraně a náboje vojáků ukořistili věrní mahdiho. Jejich odhodlanost rostla a druhů jim přibývalo; vždyť se k nim hrnuli nespokojenci se všech stran.

Mahdi se obával nového útoku po řece, proto se se svou

družinou vystěhoval skoro 400 km k jihozápadu do pohoří Kedír, kam ho pozvali kočovníci Bakkára, již se k němu přidali. Ozbrojeni byli dobře, vždyť jim k tomu dopomohl Gordon a jeho italský pomocník Gessi. Zásobili je penězi a zbraněmi a ponechali jim veškerou výzbroj poražených Džaalijjínů, soukmenovců velkého náčelníka Zubejra Rahmy a jeho syna Sulejmána. Bakkára, o jejichž věrnosti byl Gordon přesvědčen, roznítily pro mahdiho obecnou vzpouru. Po dvou měsících měl více než 8.000 bojovníků, jež rozložil po horách a roklích těžko přístupných a proto snadno hajitelných. Na všechny strany vzkazoval ústně i písemně, aby k němu věrní ctitelé Alláhovi pospíšili. Kdož se k němu nepřidají, budou přepadeni a jejich majetek a dítky si vezmou jeho stoupenci. Počínal si jako kdysi prorok Muhammad. Islám byl heslem, politická moc cílem. Kdo se protivili, ztratili majetek i život. Málo jich bylo, poněvadž si skoro vesměs přáli, aby byl obnoven stav, který trval před Gordonem a Bakerem, kdy směli svobodně vésti obchod slonovinou i otroky. Obyvatelé větších osad, kteří se k mahdimu nepřidali, se chovali trpně, očekávající, jak se věci vyvinou.

Raúf paša rozkázal mudírovi provincie fášódské, aby družinu mahdiho rozehnal. Vytáhl proti němu, zbloudil a byl 28. prosince 1881 poražen. Tu vypravil Raúf z Chartúmu 4.000 mužů, k nimž se přidal vojenský velitel z Obejdu se 2.000 jezdců. Spoléhalí na zvědy. Ti byli s mahdim, je zradili a přivedli do nastražené léčky, v níž v květnu 1882 zahynuli. Mahdi ukořistil peníze, koně, zbraně, děla, střelivo. Zpráva o tomto velkém vítězství se šířila bleskem a jeho stoupenci byli přesvědčeni, že je Bůh s jejich náčelníkem, že je skutečným mahdim. Velcí obchodníci a podnikatelé kordofánští se pro něho prohlásili, celý Kordofán byl jeho.

Generální guvernér chápal nebezpečí nábožensko-politického hnutí mahdiho, avšak neměl síly, aby je rázem vyhubil. Kde se utkal s jednotlivými četami, porážel je právě tak jako Gigler paša, ale na jiných místech, kde posádky

svým velitelům nedůvěřovaly, nabýval mahdi úspěchu a domorodci se k němu hrnuli. Vždyť byl z nich a pracoval pro ně. Jeho stoupenci byli povinni složit přísahu: „Ve jménu milosrdného a milostivého Boha slibujeme Bohu a prorokovi jakož i svému mahdimu, že budeme v Boha důvěřovat, nikdy o něm nebudeme pochybovat, nikdy krást, souložit, podvádět a nikdy se nedopustíme nevděku. Slibujeme, že se zříkáme světa a světských věcí, že se jich uvarujeme a náboženskou válku nikdy neopustíme.“

POMOCNÍCI MAHDIHO

Za pomocníky si mahdi vybral tři muže, které určil spolu za chalífy, své postupné náměstky. První byl Abdalláh ibn Muhammad Taájiši, syn Muhammadův, z dárfúrského kmenu Bakkára. Dostal prapor černé barvy, druhý Muhammad Šeríf červené a třetí Ualad Helu zelené. Abdalláh byl nejsilnější, poněvadž se opíral o své soukmenovce Bakkáry, v jejichž území mahdi dlel a jejichž chráněncem ve skutečnosti byl. Abdalláhovi nešlo o náboženství. Měl na mysli prospěch svůj a svých soukmenovců, i přilnul k mahdimu, věda, že zůstane vedoucím náboženským a jeho uzná za svůj vytasený meč, za vykonavatele svých pozemských rozkazů. Stoupenců měl mezi náčelníky Bakkárů hojně; vždyť soudili podobně a nadáli se, že Abdalláh je dovede k vytouženému cíli, prvenství nejen v Dárfúru a Kordofánu, nýbrž i v Chartúmu a celém Súdánu.

Postavení Raúfovo bylo nesmírně obtížné. V Egyptě tísnil Britové Arábiho pašu s jeho národním vojskem*) a po Súdánu se rozlévali druhové mahdiho. Chediv a jeho rádci rozsévají nedůvěru, různice. Arábiho prohlašovali za buřiče, Brity za osvoboditele. Súdánští nevěděli, komu věřit. Vyšší důstojníci a úředníci turečtí a čerkesští šli s chedivem, egyptští se přiklonili k Arábimu. Ustupoval, prohrával, pomoci se

*) Musil Alois: *Dar Nilu, Nový Egypt*, Praha, Melantrich 1935, str. 116—130.

od něho nadíti nemohli, proto bezděky ochabovali. Kdož nebyli silné povahy, zapomínali na přísahu věrnosti a uvažovali, zda by se neměli dáti do služeb mahdiho a vésti jeho čety proti cizincům, Britům. Nepochybovali, že se nespokojí Egyptem, nýbrž že si přisvojí též Súdán.

Raúf paša nebyl v milosti ani u chediva, ani u jeho britských rádců. Odvolali ho a po porážce Arábiho poslali koncem září 1882 na jeho místo Abdalkádera, bývalého pobočníka Bakerova. Byl to dokonalý důstojník a schopný vojevůdce, jenž však nebyl ochoten sloužiti cizím záměrům — a přece bylo potřebí rozhodného postupu. Krátce před jeho příchodem oblehl mahdi Obejd, hlavní město Kordofánu. Posádka se bránila tři měsíce a deset dní. Když snědli poslední kousek kůže, nabídl velitel 18. ledna 1883, že se vzdá. „Ani ty, ani tvoji důstojníci a vojáci se nemáte čeho báti, složíte-li mi přísahu věrnosti a ji zachováte,“ vzkázal mu mahdi. Co ukořistil, rozdal mezi stoupence. Sám si nic nevyhradil. Se všech stran k němu spěchali mladí muži, hlavně propuštění otroci a vojáci. Uměli zacházeti se zbraněmi a děly, i měl zakrátko na tisíce řadového vojska vedeného egyptskými i cizími důstojníky. Kordofán, odkud se vyvážela guma, a Džezíre, odkud se Chartúm zásoboval obilím, byly jeho.

Abdalkáder neztrácel důvěry ve vítězství. Utkal se s pluky mahdiho u Matúku a 11. února je na hlavu potřel. Pustily se za ním nové. Obořil se na ně a znova je porazil. Koncem téhož měsíce vysvobodil obležený Sennár. Jsa přesvědčen, že mahdiho úplně zničí, žádal krátce po svém příchodu za posilu 10.000 řádně vyzbrojených mužů. Zásob a nábojů nedostal, zato však britská vojenská správa vypravila po lodích do Suákinu a odtud pouští do Súdánu více než 10.000 egyptských národovců, které dala pozatýkati a v poutech na lodi dovésti. Málokterý sloužil ve vojště a každý měl násilné poslání do Súdánu za trest. Byli bez vojenského výcviku, beze zbraní a scházela jim chuť k vojenské službě, nanejvýš nucené.

Abdalkáder věděl, že s takovou armádou nic nesvede. Těžce snášel nové a nové návrhy britských důstojníků, posílaných do jeho generálního štábu. Nemoha, ba nechtěje se jim podříditi, byl odvolán a generálním guvernérem 26. března ustanoven Aladin paša, vrchním velitelem pak Sulejmán paša, rodilý Turek. Vedení generálního štábu svěřeno plukovníku W. Hicksovi, muže, kterého líčil obratný velvyslanec cařihradský lord Dufferin jako dobrodruha. Hicks se považoval za britského zástupce, i podával zprávy toliko generálnímu konsulu Edwardu B. Maletovi a domáhal se nejvyššího velení. Důvodu k tomu neměl, poněvadž egyptské vojsko, řádně vedené, zdolávalo útoky mahdiho. Dostav vrchní velitelství, žádal o posilu 6.000 mužů. Britští úředníci mu poslali z Egypta 3.000 politických vězňů, kteří se k ničemu nehodili. S nimi a některými jinými jednotkami súdánského vojska podnikl výpravu, aby osvobodil město Obejd. Nejlepší odborníci vojenští jsou zajedno, že byl sbor Hicksův naprosto nedostatečný, on sám neschopný a že bylo nezbytno, aby propadl záhubě. Zahynul i s vojskem 5. listopadu 1883 u Šejkánu, neboli Kaškilu, jihozápadně od Obejdu. Mahdi ukořistil veškerou válečnou výzbroj a získal nové bojovníky, kteří raději sloužili jemu než cizincům.

Vítězstvím nad Hicksem si mahdi zabezpečil tropickou i přechodnou súdánskou oblast až po Rudé moře. Toliko v Rovníkové provincii se držel Emín paša. Velitel mahdiho Osmán Dikna ohrožoval pobřeží, zvláště přístav Suákin. Proti němu byl vypraven generál Valentine Baker s britskými důstojníky. Neměl řadového vojska, nýbrž černé nováčky, kteří ani nevěděli, jak se chopit ručnice. Baker tvrdil, že na tom nezáleží, jen když jich bude hojně. Vyprázdnil egyptská městská vězení a rozmnožili počet jeho bojovníků. Baker sám byl špatným velitelem. Nevycvičiv armády, dal se s ní na pochod, nezajistil zvědných čet a nepřipravil vojsko na blížící se útok. Vojenští kritikové dávají veškerou vinu na jeho porážce 4. února 1884 u Tébu jemu samému.

Pod jiným vedením se nedaleko Suákinu egyptské vojsko drželo znamenitě. Po roce podnikl generál sir Gerald Graham ze Suákinu novou výpravu. Velel jenom britskému vojsku a poněvadž byl špatným vojevůdcem, nic nepořídil.

SÚDÁN OPUŠTĚN

Sir Evelyn Baring, později lord Cromer, se ujal 11. září 1883 svého úřadu jako generální konsul, ve skutečnosti britský správce, v Egyptě. Byl na vážkách, co počítí se Súdánem. Lord Dufferin, jenž upravil egyptskou ústavu a správu, hlásal potřebu, aby Velká Británie odvolala ze Súdánu egyptské vojsko a úřednictvo a čekala na vhodnou příležitost, aby jej sama obsadila. Takovým způsobem mělo být rozsáhlé území přičleněno k zamýšlené východoafrické říši. Jeho názor našel ohlas v Londýně a Baring jej přednesl již v prosinci 1883 ministerskému předsedovi Šerífovi. V Egyptě byla armáda pozatýkána nebo rozeznána, vláda neměla vojska, které by do Súdánu vypravila, i nezbylo po názoru Baringově nežli smířiti se se skutečností a opustiti Súdán aspoň dočasně. Šeríf paša se bránil poukazem, že Egypt spolu se Súdánem je součástí turecké říše a sultán že by měl vypomoci a súdánské obyvatelstvo zajistiti. Vždyť zvláštní výbor, v němž zasedal i Baring, nalezl, že Súdán vyváží za £ 11,500.000 a dováží za £ 2,000.000. Křesťanů tam bydlí 15.000, Egyptanů 40.000, evropských obchodníků přes 1.000, egyptských více než 3.000 a že by se vláda egyptská dopustila ukrutnosti, kdyby kvetoucí provincie opustila a jejich příčinlivé obyvatelstvo vydala na pospas náboženským blouznivcům. Baring nepovolil a ještě v prosinci 1883 rozhodl, že bude Súdán vyklizen. Britská vláda nemohla přivolit, aby se turecké vojsko pevně usadilo v Súdánu, nechtěla-li znova čeliti požadavku francouzskému a ruskému, aby své vojsko z Egypta odvolala a přenechala péči o tamní pokoj a pořádek sultánovi. Vlastní vojsko tou dobou do Súdánu poslati nehodlala, poněvadž jí hrozily zá-

pletky s Ruskem v Afgánsku. Sir Michael Hicks-Beach, ministr financí, pravil 5. února 1897, že Anglie vědomě a úmyslně přiměla egyptskou vládu aby Súdán opustila.

Gordon po třetí v Súdánu

Na nátlak imperialistů se v prvních dnech r. 1884 londýnská vláda usnesla, že požádá Gordona, aby vojsko a egyptské i evropské obyvatelstvo odvedl. Gordon byl ochoten se odebrati do Súdánu, avšak za jiným účelem. Pravil 8. ledna 1884 W. T. Steadovi, vydavateli Pall Mall Gazette: „Nelze ospravedlniti vyklizení Súdánu. Jak dovésti tisíce a tisíce Evropanů a Egyptanů z Chartúmu do Uádi Halfa? Je třeba hájiti Chartúmu. Vzpoura dlouho nepotrvá, sama se rozpadne. Vítězství urychlíme, vyhlásíme-li, že se žádný Turek a Čerkes do Súdánu nevrátí.“

V sedění ministerské rady 18. ledna Gordon otevřeně vyznal, že je rád, že súdánští obyvatelé odhodili egyptské jho. Byl přesvědčen, že s pomocí britských důstojníků se Súdanci Egyptanům ubrání a k Velké Británii přikloní. Ministerská rada s jeho názorem souhlasila. Bylo tudíž jeho poslání dvojí: na oko měl ze Súdánu vyvésti všechny egyptské úředníky a posádky, ve skutečnosti pak se měl pokusiti o náhradu egyptské správy britskou.

V listu lordu Granvillovi, státnímu tajemníku věcí zahraničních, z 22. ledna píše: „Vláda Jejího Veličenstva nalezla, že nemůže zajistiti správu súdánského lidu, proto se rozhodla, že mu udělí nezávislost a nedovolí, aby egyptská vláda zasahovala do jeho správy. Vláda Jejího Veličenstva mne posílá do Súdánu, abych provedl odchod všech egyptských vojáků a úředníků. Po mém názoru je třeba vrátiti rozličné provincie drobným sultánům, kteří v nich jindy vládli a nestarati se o mahdiho. Sultáni ho buď uznají nebo zapudí. Je nezbytné svěřiti všechna opevněná místa se zbraněmi, střelivem a zásobami domorodým sultánům.“

Baringovi, jenž naléhal, aby rychle Egyptany a Evropany

odvedl a Súdán opustil, píše 8. února: „Súdán má pravidelnou poštovní a telegrafní službu, upravené soudnictví, finanční správu a jiné, zkrátka je to země zvyklá od určité doby na vládní řízení. Náhlá změna by vyvolala anarchii. Požaduji odchod egyptských vojáků a úředníků, avšak nikdy Súdán neopustím.“ Zamýšlel, že přivtělí tropickou oblast, obydlenou černochy, ke Kongu a bude ji spravovat jménem belgického krále Leopolda. Oblasti přechodné a pustinné chtěl napřed dopřáti mahdimu, později Zubejrovi.

Do Chartúmu zavítal Gordon 18. února 1884 a prohlásil: „Vím, že vás trpce zasáhlo vládní nařízení o otroctví a přísné rozkazy je zrušiti. Tresty byli stíháni, kdož se zabývali obchodem s otroky. Od nynějška se o tyto vaše záležitosti nebudu starati, nikdo vás nebude znepokojovati.“ Příslušné rozkazy udělil Gordon paša, uáli a sultán Súdánu. Na náměstí nařídil zanítiti veliký oheň a do něho házeti všechny zápisy o nezaplacených daních a rozličných trestech, jakož i všechny nástroje, kterých se z trestu užívalo. Luza jásala, zvláště když Gordon tlumočnickem vyhlašoval, že nikdo nebude vymáhati daní a nikdo nebude stíhán vězením.

K mahdimu vypravil zvláštní posly se zlatem a úředním listem, jímž ho jmenoval knížetem Kordofánu a nabízel pravidelné dary. Posel se vrátil s firmanem i zlatem a přinesl důtklivou výzvu, aby Gordon složil přísahu věrnosti miláčku božímu. Věda, že s mahdim nepochodí, žádal v Káhiře i v Londýně, aby k němu vypravili Zubejra, velkého obchodníka s otroky, jenž byl držán od podzimu 1875 v Káhiře. Zapomněl, že dal Zubejrova syna popravit a chtěl ho míti nejen pomocníkem, nýbrž i nástupcem. Obdivovatelé Gordonovi, hlasatelé potřeby osvoboditi otroky, se hrozili návratu tohoto otrokáře a vládě nezbylo, než aby žádost odmítla.

Gordon plýtvat časem, silou i penězi. Nejen egyptští, nýbrž i britští odborníci soudili, že by bylo několik rychlých pohybů stačilo, aby osvobodil posádky, které se ještě držely

a mahdiho zapudil do území Bakkárů v Dárfúru. Husejn paša hájil Berber až do 26. května. Cuzzi, tamní bývalý britský konsulární jednatel, nemohl zapomenout, že byl uražen sirem Evelynem Baringem v Káhiře. Přestoupil k islámu a pustil stoupence mahdiho do města nelituje, že bylo 1.100 lidí pobito a dva parníky Gordonovy mahdisty ukořistěny.

Gordon se několikrát chystal, že vytáhne, avšak k činu se neodhodlal. Rozkaz sledoval rozkaz, odporovaly si a jeho podřízení se ptávali, co vlastně zamýšlí. Věděl, že bude obklíčen a obležen a přece Chartúmu neopevňoval. Opravoval toliko, co Nil odnesl z hradeb započatých Abdalkáderem r. 1882. Od ledna do srpna bylo okolí Chartúmu suché, pracovníků hojně, i mohli snadno vybudovati hráze a hradby, kde jich dotud nebylo. Váhal, těkal a nerozhodností, ba nedbalostí usnadňoval záhubu svou i svých.

Místo aby se sám vzchopil a buď mahdiho napadl nebo Chartúm úplně ohradil, trápil Baringa žádostí za žádostí o turecké vojsko. Sultán měl vypraviti 3.000 mužů do Suákinu, aby odtud postupovali k Chartúmu. Jiných 3.000 tureckých vojáků mělo býti dovezeno do Massauy a táhnouti Habeši do provincie Bahr al-Gazál. Upozorňoval Baringa, že splní-li jeho žádost, vytáhne s 500 odvážnými bojovníky, spojí se s Turky a zakrátko vzpouru mahdiho udusí.

Nečinnost Gordonova dodávala mahdimu odvahy. Již koncem dubna 1884 dal zříditi ústřední tábor u Fadási, den cesty jižně od Chartúmu. Dlel u něho Rudolf Slatin, bývalý mudír dárfúrský, jenž přestoupiv k islámu, přísahal věrnost mahdimu a sloužil mu jako tlumočník a rádce. Rozkázal mu, aby napsal Gordonovi list a jej vyzval, aby se vzdal a zachránil život a majetek svůj i chartúmských. Slatin to neučinil, nýbrž hleděl ve dvou listech vysvětliti, proč svěřenou provincii mahdimu vydal jakož i muslimem se stal a prosil, aby mu Gordon dopomohl k útěku a ho do svých služeb vzal. Ve třetím německém listě psal rakouskému konsulovi Hansalloví, aby Gordona upozornil, že vojsko

mahdiho není silné, proto aby v obraně vytrval. Gordon na žádný z listů neodpověděl, poněvadž nesouhlasil se Slatinovou obojetností a nechtěl vydati evropské zajatce mahdiho záhubě, kdyby Slatina do služeb přijal.

Ke konci října posunul mahdi své vojsko k Omdurmánu a dal Chartúm obklíčiti. Po druhé žádal Slatina, aby vybídl Gordona ke vzdání se. Slatin se opět zabýval soukromými věcmi. Ubezpečoval, že se nedopustil ničeho nečestného a že si proto zaslouží odpovědi. Gordon mu nedůvěřoval. Ve svých zápiskách mu nepřímou vytyká *breaking of his parole*, porušení čestného slova. Konsul Hansall svěřil poslu list, jenž byl dodán mahdimu. Mahdi se z něho dověděl o pokrytectví Slatinově a dal ho spoutati a uvězniti. Vlastní listy Slatinovy se našly u Gordona po pádu Chartúmu. Byly mahdimu přeloženy, on se však Slatinovi nemstil a jej po nějakém čase z vězení propustil.

Gordon nabízel představeným muslimských řádů, sultánům a starostům úplnou samosprávu, jen když se k němu přikloní a britskou svrchovanost uznají. Svým chováním budil obecnou nedůvěru. Sultáni i řádoví představení mu vytykali obojetnost a Evropani s nimi souhlasili. Naříkali, že vymáhá půjčky a připravuje je o poslední peníze. Vypůjčil si od obchodníků více než £ 1,000.000 na 1 %. Vydával papírové peníze s vlastním podpisem a krutě stíhal každého, kdo se zdráhal je přijmouti jako zlatou měnu. Britská vláda je ke konci r. 1898 vyměňovala, avšak za čtvrtinu označené ceny.

Málokdo jevil ochotu opustiti Súdán. Chtěli se nadále živiti v zemi, ve které se po mnoho let měli dobře. Aby si zabezpečili blahobyť, domlouvali se s mahdim a byli ochotni mu pomáhati proti nezvanému cizinci. Nejen důstojníci a úředníci egyptští, nýbrž i četní Evropané se stali pomocníky mahdiho. Vojsko chartúmské i omdurmánské zůstalo skoro vesměs věrné Gordonovi. Sám chválí ve svých listech, že bojují znamenitě a přece jim veleli důstojníci egyptští a mahdi

jím hrozil smrtí. Ani jediná zmínka není v zápiscích Gordonových, že by jeho egyptští vojáci byli bývali zbabělí. Bránili se proti nepříteli mnohokrát čtenějšímu. Bezpečné naděje na pomoc neměli a neochabli, ani když v polovici prosince došly zásoby. Od té doby trpěli hladem a ani jediný neodhodil zbraně. Velitel Omdurmánu Faradžalláh se bránil, jak Gordon sám uznal, jako gentleman, pokud měli jeho lidé jediné sousto. Vzdal se 5. ledna 1885, kdy jich několik zahynulo hlady. Mahdi nikoho z posádky nezkrátil na životě.

Gordon vytrval v nečinnosti, pokud bylo vojsko vším opatřeno a když zásoby došly, ulpíval na jediném stěblu, na vlasti. Spoléhal na britskou pomoc. Vždyť lord Granville, státní tajemník zahraničních záležitostí, s jeho postupem souhlasil a již v květnu 1884 mu oznámil, že vláda vypraví na podzim vojsko, aby ho osvobodilo. Gladstone požádal 5. srpna ve sněmovně poslanců za úvěr £ 300.000. Lord Wolseley se měl prodrati do Chartúmu. V nařízení, které dostal, stojí výslovně: „Politika vlády má za úkol zrušit v Súdánu vládu a správu egyptskou.“ V Londýně běželo jenom o Gordona, nikoliv o egyptské posádky a Evropany. Měli se protlouci Habeší sami.

Lord Wolseley dal v Anglii zhotoviti na 800 zvláštních lodic, jež byly dovezeny do Egypta a odtud do Uádi Halfa, kde se vojsko koncem září scházelo. V Egyptě leželo tehdy více než 14.000 Britů. Polovička měla býti poslána Gordonovi s majorem Kitchenerem jako pomocníkem. Wolseley se dostal do Donkoly 3. listopadu. Užíval lodic, jež dal složit a přenášeti. V Korti zřídil 16. prosince hlavní tábor a vypravil 30. prosince generála sira Herberta Stewarta s 1.800 muži do Metemme pod šestým přejem. Odtud měl plouti do Chartúmu, aby dodal nové odvahy obleženým.

Gordon se nemohl svých krajanů dočkat. Píše 24. září: „Přicházejí, aby zachránili naši národní čest a vyprostili posádku z bídy, do jaké jsme ji uvrhli, obsadivše Egypt.“

Egypta lituje i ve svém zápisu ze 17. listopadu: „Vláda Jejího Veličenstva odepřela Egyptu pomoc na obranu Súdánu. Zabránila mu, aby hájil sám této državy a nedovolila, aby se ucházel o pomoc jinde.“

V prosinci byl Gordon přesvědčen, že by se stoupenci mahdiho rozprchli, kdyby lord Wolseley vyslal několik lodic s náboji a vojáky z Metemme. Zajásal uslyšev, že generál Stewart 17. ledna 1885 porazil silnou četou mahdiho u Abu Kléa, 170 km severně od Chartúmu.

Chalífa Abdalláh, vrchní velitel vojska mahdiho, očekával útok se dvou stran a chystal se, že se mu vyhne ústupem na jihozápad do Obejdu. Když se britské vojsko neukazovalo, vytrval a v noci s neděle na pondělí 26. ledna podnikl obecný útok na Chartúm. Egyptští vojáci bojovali jako lvi, třebaž byl Chartúm obléhán po 317 dní. Nikdo Gordona nezradil a zrady nebylo ani třeba. Mahdi znal neopevňenou část, vrhl se na ni s veškerou silou a za několik minut byl v městě. Gordon padl na schodišti svého domu. V pondělí vítězové loupili a vraždili, v úterý ráno byl obnoven pokoj a pořádek a mahdi udělil obecnou milost všem obyvatelům domorodým i cizím, vojákům i úředníkům.

Pomocné anglické vojsko dospělo 21. ledna k Metemme, 100 km severně od Chartúmu. Odtud se vydalo 20 vojáků na lodicích proti proudu a dopluli 28. ledna k ostrovu Túti naproti Omdurmánu. Vrátili se, když stoupenci mahdiho na ně zahájili palbu z ukořistěných děl. Britská pomoc přišla, avšak o dva dny pozdě, začez se dávala vina špatnému vedení Wolseleyovu a Kitchenerovu. Liberální vláda Gladstoneova oznámila ve sněmovně poslanců 11. května 1885, že opustila Súdán úplně a bezpodmínečně, aby zmenšila egyptské výlohy; hranice egyptské probíhají Uádim Halfa.

Britské noviny hlásaly potřebu odvety, avšak vláda zachovala rozvahu. Tou dobou se obávala válečné zápletky s Ruskem v Asii, jakož i francouzského odporu, kdyby postupovala vojensky z Egypta do Súdánu. Súdánu se ne-

vzdala a vzdáti nemohla, aby nebyla smetena veřejným míněním, jenže ho nechtěla dobývatí krví a penězi svými, nýbrž egyptskými. Potřebovala času, aby vybudovala novou egyptskou armádu, poslušnou britských důstojníků, a uspořila z egyptských daní, kolik by výprava stála. Egyptské posádky z některých částí Súdánu, jako na příklad z Donkoly, byly staženy do Asuánu a Uádi Halfa opevněno a v pohraniční středisko proměněno.

Na súdánském pobřeží rudomořském se Velká Britannie zařizovala jako doma. Již začátkem r. 1883 se rozhodla, že postaví železnici ze Suákinu do Berberu. Suákin obsadila 24. února 1884, aniž se tázala chediva nebo sultána. Lord Dufferin oznámil 6. března, že vše, co vláda Jejího Veličerstva koná při rudomořském pobřeží, je dočasné, válkou podmíněno a že nepodnikne nic bez úplného souhlasu sultánova. Téhož roku si Briti vzali přístavy Zeilu a Berberu a 3. června 1884 ujednali s habešským císařem Johannem, že mu odevzdají Massauu s okolím, usnadní-li súdánským vojákům a obyvatelům průchod svou zemí k pobřeží. Ke konci r. 1884 držela Velká Britannie celé súdánské pobřeží a upravovala z něho cesty do vnitřní Afriky.

CHALÍFA MAHDIHO

Úspěchy mahdiho byly rychlé, avšak přirozené. Plynuly z vnitřního rozvratu v Súdánu a Egyptě. Nepřímo byly posilovány cizí politikou. Muhammad Ahmad se jich nenadál a nejsa státníkem, nevěděl, jak jich využítí. Ani se k vládě a správě nedostal. Tloustl, onemocněl hlavníčkou a zemřel 22. června 1885. Byla to velká rána pro jeho stoupence. Zaslíbený utěšitel vedený Alláhem nemohl, ba neměl umřítí, pokud nevykonal svého poslání. Opanování Súdánu bylo začátkem; vždyť jako mahdí slíbil, že rozšíří pravý islám nejen po Súdánu, nýbrž po celé turecké říši, ba po všech zemích nevěřících. Umřel a jeho věrným nezbylo, než aby

se s tímto nevyzpytatelným úradkem Alláhovým smířili. Mnozí se domnívali, že zvláštní milost, kterou ho Alláh obdařil, zůstane dědičná v jeho rodině a že některý z jeho potomků započaté dílo dokoná, leč i v tom se zklamali. Mahdi krátce před svou smrtí vybídl všechny přítomné, aby zachovali věrnost Abdalláhovi, jemuž říkali nástupce mahdiho, chalífat al-mahdi. Abdalláha a nikoho ze svých ustanovil vládcem.

Mahdi poznal jistě nauku uahhábskou, hláсанou od polovice osmnáctého století v Arabii a prováděl ji v duchu prvotního islámu. Odstraňoval majetkové rozdíly, zaváděl jednoduchý oděv, zapovídal zlaté a stříbrné ozdoby. Důstojníky a vojáky živil, avšak služného jim nevyplácel, jen občas poskytl tomu onomu peněžité podpory. Veškerou kořist, almužny, daně, jakož i rozličné zásoby uchovávali ve společných skladištích nebo pokladnách. Desátky odváděli, kdož nesloužili ve vojsku. Naléhal, aby se každý oženil, proto usnadňoval sňatky, sníživ věno panny na 10, vdovy na 5 tereziánských tolarů. Svatební hostiny zjednodušil. Směly se jísti jen datle a pítí mléko. Pohřební hody odstranil jako pohanské. Opojně nápoje, prosné pivo nebo palmové víno jakož i kouření tabáku a šňupání zavrhoval a trestal. Kdo spílal nebo klnul, dostal 80 šlehů. Kdo kradl, pozbyl pravice. Provinil-li se týmž způsobem ještě jednou, byla mu useknuta levá noha. Vykladačům zákona nepřál a jejich činnost omezoval. Pouti do Mekky zastavoval, obávaje se styku svých věrných s tamními horlivými zastánci současného, jak říkal, zkaženého islámu. Položil základy své náboženské obce a na jeho nástupci bylo, aby ji vedl a spravoval.

Abdalláh, nový velitel věřících, dal pochovati mahdiho v Omdurmánu. Dovolil věřícím, aby k jeho hrobu putovali, nedovolil však žádnému z jeho příbuzných, aby se s poutníky stýkali. Pod rozličnými záminkami odstraňoval jednoho za druhým. Našeptával, že na něho žárlí a o jeho život usilují. Muhammada, nejstaršího syna mahdiho, si za-

jistil. Oženiv ho se svou dcerou, usadil ho ve svém domě a dostal ho pod svůj dozor. Milost Alláhova se v něm nejevila, ba ani jeviti nesměla, neměl-li ztratiti život.

Chalífa Abdalláh si nikdy nepřivlastňoval zvláštní milosti Boží a žádný z jeho stoupenců mu ji nepřikládal. Věřili, že utkvěla na ostatcích mahdiho a z jeho hrobu působí jeho věrným pomocníkem Abdalláhem. Co poručil, bylo vůlí Boží a kdo se mu protivil, protivil se Bohu a jeho mahdimu; zasloužil trestu. Mnozí ho neposlouchali, horliví členové rozličných řádů a vykladači zákona potichu reptali. Vždyť se Abdalláh o ně neopíral, myšlenky náboženské se nedovoľával. Spoléhal na vojáky a zařizoval se po způsobu světských vládců.

Chalífa požadoval přísahu věrnosti od každého. Hlavní oporu měl ve svých třech bratřích, již spolu s ním nabyli jakéhosi vzdělání u otce, vykladače zákona. Bylo mu 33 let, když se ujal vlády a správy. Prostřední výšky, kostnatý, barvy tmavě hnědé, obličej neštovicemi znetvořeného. Oblékal se jako mahdi jednoduše a živil se datlemi a velbloudím mlékem. Svých povinností dbal, proto naléhal na jiné, aby je rovněž plnili.

S počátku pečoval o každou záležitost a 60 až 80 jezdců na velbloudech roznášelo jeho rozkazy i do pohraničních provincií. Za třináctileté vlády nikdy neopustil Omdurmán, z něhož tvořil hlavní město říše. Dal v něm vybudovati mahdimu umělecký náhrobek na 30 m vysoký. Sám bydlil v prostranném dvoupatrovém domě, kdežto ostatní budovy měly jen jedno poschodí.

VLÁDA A SPRÁVA ZÁSTUPCE MAHDIHO

Egyptské vojsko pod egyptskými veliteli se drželo v Sennáru a Kasale, třebas bylo houževnatě obléháno. Sennár se vzdal 19. srpna a Kasala 29. července 1885, když jim došly zásoby. Osmán Dikna byl jmenován velitelem kočovníků a usedlíků mezi Kasalou a Suákinem.

Abdalláh pozbýval ponenáhlu důvěry k nejvěrnějším stoupencům mahdiho, chalífům Alimu a Muhammadu, z nichž zvláště Muhammad měl hojně stoupenců ve vojsku. Zbavil oba samostatného velení i praporů a zelený i červený vlály vedle jeho černého toliko na jeho domech. Příbuzní mahdiho byli nahrazeni oddanými stoupenci jeho chalífy. Poněvadž byl mahdi z Donkoly, upadali též velitelé tamního původu v nemilost.

Mahdi byl zástupcem Božím na zemi. Jeho ústy mluvil anděl Gabriel, nikdo se proto nesměl protiviti. Abdalláh nebyl mahdim, měl tudíž podle ustálených zvyků a obyčejů, dbáti veřejného mínění, projeveného radou velitelů, náčelníků, čelných mužů a vykladačů zákona. Abdalláh se jím s počátku řídil, avšak časem je zanedbával a dospíval k samovládě. Každému mudírovi a každému veliteli ustanovil tajemníkem nebo pobočníkem svého příbuzného, aby ho pozoroval a chalífovi zprávy podával. Potíží mu přibývalo a starosti rostly.

Mahdi dobýval a Abdalláh byl povinen vládnouti a spravovati. Nebylo kořisti, i bylo třeba upravití státní příjmy. Péči o ně svěřil r. 1886 Ibráhímovi z čeledi Adlán, kordofánskému kupci, jehož povinností bylo zaznamenávati bedlidě příjmy i vydání a vyhledávati nové prameny. Ibráhím zavedl mimo desátek daň z hlavy v obilí nebo v penězích. Rozkázal, aby byl hlášen prodej každého otroka a odevzdán stanovený poplatek. Výrobu mýdla a obchod s gumou vyhradil státu. Na jeho radu dal Abdalláh raziti zlaté a stříbrné peníze. Pokud je razil na státní účet, souhlasila váha stříbra a zlata s měnou, když však ražbu pronajal, zmenšovali nájemci díl, mince se znehodnocovaly a ceny stoupaly.

Abdalláh nepřál výbojným válkám. Nejraději by byl zůstal v hranicích, které po mahdim zdědil. Pouze nájezdy dovoľoval, ba rozkazoval, nejčastěji do Habeše. V červenci 1887 vyzval císaře Johanna IV., aby se stal muslimem; nedostav odpovědi, velel k nájezdu. Jeho bojovníci vedení

Hamdánem abu Andžou pronikli r. 1888 vítězně do Gondaru, odkud se vrátili s bohatou kořistí. Následujícího roku se jim postavil na odpor císař Johannes, ztratil však 10. března ve vítězné bitvě u Kalábát život a s ním i vítězství. Jeho hlavu, korunu a meč donesli kořistníci do Omdurmánu. Touže dobou opanoval strýc Abdalláhův Otmán, syn Ádamův, Dárfúr. Rozšířil říši mahdiho a spolu jí zadal ránu, z níž těžce krvácela.

Dárfúr a kraje s ním na jihu sousedící náležely do oblasti vlivu poarabštěné skupiny kmenů Bakkára, z níž Abdalláh pocházel. Věda, že jeho zájem je též jejich, vyzval je, aby se nastěhovali do Omdurmánu. Skoro 25.000 mužů s rodinami a majetkem opustilo kmenové území a táhlo na pomoc svému soukmenovci vládnoucímu ve velké říši. Rozdělil je na dvě části: z jedné utvořil tělesnou stráž a vystavěl pro ni opevněnou čtvrt v sousedství svého paláce. Tamní obyvatelé byli povinni se do chvíle se vším usaditi jinde. Ostatní soukmenovce rozeslal mezi jednotlivé posádky jako dozorce. Takovým jednáním vzbudil obecný odpor. Vytýkali mu, avšak šeptem, že se neopírá o celou obec mahdiho, nýbrž pouze o své soukmenovce.

Nové starosti a nové odpůrce vzbudila Abdalláhovi snaha, aby zachoval říši svým potomkům. Podle prvotního islámu měla muslimská obec právo voliti si chalífu. Tohoto Bohem zaručeného práva zamýšlel obec mahdiho zbaviti a vytvořiti dědičnou říši. Octl se v přímém rozporu s těmi, kdož mu pomáhali Súdánu dobýti. Měli na mysli posvátnou věc islámu, i vytýkali mu, že hledí využití ovoce jejich bojů a utrpení ve prospěch svůj a své rodiny. Docházelo k místním vzpourám, vznikaly státečky a všude se jevily známky vnitřního rozkladu.

Abdalláh chápal hrozící nebezpečí a soudil, že je zažehná, zahájí-li výboje mahdim slíbené. Do Habeše se neodvažoval vypraviti velké vojsko. Zrazovaly ho bezpečné zprávy, které dostal o rostoucí síle nového císaře Menelika II. Lákal ho

sever a severovýchod, Egypt a pobřeží Rudého moře, odkud se chystal útok na jeho říši. Po Nilu podnikali jeho věrní občas nájezdy na egyptské kmeny a vojáky. Někdy se vrátili s kořistí, jindy utrpěli porážku. Krvavě byli odraženi 12. prosince 1885, kdy 3.000 napadli egyptskou tvrz nedaaleko Kóše. Byla obsazena toliko 300 egyptských vojáků a posádka se nejen ubránila, nýbrž útočníky též zahnala.

K novému, silnějšímu nájezdu se Abdalláh odhodlal teprv r. 1889. Četné vojsko vedené jeho krajanem Abdarrahmámem Nedžúmim postupovalo k severu, překročilo hranice a zastavilo se, aby s očekávanou posilou přepadlo Asuán. Nedostalo se tak daleko, neboť bylo 3. srpna u Tošky na hlavu poraženo. Podle egyptských zpráv zůstalo aspoň 16.000 útočníků na bojišti a jen nepatrná hrstka přinesla Abdalláhovi zprávu o záhubě. Smutná zvěst byla potlačena jásotem, jenž se šířil od jihu, kde Bakkára konečně přemohli své odvěké odpůrce Džaalijjíny a opanovali provincii Bahr al-Gazál. Vniklo do ní již r. 1885 vojsko Abdalláhovo, vedené Karmalláhem. Táhl k jihu do Rovníkové provincie, jejíž guvernér Němec Emín paša ustoupil na 3° s. š. do Uadelai. Chalífa Abdalláh dostal zprávu, že Emín chystá útok na jeho věrné, proto dal Karmalláhovi rozkaz, aby se vrátil. Teprv v červenci 1888 vedl Omar Sáleh nové vojsko do Rovníkové provincie. S pomocí Bakkárů porazil Džaalijjíny, svěřil jim provincii Bahr al-Gazál a sám opatrně postupoval k jihu. Emína pašu již nenalezl, neboť opustil na povel Stanleyův 10. dubna 1889 své sídlo a putoval do Zanzibáru. Po jeho odchodu se ujali egyptští vojáci vlády i správy a skoro bez boje se poddali Omaru Sálehovi. Toliko Šillukové, jejichž střediskem je Fášóda, si uchovali nezávislost a chystali se k odporu. Omar se jim vyhnul, obáváje se porážky. Poněvadž rušili přímé spojení po Bílém Nilu, vyplul z Chartúmu Abdalláh Sáki Džamíl, soukmenovec chalífův, s děly a řadovými vojáky, překvapil Fášódu, ohrozil ji palbou a přiměl obránce, že se vzdali.

Výboji na jihu dostal Abdalláh bezmála celý egyptský Súdán pod svou vládu a správu. Pouze rudomořské pobřeží nebylo jeho a k tomu se neodvažoval ze strachu před britskými děly. Větších nájezdů nebylo, nastávala únava, rostla nespokojenost. Její výbuch oddálila Itálie, jež poslala své vojsko na súdánské pobřeží. Přiměla ji k tomu Francie, když si vzala 12. května 1881 Túnisko, jež Itálie chystala za svou kolonii. Chtěla se dostat na africké pobřeží Rudého moře. Itálie obsadila 5. února 1885 egyptský přístav Massauu. Odtud rozšířila své území v Habeši po Akordát a utkala se v prosinci 1893 s bojovníky Abdalláhovými, vedenými Ahmadem Alim. Byli poraženi, plukovník Baratieri využil vítězství a v červenci následujícího roku se pevně usadil v Kasale. Italské vojsko drželo toto hospodářsky i politicky velmi důležité město do vánoc 1897, kdy je dostala Velká Britannie.

Chalífa se obával italského postupu k Chartúmu, proto dal opevniti řeku Atbáru. Jeho nejlepší velitel Osman Dikna, jenž držel pobřeží, byl 19. února 1891 u Tókaru poražen a od té doby se stěží bránil bouřícím se Hadendoům. Moc stoupenců mahdiho byla jako by zlomena. Z útočníků se stávali obránci a to se nelíbilo věřícím, kteří byli přesvědčeni, že byl mahdi od Boha poslán, aby opanoval celý svět.

Potíže vnitřní i zevní

Nespokojenců přibývalo. Abdalláh spoléhal na donašeče a hleděl se zbaviti všech, koho považoval za nebezpečné, třebaž se byli o stát zasloužili. Brzo za sebou dal popraviti vrchního správce financí Ibráhíma z čeledi Adlán, osvědčeného vojenského velitele Sákiho Džamíla, jakož i nejvyššího soudce Ahmada Aliho. Zbořil tři sloupy, nesoucí trůn, ba říši. Nespokojenci se dívali na chalífu Muhammada Šerífa jako na náčelníka mahdim určeného. Spojil se s příbuznými mahdiho a jeho stoupenci z Donkoly a chystal se v listopadu 1891, že vymůže obnovu všeho, co mahdi zařídil. Sám

měl býti prohlášen Abdalláhovým náměstkem a poručníkem dítek mahdiho. Výzvědná služba se osvědčila. Podala zavčas zprávu, domy byly obsazeny a spiklenci pozatýkáni. Třebas jim Abdalláh veřejně odpustil, přece je dal popraviti, nebo je posílal do vzdálených krajů, zvláště do Fásódy, kde steskem, podnebím a násilím hynuli. Muhammad Šeríf se octl ve vězení a jeho majetek rozdělil Abdalláh mezi své věrné.

Lidu se rozbřesklo. Věřil v božské poslání mahdiho. Domníval se, že milost Alláhova přejde na některého z jeho příbuzných a ten že se ujme vlády a správy. Zatím se jí zmocnil muž, který nepocházel z příbuzenstva mahdiho a hleděl říši zachovati svým. Abdalláh veřejně hlásal od začátku r. 1892, že si přeje, aby věřící složili přísahu věrnosti jeho synu a nástupci Etmánovi, jemuž udělil čestný název šejchaddín, náčelník víry. Vojáci byli povinni ho pozdravovati jako chalífu. Vybudoval mu pohodlné obydlí a svůj palác rovněž vyzdobil a zařídil s nádherou, kterou jiným zakazoval. Ženy jeho příbuzenstva se směly odívati do hedvábných drahocenných látek a nositi zlaté a stříbrné šperky. Z daní se obohacoval se svými příbuznými a důvěrníky, třebas vojáci trpěli hladem. Uzavíral se před nimi jakož i před obyčejným lidem. Nezasedal veřejně na stoličce soudní, nepřijímal prosebníků a neotvíral štědré ruky ubohým. Jeho tělesná stráž se nesměla s nikým stýkat. Obával se o život, proto omezoval vojenská cvičení. Zbraní měl hojně, náboje hotovili ve zbrojovce v Omdurmánu evropští a egyptští odborníci, vojenská cvičení však zanedbával. Na začátku vlády konal Abdalláh v okolí Omdurmánu každý pátek cvičení, občas i rozsáhlá. Ponenáhlou ochaboval a v posledních letech toliko čtyřikrát za rok přehlížel slavnostně vojsko. Po přehlídce dal sebrati zbraně a uložit je ve skladištích. I tělesná stráž směla nositi ručnice jenom v pátek, avšak bez nábojů. Vojenská kázeň se uvolňovala, nebylo výcviku a nebylo náčelníků. Vojsko ztratilo důvěru ve svého vrchního velitele, věřící opovrhovali svým chalífou.

Hospodářský blahobyt upadal zvláště v okolí Omdurmánu, kde byly nejúrodnější pozemky zabaveny ve prospěch chalífových soukmenovců Bakkárů. Neobdělávali jich, nýbrž na nich pásli ovce, kozy a velbloudy, poněvadž se ve své vlasti jejich chovem živili. Plavbu po řece prohlásil Abdaláh za monopol. Stát vybudovaný na bohovládě se měnil v dědičný statek rodiny Abdalláhovy. Všichni toužili po návratu egyptské vlády a správy. Měla přijíti, avšak s britskou.

VELKÁ BRITANNIE SI CHYSTÁ CESTU

Britští imperialisté s lordem Roseberym v čele a s přispěním Disraeliho, později lorda Beaconsfielda, se domáhali od r. 1877 spojení Středozemního moře s Jižní Afrikou a chystali potřebné, aby si východní polovici Afriky přisvojili. Portugalské državy prolomili r. 1877 a tlačili se k severu. Do Súdánu se chtěli dostat třemi branami, Rovníkovou provincií, Suákinem a Uádim Halfa. V Suákinu a Uádi Halfa vládla Velká Britannie, avšak egyptskou provincii Rovníkovou spravoval Emín paša, původem Němec.

Tou dobou němečtí průkopníci připravovali v Africe kolonie. Jak snadno se mohl dáti Emín paša pod ochranu své vlasti. Bylo třeba toto nebezpečí odstraniti. Německý lékař Edward Schnitzer se usadil v Chartúmu. Gordon mu svěčil r. 1876 dozor na zdravotnictví v Rovníkové provincii. Stal se muslimem a přijal jméno Saad Emín. Po dvou letech byl Gordonem jmenován guvernérem Rovníkové provincie. Počínal si velmi správně, zavedl pořádek, zvelebil orbu a obchod a omezoval honby na otroky. Měl parní lodice, jež pravidelně pluly po horním Nilu a jezeru Albertovu. Vzpoury mahdího neucítil, i spravoval svou provincii nadále jménem chedivovým. Na popud britského residenta sira Evelynu Baringa ho vyzval 27. května 1885 ministerský předseda Núbár paša, aby si vyžádal pomoc britského generálního guvernéra na Zanzibáru a odešel se svými k pobřeží, avšak

ponechal mu na vůli, aby zůstal, kde je, soudí-li, že je v bezpečí. Emín zůstal. Bylo to proti myslí londýnské vlády, i požádala Henryho Mortona Stanleye, aby ho dopravil do Zanzibáru.

Stanley se vydal s britskou podporou peněžní i mravní v březnu 1887 Kongem na východ. Emín se s ním setkal na jaře 1888 a dostal od něho list, z něhož se opět dověděl, že mu chediv ponechal na vůli, opustí-li svůj úřad nebo jej podrží. Stanley naléhal, aby ho doprovodil na pobřeží Indického oceánu. Konečně mu dal na vybranou, buď aby rovníkové kraje opustil a do Káhiry se vrátil, nebo aby je spravoval pro krále belgického s ročním služným 300.000 franků a přídavkem 37.000 franků anebo aby se usadil v severovýchodním koutě Victoria Nyanza a ujal se tamní správy pod svrchovaností britské společnosti východoafrické. Emín odmítl všechny nabídky tvrdě, že byl ustanoven správcem egyptských krajů chedivem, jenž mu dopřává úplné svobody a že proto zůstane nadále egyptským úředníkem. Stanley dlouho domlouval. Nemoha přimět Emína k povolnosti, užil násilí a 10. dubna 1889 ho odvedl z Rovníkové provincie.

Velké Británii se uvolnila cesta. O práva turecká se Velká Britannie nestarala, třeba lord Granville, státní tajemník zahraničních záležitostí, 5. února 1884 ve sněmovně poslanců vytkl, že není možno popřít tureckou svrchovanost nad Súdánem. Britští imperialisté nelenili a tlačili se od pobřeží Indického oceánu a Rudého moře do vnitra. Britská společnost východoafrická, podporovaná J. Kirkem, generálním konsulem na Zanzibáru, budovala střediska obchodní i politická. Na její popud si Velká Britannie vzala r. 1876 ostrov Sokotru. Po osmi letech se pevně usadila v egyptských přístavech Zeile a Berbeře a poněáhu si přisvojila celé zázemí, z něhož vzniklo Britské Somálsko. Značný úsek ponechala Itálii.

Vláda Crispiho toužila po nějaké částce Afriky. Zálusk měla na severovýchodní Súdán a sousední Habeš. Velká

Britannie jí přiznala egyptské pobřeží od Rás Kasr po Rahejtu. Crispi se domáhal Kasaly s úrodným okolím. Britští diplomaté odpírali, tvrdíce: „Kasala je egyptská, poněvadž je celý Súdán chedivův.“ Smlouvali a konečně ujednali, že Italové obsadí Kasalu, avšak dočasně. Crispi se nedal upokojiti, přerušil vyjednávání na podzim 1890, nabízel pomoc anglickému vojsku, útočícímu na Tókar a byl nemálo zklamán, když si jej Britové 19. února 1891 vzali. Nemajíce záminky k průtahům, domluvili se v Římě 15. dubna téhož roku a úmluvu doplnili 5. května 1894. Velká Britannie přiznala Itálii značnou část egyptského Súdánu s Hararem a Somálskem po mys Guardafui, mimo to bezmála celou Habeš. Porušila své ujednání s Francií z 8. února 1880, jímž závazně slíbila, že si Harar nepřisvojí a nedovolí, aby si jej vzal někdo jiný. Provincie kasalská byla zachována Egyptu, třebaš směla býti obsazena vojskem italským.

Upravivši pobřežní záležitosti a zajistivši se na jihu hleděla se Velká Britannie domluvit se západními sousedy. Belgický král Leopold si tvořil obrovskou državu a na popud Stanleyův se prohlásil 1. srpna 1885 svrchovaným pánem nezávislého státu Konga. Velmoci ho uznaly a Velká Britannie se neprotivila, když šířil nezávislý stát až k nilským pramenům. Smlouvou anglo-kongskou z 12. května 1894 vymezila jeho hranice a přivolila, aby král spravoval levé pobřeží Bílého Nilu po Fášódu, kteréž území však po jeho smrti mělo býti přivtěleno k jejím držávám. Vláda francouzská se stavěla proti úmluvě tvrdíc, že území, které Anglie belgickému králi dočasně odstoupila, není její, nýbrž tureckého sultána a že bylo spravováno Egyptem.

FRANCOUZSKÁ SOUTĚŽ

Severně od belgického Konga se zájmy britské střetly s francouzskými. Francie nemohla zapomenouti, že jí Velká Britannie připravila o všechno ovoce osmdesátileté práce v Egyptě

a těžce nesla, že nadržuje jejím odpůrcům. Považujíc Súdán za ničí byla by jej ráda připojila ke svým držávám. Její imperialisti snili o říši obepínající celou severní polovici Afriky se silnicemi a železnicemi spojujícími přístavy Dakar s Džibuti napříč Afrikou. Dakar měl vyrůst na největší přístav ve středním Atlantickém oceánu, kdežto v Džibuti mělo být vybudováno válečné a obchodní středisko v oceánu Indickém. Drobných státečků muslimských a pohanských domorodců středoafriických se Francouzi nebáli. Nesnáze jim mohla působiti jedině Habeš, jejíž císař Menelik II. vychovával ze svéhlavých, ba odbojných lenníků výkonné nástroje. Francouzský plán se mohl zdařiti jenom s přispěním Menelikovým. Imperialistům se zdálo, že ho snadno získají, slíbili mu pomoc a zásobili ho zbraněmi proti súdánskému chalífovi a Italům. Menelik rád dary přijímal a sliby neskrblil.

Upravivše si půdu v Habeši hleděli francouzští imperialisté získati veřejné mínění doma. Nebylo to snadné, poněvadž se vlády rychle měnily. Teprv president republiky M. F. S. Carnot se jich ujal a pozval majora Monteila. Dovedl ho státní podtajemník kolonií Delcassé 5. května 1893. President mu oznámil, že zamýšlí rozvířiti egyptskou záhadu a že je proto třeba, aby Francie obsadila určité místo na egyptském území. Poznamenal, že se Velká Britannie proti tomu ozve, evropské mínění že se však postaví proti ní a ji přinutí, aby Egypt opustila. Za vyhlédnuté místo označil Fášódu, střed soujmené egyptské provincie, klíč Egypta, ležící na cestě do držav francouzských. Majoru Monteilovi nařídil, aby úkol provedl. Vláda, která mu měla pomoci, odstoupila, nová byla jiného názoru a francouzští imperialisté si činu nezajistili.

Rozvážní politikové a diplomaté francouzští se ucházeli o dobrou vůli Velké Britannie, i přiměli vládu, že na podzim následujícího roku s ní vyjednávala o všech sporných věcech, zvláště afrických. Zástupci se smluvili, že budou obě vlády spravovati súdánské rovníkové kraje společně. Tím

šli do živého ve Francii i ve Velké Británii. Soupeřství propuklo znovu, britští imperialisti si vyhrazovali celý Súdán a francouzští rovněž. Obojí nabádali ke skutkům, avšak jedni druhým je zakazovali.

Státní podtajemník zahraničních záležitostí sir Edward Grey pravil 28. března 1895 ve sněmovně poslanců: „Poněvadž Egypt má právo na celé úvodí Nilu, značí toto úvodí oblast britského vlivu. Od tohoto názoru vláda Jejího Veličenstva neustoupí, třeba se mu Francie opírala.“

G. Hanotaux, ministr zahraničních věcí, odpověděl 5. dubna v senátu: „Toliko sultán a chediv mají nárok na Súdán a rovníkovou Afriku.“

Na rozkaz z Paříže se odebral v prosinci 1896 Lagarde, guvernér francouzského Oboku, do Addis Ababy, aby císaře Menelika II. přiměl k válečné výpravě do Súdánu. Podle úmluvy z 20. března 1897 mělo habešské vojsko obsadit pravý břeh Nilu od 5° po 14° severní šířky. Menelik mnoho chuti nejevil, třeba mu francouzští jednatelé připomínali, že je jeho povinností, aby se ujal dědictví otců, staré Ethiopie, po níž se jeho říše jmenuje. Věděl, že by jeho souvěrci v bažinatých nilských nížinách hynuli, že by mu přibýlo rozvášněných muslimských poddaných a že by proti sobě popudil Velkou Británii, jejíž moci se obdivoval. Spojeneckou smlouvu podepsal, její provedení však odkládal a když se k němu následujícího roku přece jen rozhodl, vyslal toliko slabé čety, jež ustoupily, jakmile se britský prapor před Fášódou ukázal. Jinak jednati nemohl, nechtěl-li ztratiti dobré vztahy k Velké Británii, s níž r. 1897 rovněž přátelskou smlouvu ujednal.

Od Atlantického oceánu se vydal koncem července 1896 na východ kapitán J. Marchand a pronikl po velkých svízích a ještě větším utrpení 10. července 1898 do Fášódy, kde vztyčil francouzskou vlajku. Třikrát odrazil útoky bojovníků chalífových a uzavřel s velkým náčelníkem sousedních Šilluků protektorátní smlouvu, jíž rozšířil vliv své vlasti do

provincie Bahr al-Gazál. Hladem netrpěl. Okolí bylo bohaté a obyvatelé mu nabízeli kaučuk, slonovinu a bavlnu za evropské výrobky, které přinesl. Francouzský prapor vlál na levém břehu Nilu, habešský na pravém.

VELKÁ BRITANNIE ZASÁHNE

Velká Britannie sledovala pozorně francouzský postup a nelenila. Ještě před odchodem Marchandovým vypravila od indického oceánu plukovníka H. E. Colvilla k prameni Nilu, aby odtud zabočil k severu, domluvil se s chalífou a zajistil Súdán až po Donkolu. Obě vlády se chtěly opíratí o skutky odvážných průkopníků. Britským imperia-
listům to nestačilo, naléhali, aby vláda zahájila válečnou výpravu z Egypta a vyhověla.

Britská správa egyptská zřizovala za egyptské peníze novou armádu pod dozorem svých důstojníků a poddůstojníků. Lord Dufferin, jenž vypracoval podrobný návrh vlády a správy, tvrdil, že stačí k zabezpečení pokoje a pořádku 4.000 až 5.000 vojáků a přece jich britští důstojníci cvičili na 20.000 — patrný důkaz, že měli jiný úkol. Do nové armády zařadov-
val vrchní velitel, jímž byl od dubna 1892 plukovník Herbert Kitchener, též súdánské muže, kteří přešli k mahdimu a vidouce rozvrat moci chalífovy, vraceli se jako zběhové. Tito vojáci, jakož i četní súdánští obchodníci podávali Kitchenerovu štábu přesné zprávy o událostech v říši Abdalláhově a stávali se jeho zprostředkovateli. Za egyptské zlato získávali stoupence pro chediva a otrásali beztak vratkou oporou chalífovou.

Již začátkem r. 1896 chystala londýnská vláda válečnou výpravu. Dala poslat brigádu indického vojska do Suákinu a zesílila posádky v Zeile a Berbere. Krátce před tím rozložila své vojsko po Ugandě a Rovníkové provincii, takže obepínala Súdán na jihu a částečně i na východě. O svém záměru podala zprávu Trojspolku, jehož souhlas získala. Za

důvod udávala starost o bezpečnost Egypta, zajištění nilské vody, soustrast se súdanským obyvatelstvem a tamními otroky a povinnost pomstíti Gordona.

Novou, nesmírně vhodnou záminku poskytla porážka Itálů u Aduy 1. března 1896. Což kdyby se císař Menelik II. s vítěznou armádou vrhl na Súdán a napadl s francouzskou pomocí chalífu? Rozvážní politikové věděli, že nemá podobná domněnka důvodu.

Záminka zde byla, veřejné mínění se jí zmocnilo a o půlnoci na 12. března dostal sir Herbert Kitchener rozkaz, aby se dal na pochod do Súdánu. Chediv, vrchní velitel armády, se o tom dověděl teprve následujícího dne večer. Londýnské listy psaly, že Kitchener směřuje pouze k Donkole, aby zabezpečil hranice a upravil železniční spojení. Francie, Rusko a Turecko se ozvaly odvolávající se na britského velvyslance v Paříži lorda Lyonse, jenž 2. února 1882 Freycineta ujistil, že vláda Jejího Veličenstva vylučuje každou vojenskou výpravu z Egypta do Súdánu. Spolu požadovaly, aby nebylo užito egyptských peněz.

Velká Británie vyhověla, avšak toliko částečně. Z pokladny egyptské si zajistila £E 1,630.000, kdežto sama se uvolila zaplatiti na stavbu železnice £E 150.000, kterýmž penízem zatížila rozpočet indický.

Sirdár Kitchener postupoval velmi opatrně. Egyptští vojáci a obyvatelé stavěli železnici z Uádi Halfa do Súdánu. Stoupence chalífovy vypudili snadno ze všech míst, která ještě drželi a 22. září vzali Donkolu, kde se položili hlavním táborem. Britští důstojníci a vojáci se vrátili na zimu skoro všichni do Káhiry a Alexandrie.

Železnici budovali o překot. Tisíce a tisíce dělníků bylo sháněno na robotu a zimničně chystáno, čeho třeba pro další postup. Veškeré egyptské vojsko bylo posláno do Uádi Halfa. Chedivovi ponechána jenom osobní stráž. Nový pochod byl zahájen 28. května 1897. Abu Hamed obsadili bez odporu 7. srpna. Dělové lodice se zmocnily Berberu

rovněž vyklizeného 7. září a 25. října dopluly na dohled od Metemme. Kitchener spokojen s výsledky další postup zastavil a připravoval se na rozhodný boj.

Následujícího roku povel k pochodu 20. března a 18. dubna obsadil Metemme. Egyptského vojska měl více než 20.000, britského 2.000. Teprve v Šendi se stoupenci chalífovi shromáždili 8. dubna ve větším množství a kladli značnější odpor. Egyptskému útoku neodolali a prchali, zanechavše na bojišti 3.000 mrtvých a raněných. Ke konci července dostalo veškeré mužstvo dlící na dovolené rozkaz, aby se vrátilo k praporům. V polovici srpna velel Kitchener 27.000 mužů a byl doprovázen 14 parníky a 10 dělovými lodicemi. Táborem se položil u Kereri, kousek pod Omdurmánem a rozkázal lodicím, aby pálily na hlavní město chalífovo.

ZÁSTUPCE MAHDIHO PORAŽEN

Chalífa chtěl vpustiti nepřítele do Omdurmánu, neboť se domníval, že v úzkých a klikatých uličkách nastane boj muže proti muži a při něm že jeho stoupenci zvítězí. Náboženští vášnivci očekávali zázrak, byli přesvědčení, že se mahdi zjeví a nabádali k útoku za bílého dne. Jako Gordon zavinil též Abdalláh svou záhubu nehybností a nečinností. Sotva by byl Kitchener Súdán tak snadno opanoval, kdyby se byl chalífa uchýlil s vojskem do vnitra země, do Kordofánu nebo Dárfúru. Zatím zůstal u hrobu mahdiho a ponechal útočníku veškeré výhody, kterých mu poskytoval Nil, o nějž se opíral. Parníky dovážely potravu a sta a sta velbloudů ji roznášelo vojsku.

Tábor u Kereri byl mistrovským dílem, neboť hrozil stoupencům chalífovým záhubou se dvou stran, s pevniny a s řeky. Věřící se do něho nedostali. Byli pokoseni palbou z děl, kulometů a ručnic, sotva 4. září po východu slunce hnali útokem. Více než 11.000 jich padlo, přes 16.000 bylo poraněno a z velké části dobito. Téhož dne o čtvrté hodině od-

polední vtrhli vítězové do Omdurmánu. Na rozkaz Kitchenerův byla mrtvola mahdiho zneuctěna, jeho náhrobek rozbořen a město vydáno vojákům v plen. Kitchener přiznal sám, že velel náhrobek mahdiho zbořiti, kosti vhoditi do Nilu a lebku že si ponechal, popírá však, že by bylo vojsko úmyslně vraždilo poraněné nebo bezbranné nepřátele a po tři dny plenilo. Očití svědkové, mezi nimi i německý důstojník Tiedemann, tvrdí opak.

MARCHAND A KITCHENER VE FÁŠÓDĚ

Na telegrafický rozkaz z Londýna opustil Kitchener 10. září Omdurmán s válečným oddílem a plavil se na dělových lodích do Fášódy. Tam prohlásil 19. září kapitánu Marchandovi, že je jeho pobyt přímým porušením práv Egypta a Velké Britannie. Marquess of Salisbury, ministerský předseda a spolu tajemník věcí zahraničních, dal již 2. srpna rozkaz, aby Kitchener postupoval po Bílém Nilu do Fášódy, jiný důstojník pak po Modrém Nilu do Rosejres. Měli zabrániti, aby se Francouzi nebo Habešané na súdánském území usadili.

Londýnská vláda zastávala nejen doma, nýbrž i za hranicemi názor, že Egypt má právo na celé poříčí Nilu, poněvadž celé úvodí zůstalo jeho majetkem, třeba je dočasně mahdi obsadil. Kitchener hrozil zbraní, kdyby se Marchand nepodrobil. Marchandovi nezbylo leda uznati egyptské právo a Kitchener dal vztyčiti vlajku egyptskou, nikoliv britskou. Ministerskému předsedovi Mustafu Fahmimu oznámil, že zabezpečil svrchovanost chedivovu ve starých provinciích, že upozornil Marchanda, že ruší práva egyptská a že vztyčil egyptskou vlajku.

V Paříži se nemínili podrobiti britskému nátlaku. Od září šlo o válku a mír. Sněmovna londýnská se postavila proti Francii a byla ochotna povolit čeho třeba na válku. Rozvážní politikové francouzští uklidňovali veřejné mínění pobouřené imperialisty, vláda projevila ochotu k domluvě

a 21. března 1899 byla podepsána v Londýně deklarace, jíž byly britské a francouzské oblasti africké přesně vymezeny. Francie dostala rozsáhlé, avšak neúrodné kraje, ba většinou poušť, kdežto Velká Britannie si vzala přebohaté úvodí Nilu. Země černých, Súdán, o třetinu menší než Indie mohla býti ponenáhlu přičleněna k britské říši.

ZÁSTUPCE MAHDIHO ZABIT

Vojsko se položilo táborem ve zříceninách chartúmských. Chalífa Abdalláh s rodinou a stoupenci uprchl. Spěchal do Kordofánu a usadil se u jezera Šerkelle, asi 300 km západně od Bílého Nilu. Kitchener vypravil proti němu v lednu 1889 1.000 mužů pěchoty a 300 jezdců s horskými děly pod velkým svého bratra plukovníka. Když se přiblížil k táboru Abdalláhovu, zalekl se možné porážky a vrátil se k Nilu. Bylo jeho zdarem, že ho Abdalláh nepronásledoval. Sotva by byl vyvázl životem. Jeho bratr sirdár ho z trestu poslal do Egypta.

Abdalláh odtáhl do pohoří Kedír, kde se utábořil mezi kmeny skupiny Bakkára, svými pokrevenci. V říjnu 1899 se proti němu vypravil sirdár Kitchener sám se 6.000 vybraných bojovníků, mezi nimi jezdci na koních i na velbloudech a dělostřelci. Na pochod se dal z osady Kaka, ležící asi 200 km severně od Fášódy. Do pohoří Kedír se nedostal. Jak mu donesli zvědové zprávu, že Abdalláh odtáhl, obával se léčky aspěchal k Nilu. Vymlouval se nedostatkem vody.

Ústup obou vojsk dodal Abdalláhovi odvahy, i vypravil se k Nilu, aby obsadil ostrov Abu a odtud dobyl, co před rokem ztratil. Zpráva o jeho pochodu došla 12. listopadu do Chartúmu. Kitchener odjel do Káhiry, ustanoviv svým zástupcem plukovníka Reginalda Wingatea. Tento naložil vojsko, které měl v Chartúmu, 20. listopadu na rychlé parníky a spēchal k ostrovu, aby chalífovi zabránil přístup. Překvapil jeho bojovníky, předvoj potřel a již 24. se utkal bojem s hlavní silou. Skoro nikdo z druhů chalífových se nebránil.

Z egyptského vojska byli 3 mrtví a 12 poraněných, družina chalífova byla celá povražděna. Když se chystal Wingate k odchodu, dovedli mu asi patnáctiletého chlapce, jenž se skrýval v nedalekém houští. Byl to synek chalífův a ukázal vítězům mrtvého otce i nejstaršího bratra. Náboženské nadšení vzbuzené mahdim usnulo.

IV

VELKÁ BRITANNIE VLÁDNE
A SPRAVUJE

V Londýně chystali úpravu vlády a správy osvobozené državy egyptské. Sotva se Kitchener zmocnil Súdánu, oznámil lord Salisbury: „Všechna území stoupenců mahdiho jsou po událostech posledního téhodne vlády britské a egyptské. O právní podstatě této věci nelze rokovat.“ Lord Kimberley pravil 6. února 1899 ve sněmovně lordů: „Súdánu bylo dobyto vojskem britským a Velká Britannie má právo zůstatí v zemi, která byla ničí.“ Tvrdil jménem londýnské vlády, co popírala, když to řekla francouzská.

Lord Cromer prohlásil 8. ledna téhož roku čelným mužům a náčelníkům v Omdurmánu, že pod prapory anglickým a egyptským jim bude vládnout a je spravovat vrchní vojenský velitel, sirdár, jako zástupce vlády anglické a egyptské. Královna britská, mezi jejímiž poddanými je největší počet muslimů, bude pečovat nejen o jejich blahobyť, nýbrž i o jejich náboženství. Britská vláda se nezmiňovala, že je Egypt pod svrchovaností sultánovou. O sultánovi mlčela připomínajíc toliko chediva, jako by byl nezávislým vládcem nezávislého, jí rovného Egypta, a přece chránila celistvost říše turecké a práva sultánova.

SPOLUVLÁDA PODLE SMLOUVY Z R. 1899

Na pokyn z Londýna požádal lord Cromer právního rádce egyptské armády Malcolma MacIllwraitha, aby vypracoval anglo-egyptskou smlouvu o Súdánu. Byla podepsána 19. ledna 1899 lordem Cromerem a Butrosem Gálím, ministrem věcí zahraničních.

Vláda Jejího britského Veličenstva žádá právem dobyvatele, aby měla podíl na správě provincií súdánských, jež vzepřevše se Jeho Výsosti chedivovi byly dobyty spojeným

vojskem a finanční pomocí vlády Jeho britského Veličenstva a vlády Jeho Výsosti chediva. V Súdánu, tedy v provinciích rozkládajících se jižně od 22° s. š. bude vztyčována společně britská i egyptská národní vlajka vyjímajíc Suákin, kde zůstane pouze egyptská.

Generální guvernér súdánský, vykonávající nejvyšší vojenskou i civilní moc, bude jmenován chedivem na doporučení vlády Jeho britského Veličenstva. Chediv jej může sesaditi, avšak se souhlasem britské vlády.

Generální guvernér bude vydávati všechna nařízení, načež o každém podá zprávu jednateli a generálnímu konsulu Jeho britského Veličenstva v Káhiře a presidentu ministerské rady Jeho Výsosti chediva. Žádné egyptské nařízení nenabude platnosti v Súdánu, nebude-li prohlášeno generálním guvernérem.

Smlouvu uzavřela vláda britská s egyptskou, nikoliv vládce britský s vládcem egyptským, jímž byl ve skutečnosti turecký sultán. Súdán byl vyňat z turecké svrchovanosti. Dotud zůstalo sultánovi vyhrazeno právo jmenovati nejvyšší důstojníky a úředníky. Chediv byl toliko jeho zástupcem. Pozbyl ho, neboť je vykonával generální guvernér jmenovaný chedivem, avšak po návrhu britské vlády, jenž byl rozkazem. Vláda i správa přešla s Egypta na Velkou Britanii.

Generální guvernér byl současně sirdárem, vrchním velitelem, egyptské armády, jež hranic súdánských střežla a pokoj a pořádek udržovala. Odpovědným nebyl chedivovi, nýbrž britskému zástupci lordu Cromerovi, avšak Egypt platil i na armádu, i na velitele. Vojsku se velelo turecky, služebním jazykem byla však arabština a angličtina.

Za Mehmeda Aliho i jeho nástupců se Velká Britannie domáhala v Súdánu kapitulací, výsad udělených cizincům. Sotva se sama ujala tamní vlády a správy, kapitulace zrušila a vyhradila si právo potvrzovati konsuly. Nepotvrdila ani jediného a odstranila navždy cizí státečky, podkopávající

hospodářský a společenský řád. Suákin přidělila zanedlouho, 10. července 1899, k Súdánu, aby tam odstranila smíšené soudy, vybudované rovněž na kapitulacích.

POKOJ A POŘÁDEK

Prvním generálním guvernérem se stal lord Kitchener. Rozdělil Súdán na 7 provincií, ale jejich správu nezařídil a pokoj nezajistil. Byl poslán do jižní Afriky, kde se Velká Britannie dala do války s boerskými republikami. Jeho nástupcem byl 22. prosince 1899 jmenován jeho osvědčený pomocník sir Reginald Wingate. Zavedl správu vojenskou, jež trvá dodnes. Všechna vyšší místa obsadil Brity, nižší Egypťany, nejnižších dopřával ponenáhlu Súdáncům. Počínal si velmi opatrně. Domorodých státních útvarů nerušil. Získával dobrou vůli jejich vládců a když se mu to nedařilo, omezoval pozvolna jejich samosprávu, až je za vhodné příležitosti pokořil nebo vypudil. Jeho snahou bylo nakloniti si všechny někdejší odpůrce nebo jejich potomky. Přátelstvím s hlavou vlivné skupiny odzbrojil její členy a odstranil vedoucí možné vzpoury. Chalífa věznil od r. 1891 v Omdurmánu Aliho Dínára, vnuka velkého dárfúrského sultána Muhammada Fadla, jenž zemřel r. 1838. Za vzpoury, jež vypukla ve východním Kordofánu r. 1897 ho vypravil se spolehlivým velitelem, aby ji potlačil. Zvědév o porážce u Kereri, uprchl Ali Dínár do Dárfúru, kde byl prohlášen vládcem. Kitchener podporoval jeho příbuzného Ibráhíma Aliho, jenž se však neosvědčil, proto Wingate uznal r. 1900 Aliho Dínára. Spravoval Dárfúr rozumně a levně, třebaš měl hojné potyčky se západními sousedy, podřízenými Francií. Jeho odpůrci si na něho občas stěžovali. Za světové války ho obvinili, že se přidal k Turkům. Francouzská vláda naléhala na britskou, jež proti němu poslala na jaře 1916 vojsko s letadly. Obsadilo 23. května Fášer a Aliho Dínára zahubilo 6. listopadu 1916 západně od Džebel Marra; Dárfúr se stal provincií.

Osmán Dikna, poslední čelný stoupenec mahdiho, byl zajat 18. ledna 1900, čímž generální guvernér zabezpečil pokoj na pobřeží.

POZVOLNÉ PROPOUŠTĚNÍ OTROKŮ

Otroctví, k vůli němuž lord Palmerston Mehmeda Aliho stíhal a Gordon vládu a správu v nepořádek uvedl, ponechával Wingate, jak bylo, když Kitchener Súdán opanoval. Otroci, kteří si na své pány stěžovali a svobody se domáhali, byli propuštěni. O ostatních úřady jako by nevěděly. Podobně neviděly a neslyšely, co mocní otrokáři provádějí, jen když se neukazovali poblíž Chartúmu. Domácích obchodníků s otroky si nevšímaly, zato však dávaly bedlivý pozor na ty, kdož přicházeli ze zemí sousedních, zvláště z Habeše. Činily a činí je odpovědnými za každý přehmat, stíhají jejich vlády a dožadují se náhrady pro súdánské obyvatele.

S pomocí otrokářů zavedl Wingate jakýs takýs pořádek v krajích vzdálených, těžce přístupných. Aby si je zajistil, požádal britskou vládu, aby mu poslala Zubejra Rahmu, jemuž byl r. 1875 určen pobyt v Káhiře. Vyhověla a největší otrokář, muž, na němž lpěla po názoru britských osvoboditelů otroků, krev tisíců a tisíců mužů a žen, starců a dětí, se vrátil se slávou domů jako pomocník, ba přítel generálního guvernéra. Upevňoval vládu a správu v oblasti rovníkové. Jeho soukmenovci Džaalijjín ujařmili nespolehlivé Bakkáry a udržovali v poslušnosti kmeny dárfúrské, jakož i Dinky a Šilluky. Wingate se vracel k osvědčeným zkušenostem svých egyptských předchůdců.

PODPORA MUSLIMŮ

Zásadou britské správy bylo podporovati islám a hledati oporu u jeho čelných mužů. Synové mahdiho směli podržeti nahromaděný majetek a byli i s potomky vyznamenáváni, kdykoliv to generální guvernér uznal za dobré. Nyní jim stojí v čele sir Abdarrahmán, jenž se narodil teprve po smrti

mahdiho. Je ctěn a vážen všemi britskými úřady. Vlastní více než 100.000 feddánů (42.000 h) úrodné půdy na ostrově Aba a v okolí.

Velmistry náboženských řádů mírganijje a ahmadijje, nej-mocnějších v Súdánu, podporovala vláda hmotně i mravně, jen aby udrželi v pokoji své členy, druhdy nejvěrnější pomoc-níky mahdiho a jeho chalífy.

Rozmyslný, důsledný a vytrvalý britský postup zabezpe-čoval pokoj a pořádek, obyvatelé se mohli věnovat svému zaměstnání. Ovšem nelze zapomenout, že měli Britové práci mnohem snadnější než Egypťané. Francouzská vojska po dlouhých a krutých bojích zničila ohniska vzpoury a ná-jezdů na západě Súdánu, kdežto silná ruka císaře Menelika II. zavedla jakýs takýs pořádek při hranicích východních. Jižních a jihozápadních střežla vojska britská a belgická a od severu z Egypta nebezpečí nehrozilo. Súdáncům na všech stranách obklíčeným nezbylo leda podrobiti se vládě — a či-nili to rádi po trpkých zkušenostech, kterých nabyli za mah-diho a jeho chalífy.

ROZKOL MEZI BÍLÝMI A BAREVNÝMI

Britští úředníci a důstojníci pracovali svědomitě a byli náležitě odměňováni. Dostali vysoké služné, jakož i rozličné výhody služební a dopravní. Zasloužili si jich v podnebí nezdravém a v prostředí zaostalém, zvláště v provinciích vzdálených. Jsouce vybaveni velikou mocí výkonnou, civilní, vojenskou i soudní, jednali po svém na prospěch úřadu i obyvatelstva. Na generálního guvernéra a sirdára se dívali jako na otcovského rádce, pomocníka a ochránce. Londýn byl daleko, o chediva se nestarali a britskému zástupci káhír-skému důvěřovali.

Lord Cromer a jeho nástupci měli na mysli, aby se Súdán stal brzo prospěšnou částkou britské říše, budované ve vý-chodní Africe. Úředníci a důstojníci to věděli, tento účel znali a k němu směřovali. Zařizovali se jako doma. Na své

egyptské pomocníky pohlíželi s patra a cítili v nich nemilé soupeře. Nechuť bílých k barevným, za jaké Egyptany měli, projevovali při každé vhodné příležitosti, čímž je oddalovali, odpuzovali. Egyptané se bezděky přikloňovali k Súdáncům nikoliv jako k ujařmeným, poddaným, nýbrž jako k nevinným trpitelům a proto společníkům. Mezi Brity a Egyptany se prorva šířila. Mezi Egyptany a Súdánci mizela.

Britská správa egyptská zahlazovala rány způsobené prvním národním odbojem za Arábiho paši. Rostlo nové pokolení, vychované v nových školách a dýchalo čerstvý jarní vzduch, který proudil po r. 1906. Myšlenka národní se oživila a stoupenců jí přibývalo. Tisk byl uvolněn, noviny psaly bez obalu o tom, co duši mládeže zachvívá a čtli je nejen v Egyptě, nýbrž i v Súdánu. Vlastenci egyptští působící v Súdánu jako důstojníci, vojáci, úředníci, obchodníci, lékaři, právníci, učitelé, šířili národní hnutí a probouzeli své súdánské kamarády, zvláště odchovance koleje Gordonovy. Nebylo možné oddáliti ducha od ducha a utlumiti v Súdánu, co proudilo Egyptem a celým muslimským světem. Súdánci chápali, že potřebují rádčů, učitelů, pomocníků, aby svou vlast zvelebili, položili základy zemědělství, průmyslu, obchodu, vytvořili národ a vymanili se z područí cizinců. V Egyptanech cizinců neviděli. S Egyptem je spojuje řeka, náboženství, řeč, osvěta. Nil živí obě země. Islám vyznávají Egyptané i Súdánci a kdož ještě trvají v temnotách pohanství, přestupují k islámu, jakmile se setkají s jeho rozváznějšími vyznavači, třebaš tomu britská správa zabráňovala a křesťanské misionáře podporovala. Islám je spiat s arabštinou, bohoslužebnou řečí všech muslimů. Britská správa ji uznala státní, čímž jí dopomohla do pohanských škol, v nichž vychovává zřízence a služebníky. Uznávajíc to za chybné, vybízela křesťanské misionáře, aby arabštinu nahrazovali nářečímí pohanů a angličtinou, ale jde to pomalu, poněvadž je arabština obchodním jazykem celé severní polovice Afriky. Na islámu a arabštině spočívá osvěta, kterou

Egyptané v Súdánu našli a britské správě nezbylo, leda aby ji zdokonalovala a šířila. Skládá se z rozličných prvků roztočivného původu, avšak islám je stmeluje a sjednocuje. Je v Súdánu doma a nelze ji nahraditi britskou, evropskou, poněvadž se do tamního ovzduší a prostředí nehodí.

Britská správa znala, co se rodí a chystá, avšak mnoho váhy tomu nepřikládala. Ulpívala na vlastním cíli, odštěpení Súdánu od Egypta a podporovala vše, co měla za prospěšné. Tvořila ze Súdánu hospodářskou jednotku, nezávislou na Egyptě, proto hleděla zvelebiti dopravu, zemědělství a obchod, pokud Egypt platil schodky. Podnikala co mohla, aby posílila vzrůst súdánského národa, třebaš věděla, že se jí to může podařiti jen u pohanů, uchránili je od muslimské osvěty. Uvolňovala osvětové styky s Egyptem, zakazovala návštěvu tamních škol a nedovolovala je otvírati v Súdánu. Připravovala náhradu za egyptské vojáky a úředníky, až Súdán opustí.

V Egyptě to věděli a radili se s přáteli súdánskými, jak by dotavadní stav udrželi a jej upevnili. Světová válka oddálila provedení záměrů britských i egyptských.

Generální guvernér a sirdár sir Reginald Wingate projížděl na podzim 1914 celou zemi, zval a navštěvoval řádové velmistry, velké náčelníky a čelné muže, konaje co mohl, aby je připoutal a s jejich pomocí pokoj a pořádek zachoval. Pracoval s úspěchem, jak se ukázalo, když cařihradský sultán a chalífa se postavil proti Velké Británii a vyzval věřící, aby proti nepřátelům povstali a zajistili si nebe účastí na džihádu, svaté válce. Vojenského práva, jež bylo vyhlášeno 16. listopadu 1914, nebylo třeba. Trvalot ve skutečnosti od r. 1898. Obyvatelé zachovali klid a Ali Dínár, vládce dárfurský, jenž jevil r. 1916 chuť k odboji, nenašel stoupenců.

Pásky s Egyptem a jeho muslimským vládcem byly za války zesíleny a Wingate dal konati po celé zemi veliké slavnosti na počest sultána Husejna. Veřejně prosil Všemohoucího, aby dopřál své přízně súdánskému vládcí a zabez-

pečil blahobyt a štěstí obyvatelstva zemí svěřených jeho sir-
dárovi. Vzdal se svého úřadu v prosinci 1916, kdy byl
ustanoven vysokým komisařem v Egyptě. V Súdánu ho
nahradil sir Lee Stack.

EGYPT SE DOMÁHÁ SVÝCH PRÁV

Vítězná válka světová probudila nové touhy. Egyptané
usilovali o sjednocení se Súdánci, Britové o odloučení.
Egyptská delegace neboli uafd, nejsilnější strana politická, žá-
dala 13. listopadu 1918 vysokého komisaře, jak se od konce
r. 1914 britskému zástupci říkalo, aby Velká Britannie právo
Egypta na Súdán zaručila a egyptskému národu dopřála
příslušné účasti na jeho správě. Londýnská vláda odporovala
a po jejím přání vypravil generální guvernér súdánský do
Londýna poselstvo skládající se z osvědčených britských
přátel, aby vyjádřilo, že si nepřeje změny a vytklo, že má
dotavadní způsob správy zůstat. A přece se ozývaly hlasy
domáhající se úplného spojení s Egyptem. Súdánská omla-
dina se stavěla za egyptskou delegaci.

Britská vláda soudila, že smlouváním a opatrnými ústup-
ky získá souhlas Egypta a udusí potíže v Súdánu rostoucí.
Pozvala Saada pašu Zaglúla, předsedu egyptské delegace,
r. 1920 do Londýna, aby vyjednával s lordem Milnerem. Vy-
máhal rozličné ústupky v Súdánu. Vláda egyptská navrhne
generálního guvernéra a egyptský vládce ať ho jmenuje se
schválením britské vlády. Generální guvernér spravuje zemi
v souhlasu s vládou britskou a egyptskou s pomocí správní
rady složené z Egyptanů. Mezi Súdánem a Egyptem není ani
celních, ani politických hranic. Egyptská armáda dostane
v Súdánu letiště, stanice pro jiskrovou telegrafii a má právo při-
jímati súdánské dobrovolníky. Vlastní súdánské vojsko smí
býti zřízeno jedině se souhlasem Egypta a egyptský vládce bude
jeho nejvyšším pánem. Bez svolení egyptské vlády nesmí sú-
dánská uzavřít půjčku a uveřejnit rozpočet. Toliko egyptská
vláda povoluje stavbu přehrad a užívání nilské vody.

Lord Milner nechtěl o těchto námětech jednat. Připouštěl, že je Súdán pro Egypt nesmírně důležitý, poněvadž by se proměnily egyptské nivy bez súdánské vody v poušť, poukazoval však, že Súdánci jsou jiné národnosti než Egypťané a četní kmenové arabsky nerozumějí. Islám nespojuje pohany a povinností súdánské vlády je, aby hájila zájmů všech bez ohledu na národnost a náboženství. Súdán si odchovává vlastní úředníky a vojáky a obejde se zakrátko bez egyptských. Zanedlouho se ujme správy guvernér civilní místo vojenského, zabezpečí státní rozpočet a uleví Egyptu. Politikou britskou je zbaviti egyptské poplatníky kdejakého břemene zaviněného Súdánem.

Konečně bylo stanoveno, že se britská vláda domluví s egyptskou o Súdánu později. Po přání zástupců egyptského lidu shromážděných 16. září 1920 v Káhiře mělo býti Egyptu zaručeno tolik vody, kolik jí potřebuje pro pozemky dotud obdělávané, jakož i pro ony, které by ještě mohly býti obdělávány. Má míti přednost, kdyby bylo vody nedostatek a má mu býti poskytnuta skutečná možnost, aby vykonával práva svrchovanosti nad Súdánem.

Lord Milner odmítl 9. listopadu 1920 i tyto požadavky jako nesplnitelné. Náзору lorda Milnera a britských imperialistů odporovali četní členové Labour Party, ostře posuzující politický postup v Súdánu. Kárali, že Velká Británie spravuje Súdán jako svou kolonii, třebas tam vlál egyptský prapor. Generální guvernér a mudírové jsou všichni Angličané. Význačnější místa jsou rovněž britská, jen v podřízených pracují Egypťané. O výchovu se správa hrubě nestará. Gordonova kolej se neliší od měšťanské školy a britští úředníci by rádi udrželi poddanost nevzdělaných domorodců jako v jiných zaostalých koloniích.

Parlamentní výbor Labour Party navrhl r. 1920: „Úmluva britsko-egyptská z r. 1899 budiž nahrazena novou, v níž obě vlády uznají nezávislost Súdánu. Egypt projeví souhlas s britským mandátem na určitou dobu. Až uplyne, pro-

jedná se záležitost před Společností národů, jež rozhodne, má-li býti mandát prodloužen nebo poskytnuta soudánskému lidu možnost, aby se rozhodl buď pro svobodu jako nezávislý stát anebo pro spojení s Egyptem. Obě vlády se vzdají všech nároků na úhradu výloh. O plavbě po Nilu a rozdělování vody se dohodnou. Vysloví-li se soudánský lid pro úplnou nezávislost, domluví se jeho vláda s egyptskou a předloží domluvu Společnosti národů. Egyptští úředníci a osadníci budou míti na vybranou: buď zůstanou v samostatném Súdánu jako osoby soukromé, nebo se vrátí do Egypta.“

I z návrhu Labour Party je patrná snaha zachovati Súdán Velké Británii. Labour Party byla povinna podporovati britské průmyslníky, kteří se chystali, že v Súdánu založí nesmírná bavlníková pole.

Egyptské důvody

Vyjednávání mezi egyptskou delegací a lordem Milnerem ztroskotalo. Lord Curzon je označil za soukromé a požadoval, aby přišli do Londýna zástupci úřední. Přivedl je ministerský předseda Adli paša Jeken v červenci 1921. Přinesli obšírný pamětní spis, jež vypracoval Rušdi paša, předseda vlády za světové války. Podle něho náleží Súdán Egyptu, jenž by bez Nilu zahynul. Egyptané dobyli Súdánu, aby uchránili svou vlast od záhuby, proto má celé úvodí Nilu zůstatí jejich majetkem. Egyptská vláda pod britským nátlakem odvolala své vojsko z některých provincií, avšak nikoliv trvale, nýbrž toliko dočasně. Tehdejší ministerstvo Šerífa paši se raději vzdalo, než by bylo podepsalo prohlášení, že Súdán navždy opouští a ministerský předseda Rijáz paša 9. prosince 1888 vytkl, že se žádná egyptská vláda Súdánu nevzdá a vzdáti nemůže.

Lord Salisbury uveřejnil v modré knize list Butrosa paši Gáliho, ministra věcí zahraničních, z 5. října 1898, v němž žádá Velkou Británii, aby podporovala egyptský odpor

proti obsazení Fášódy Francií, jelikož je jako ostatní provincie částkou egyptského majetku v Súdánu, z něhož prýští egyptský život. Lord Salisbury oznámil 12. října 1898 francouzskému velvyslanci, že celé nilské poříčí vždycky bylo a dotud je egyptské, dočasné držení mahdim nikterak neztenčilo majetkové práva a že bylo odstraněno vítězstvím armády anglo-egyptské v Omdurmánu.

Lord Rosebery pravil v Epsomu 12. října téhož roku: „Snažíme se, abychom vrátili Egyptu území, které podle všech prohlášení britských vlád bylo a je majetkem egyptským.“

Lord Kitchener, vrchní velitel egyptského vojska, ohlásil 19. září 1898 kapitánu Marchandovi, že je jeho povinností aby obnovil egyptskou nadvládu nad provincií fášódskou, proto že odporuje vztyčení francouzské vlajky v území Jeho Výsosti chediva. Spolu mu oznámil, že vztyčením egyptské vlajky ve Fášódě se vláda egyptská ujala správy země.

Po vypuzení stoupenců mahdiho platil Egypt všechny veřejné stavby a hospodářské podniky, vyjímajíc dokončení přehrady v Makuár. Egypt hradil všechny schodky súdánského rozpočtu, takže vyplatil do konce r. 1920 na súdánskou správu více než £E 11,000.000. Vyržuje v Súdánu posádku, což jej do téhož roku stálo £E 13,000.000. Velká Britannie tam má sotva 1.000 mužů, na něž nevydala ani £E 2,000.000. Z řečeného je po soudu Rušdiho patrno, že Egypt nešetřil krve a peněz, jen aby pomohl obdělávati více než 2,000.000 feddánů půdy, třebas z toho neměl přímého užitku. Rušdi dovozuje, že Súdán je podstatnou částkou Egypta, čemuž úmluva z r. 1899 nikterak neodporuje. Podle ní nedostala Velká Britannie právo svrchovanosti, nýbrž toliko účast na správě. Je pravda, britský prapor vlaje vedle egyptského, ale děje se to, jak Angličané sami tvrdili, aby byly ze Súdánu vyhoštěny kapitulace, jichž by se rozličné státy domáhaly, kdyby tam zůstala pouze vlajka egyptská.

Lord Cromer ve svých zprávách z r. 1901 a r. 1903 formálně prohlásil, že úmluva anglo-egyptská z 19. ledna 1899

se nikterak nedotýká majetkových práv Egypta na Súdán. Rušdi upozorňuje, že není důvodu, proč by si touto úmluvou Velká Britannie přivlastňovala svrchovanost, když proti stoupencům mahdiho nevypravila ani 2.000 mužů a zaplatila jen nepatrnou sumu. Kdyby se řídila podobnými důvody, nezbylo by jí, leda přiznati vládě egyptské právo na Palestinu a Syrii, poněvadž užila za světové války egyptských vojáků a dělníků jakož i egyptských železnic, aby se Palestiny a Syrie zmocnila a je obsadila.

Lord Curzon pominul obhajobu vypracovanou Rušdim a ve svém návrhu smlouvy, jejž předložil 10. listopadu 1921 Adlimu, požadoval: Egypt bude nadále podporovati súdanskou vládu vojensky i finančně, egyptské vojsko však bude v Súdánu poslouchati toliko generálního guvernéra. Velká Britannie ručí, že nebudou v Súdánu zřízeny nové přehrady, aby zbylo vody pro Egypt.

Adli odpověděl: V Súdánu se ukládají Egyptu nové povinnosti, aniž se uznává jeho historické a skutečné právo na tuto zemi. Vyjednávání britsko-egyptské ztroskotalo. Adli se Súdánu vzdáti nemohl, i vrátil se se svými druhy bez výsledku.

V prohlášení z 28. února 1922 poznamenala Velká Britannie, že se o Súdánu s Egyptem domluví, až se naskytne vhodná příležitost, vytkla však, že nedovolí, aby byl tamní pokrok nějakým způsobem zastaven.

Rušdi paša, předseda výboru chystajícího egyptskou ústavu, trval, aby byl Súdán uváděn jako neodlučitelná částka Egypta a vládce aby se nazýval králem Egypta a Súdánu. Vysoký komisař se protivil poukazuje, že je to v rozporu s úmluvou z r. 1899 a prohlášením z 28. února 1922. Ministerský předseda Abdalchálek Saruat paša, i jeho nástupce Taufík paša Nesím hájili egyptských práv na Súdán a zasazovali se, aby byla v ústavě vyjádřena. Lord Allenby odporoval a 3. února 1923 pohrozil, že zasáhne válečně, nebude-li slovo Súdán z názvu vládcova vymýtěno. Vládě egyptské

nezbylo leda vyhověti. Podle článku 159 je ústava závazná v království egyptském, čímž nikterak nejsou zasažena práva Egypta na Súdán. Článek 160 praví, že bude titul egyptského krále ustanoven, až úřední delegace určí konečný právní stav Súdánu.

SÚDÁN SE PROBOUZÍ

První egyptský parlament hned na začátku zasedání roku 1924 zřídil zvláštní výbor pro soudánské záležitosti, jimiž se pečlivě zabýval. Ministerský předseda Saad Zaglúl několikrát vytkl, že jeho vláda se dožaduje úplné nezávislosti Egypta a Súdánu a že generální guvernér jako sirdár neboli nejvyšší velitel egyptské armády je egyptským úředníkem, placeným z egyptské pokladny a proto odpovědným ministru války. Súdánský rozpočet má býti vypracován egyptskou vládou. Povinností Egypta je, aby trval na svých právech a účastnil se soudánské správy.

Jadrná slova Zaglúlova zaznívala ozvěnou po Súdánu a podněcovala omladinu k činům. Půdu měla připravenou. Seménko národního probuzení vzklíčilo, představa národa se rýsovala a pojem vlast nabýval podstatného obsahu. Národní probuzení podporovali členové společnosti Bílého praporu. Založili ji na začátku r. 1922 odchovanci koleje Gordonovy, na níž si Angličané tolik zakládali. Řídil ji Abdallatíf, rodilý Dinka, důstojník devátého soudánského praporu. Odznakem společnosti byl bílý prapor s červenou mapou řeky Nilu, nad níž vlaje zelená vlajka egyptská. Mimo odchovance Gordonovy koleje byli hlavními činiteli společnosti obchodníci a menší průmyslníci. I v Súdánu národní probuzení úzce souviselo s poklesem blahobytu. Světová válka doléhala na zemi. Velké společnosti britské skupovaly bavlnu, obilí, dobytek, gumu a jiné suroviny za ceny vládou stanovené. Kdo se vzpíral, byl stíhán a trestán. Železnice a lodi pracovaly skoro výlučně pro cizí podnikatele. Domorodí obchodníci si stěžovali na omezování

svobody. Daně byly zvýšeny, kdežto ceny zemědělských plodin zabíráním poklesly. Zemědělci byli nespokojeni, že jsou povinni lacino prodávat cizím společnostem a od nich drahο kupovat výrobky průmyslové. Vláda jim brala půdu pro společnosti pěstující bavlnu a činila ze svobodných rolníků nájemce nebo dělníky, kteří neměli práva určovat, co by pěstovali a komu by žeň prodali. Četní odchovanci koleje Gordonovy reptali, že nemohou dostati služby při státní správě, kdežto Angličané se do ní hrnou, třebaš neměli potřebné přípravy. Domorodí úředníci poukazovali, že jejich britští druhové mají plat trojnásobný a působí jedině na místech bezpečných a zdravých.

Nespokojenci se seskupovali ve společnosti Bílého praporu. Zřizovali odbočky po osadách, ba i mezi kočovníky. Hlásajíce potřebu svornosti mezi muslimy, získali mnohé řádové členy, kteří se stali nejlepšimi apoštoly Bílého praporu a jeho zástupci mezi obecným lidem. Všichni se domáhali sjednocení s Egyptem a zavázali se přísahou, že neustoupí, pokud vytčeného cíle nedosáhnou.

Britská správa poslala již r. 1922 Abdallatífa a některé jeho druhy na rok do vězení, ale nadšení neochabovalo, ba ostatní členové Bílého praporu závazně slíbili, že za každého uvězněného člena najdou nového a za každou zrušenou odbočku založí druhou, ještě silnější.

V e ř e j n é p r o j e v y

Generální guvernér zοstřil poštovní i telegrafní censuru, aby přerušil spojení nespolehlivých Súdanců s Egyptem. Potlačil rozličné súdánské národní listy a zakázal dovoz egyptských novin. Předsednictvo Bílého praporu si pomáhalo jiným způsobem. Vysílalo spolehlivé členy do Egypta a vzájemná výměna myšlenek potrvala. Zanedlouho byly hranice uzavřeny celním i vojenským plotem a britští důstojníci pátrali po důvěrnících Bílého praporu. Jednoho zadrželi 17. června 1924 a uvěznili. Napozítří se konal v Omdur-

mánu pohřeb úředníka, který měl v Bílém praporu mnoho přátel. Doprovázeli ho a dozvěděvše se o zatčení důvěrníka, projevíli nevoli a hlasitě se dožadovali svobody Súdánu. Jejich veřejný projev měl býti zmařen prohlášením vládních stoupenců. Na popud generálního guvernéra se sešli v domě Abdarrahmána, syna mahdiho, vyslovili souhlas s vládou a správou a žádali, aby potrvala. Členové Bílého praporu odsuzovali jejich projev jako objednaný a klamný a pořádali 23. června veřejné schůze po všech větších městech a osadách, ba i v Suákinu a Port Sudanu. Výslovně žádali, aby byli propuštěni a znovu ustanoveni důstojníci a úředníci, které vláda uvěznila a míst zbavila jen proto, že byli členy Bílého praporu. Tvrdili, že hájí práv svého krále Fuáda I. Vláda neustala a Abdallatíf byl potrestán tříletým vězením.

Veřejné projevy se opakovaly a přidávali se k nim nejen občané, nýbrž i vojáci. Žáci vojenské školy Gordonovy koleje se 9. srpna seřadili a se zbraněmi a náboji procházeli ulicemi v Chartúmu. Před vězením provolávali slávu Ali-mu Abdallatífu. Generální guvernéř důtklivě naléhal, aby byly urychleny vojenské a letecké posily z Evropy.

V Londýně i v Chartúmu byli projevy národního probuzení súdánského překvapení. Domnívali se, že pečlivá úprava školství, provedená lordem Kitchenerem, nadlouho udrží zaostalost a světélko národního uvědomení že v Súdánu ani za 200 let nezasvitne. Zatím se ukázalo v koleji Kitchenerem vybudované a ozářilo bezmála celou zemi. Hledající vinníky zapomněli, že národní probuzení urychlila hesla šířená za světové války, kdy všechny listy hlásaly a státníci tvrdili, že Dohoda bojuje za svobodu malých národů, za práva ujařmených, že odstraní jeho a nedovolí, aby byli obyvatelé Orientu nadále vyssávání cizími podnikateli a vyděrači. Za duševního původce národního hnutí súdánského vyhlášovali Saada Zaglúla a jeho druhy seskupené v egyptské delegaci, uafdu; za nástroje egyptské úředníky a důstojníky.

Ve Velké Británii, kde se průmyslníci právě chystali, že

proměnění kraje mezi Bílým a Modrým Nilem v jediné bavlníkové pole, opatří si levnou surovinu a zajistí vysoké mzdy statisícům nezaměstnaných dělníků, se ozvala bouře nevole. Vláda ji konejšila. U vesla byla Labour Party, ujímala se dělníků a byla povinna podporovat průmyslníky. Její člen, lord Palmoor, ubezpečil 25. června sněmovnu lordů, že vláda MacDonaldova se nevzdá britských práv na Súdán. Lord Grey poznamenal, že britské vojsko a britská podnikavost Súdánu dobyly a Súdán přeměnily na britskou provincii, do níž Egyptu zhola nic není.

Podobná slova dráždila egyptskou vládu pozvanou do Londýna k ujednání vzájemné smlouvy. Ministerský předsesta Saad Zaghlúl vytkl 28. června 1924 ve sněmovně, že se jeho vláda nenadála, že by Labour Party spočívala na imperialistickém podkladě Lloyda George a lorda Curzona. Oznamil jménem národa, že Egypt od Súdánu neustoupí, pokud bude trvat, nikoliv proto, že by to byla jeho kolonie, nýbrž proto, že Súdán je podstatnou částkou jeho bytí a právem jeho života. „Je pravda, byli jsme přinuceni vzdáti se na čas Súdánu, avšak učinili jsme to proti své vůli a dobyli jsme ho opět, nešetříce ani peněz, ani krve. Ustavičně na něj platíme a mnoho našich synů jej chrání a brání. Je pravda, Egypt je slabý vojensky, avšak silný svými právy, vírou a jednotou svých synů. Nemohu vyjednávat na podkladě prohlášení z 28. února 1922, proto jsem ochoten vzdáti se svého úřadu a bojovat za naše práva jako svobodný občan. Rozhodněte, mám-li odstoupiti či nikoliv.“ Jednomyslně, všemi hlasy, tedy i hlasy oposice, projevila sněmovna přání, aby Saad zůstal a ji dále vedl.

Nepokoje v Súdánu trvaly, zemská vláda je hleděla udušiti zbraní, tekla krev. Ministerská rada egyptská se jimi zabývala a usnesla se požádati generálního guvernéra a egyptského sirdára o podrobnou zprávu o projevech, příčinách, způsobu potlačování a výsledcích. Současně podala prostřednictvím egyptského vyslance v Londýně odpor proti

postupu a důtklivou žádost, aby byla ihned ustanovena komise egyptsko-súdánská, jež by spor vyšetřila.

Londýnská vláda vyslance obešla a vysoký komisař oznámil, že generální guvernér je úředníkem samosprávným a za mír a pokoj v Súdánu odpovědný vládě Jeho Veličenstva. Egyptská vláda opětovala 23. srpna svou žádost znova prostřednictvím vyslance, při čemž vytkla, že nemůže uznati práva generálního guvernéra, aby vydával zákony a rozkazy bez jejího souhlasu, poněvadž je úředníkem egyptským. Nemůže souhlasiti s jeho samosprávou a upírá britské vládě právo mu ji udělit.

V Londýně egyptských námitek nedbali, vypravili do Súdánu vyžádané posily a tamní správa zasáhla silnou rukou. Společnost Bílého praporu rozpustila, její čelné členy, kteří dotud nebyli uvězněni, dala pozatýkati, zakázala mimo jeden všechny arabské listy a stíhala každého, o kom se proslýchalo, že posuzoval ústně nebo písemně její postup a domáhal se spojení s Egyptem.

SPOLUVLÁDA ZRUŠENA

Nesmírně pomohla imperialistům politická vražda, které padl za oběť generální guvernér a sirdár sir Lee Stack v Káhiře 19. listopadu 1924. Vysoký komisař lord Allenby rozkázal úřadujícímu sirdáru plukovníku Huddlestonovi již 23. listopadu, aby vracel do Egypta egyptské jednotky sloužící v Súdánu. Domorodá pěchota súdánská se opřela, obsadila vojenskou nemocnici, byla však palbou z děl a ručnic úplně zahubena. Čtyři důstojníci súdánští z jiných posádek se dostali před vojenský soud a tři z nich byli popraveni. Poslední egyptská posádka odešla 4. prosince. Současně byli vypuzováni egyptští úředníci, učitelé, četní obchodníci a drobní průmyslníci. Súdán zůstal britským důstojníkům a úředníkům nebo, jak říkali, Súdáncům.

Sir Geoffrey Archer byl jmenován generálním guverné-

rem a egyptskému králi nezbylo, leda aby jej formálně potvrdil. Hodnost sirdára, vrchního velitele egyptské armády, mu udělena nebyla, patrný důkaz, že londýnská vláda zamýšlela, že súdánské vojsko odštěpí od egyptského, k němuž dotud náleželo.

Po přání generálního guvernéra se shromáždili 30. prosince vykladači zákona v Omdurmánu, kde se usnesli, že jméno egyptského krále v pátečních modlitbách vynechají. Dotud je uváděli, poněvadž ho uznávali svým králem.

V Chartúmu se sešli 17. ledna 1925 velcí náčelníci, vykladači zákona a čelní mužové a generální guvernér jim oznámil, že Súdán dostane samostatnou zemskou obranu bez jakéhokoliv svazku s egyptskou. Důstojníci a vojáci budou přísahati věrnost jemu a nikomu jinému. On je bude ustanovovati a sesazovati. Do zemské obrany přijme súdánské důstojníky, kteří se osvědčili. Spolu připomněl zástupcům lidu péči, kterou mu věnuje Jeho britské Veličenstvo a vyslovil naději, že mu zachovají věrnost a nedají se strhnouti k bláznivým projevům, jaké znepokojovaly zemi loňského roku.

Pozbyli Egypt úmluvou z r. 1899 většiny práv na Súdán, ztratil postupem konservativní britské vlády po 24. listopadu 1924 bezmála všechna ostatní. Jeho vojsko bylo vypuzeno, státní úředníci propuštěni a obyvatelstvu vštípeno, že jeho nejvyšším pánem není král egyptský, nýbrž Jeho Veličenstvo král britský. Generální guvernér je odpovědný toliko vládě londýnské a tudíž Jeho britskému Veličenstvu. Třebas byl formálně potvrzen egyptským králem, nemá s ním žádných styků, ba není ani povinen se mu úředně představit.

Chtěje uklidniti veřejné mínění světové, prohlásil Austen Chamberlain, státní sekretář zahraničních záležitostí, 15. prosince 1924 ve sněmovně poslanců, že vláda britská nemíní zrušiti kondominia, společné vlády britsko-egyptské, v Súdánu, ovšem bude-li Egypt pracovati s ní a nikoliv proti ní.

Slova bez věcného podkladu. Velká Britannie si účasti Egypta na správě Súdánu nepřála, proto od r. 1899 podnikala, co mohla, aby ji zeslabila, uvolnila a konečně vymýtila. Smrt sira Lee Stacka jí zavdala vhodnou záminku, aby dílo dovršila. Sama jmenovala jeho nástupce a vysoký komisař to sdělil egyptskému králi. Ubírala se důsledně cestou načrtnutou prozíravým lordem Dufferinem již na začátku r. 1883.

Vynuceným odchodem egyptských úředníků a učitelů se práce správní hodně ztížila. Nebylo náhradníků. Za učitele dosazovali spolehlivé odchovance americké university bejrútské, avšak ani těm nedůvěřovali. Za zřízence a nižší úředníky se nehodili. Briti nižší služby odmítali, do nezdравých krajů jítí nechtěli a kdož přece převzali úřady opuštěné Egyptány, požadovali služné pateronásobné. Za jediný rok stouplo skutečné vydání súdánské o £ 1,500.000. Archer by byl velmi rád povolal aspoň některé propuštěné Egyptány, ty, o kterých mu britští úředníci oznámili, že se politikou nikdy nezabývali a vládě že jsou oddáni, avšak svého úmyslu neprovedl. Protivil se mu vysoký komisař lord Lloyd a na jeho popud i vláda londýnská. Sir Geoffrey byl nepřímou donucen, aby 5. července 1926 zažádal za propuštěnou. Následujícího dne mu bylo vyhověno a teprv nazítří oznámil lord Lloyd králi egyptskému hotovou událost. Podobným způsobem jmenovala londýnská vláda sira Johna Maffeye. Egyptský král neměl vlivu ani na ustanovení, ani na sesazení generálního guvernéra, ačkoliv mu bylo smlouvou z r. 1899 na papíře zaručeno.

Nový generální guvernéř hleděl plniti každou radu vysokého komisaře. Lord Lloyd znal v Súdánu jedině Velkou Britannii. Veřejně to projevil 21. ledna 1926 při slavnostním otevření makuárské přehrady. Ve svém proslovu připomínal toliko Jeho Veličenstvo, britskou vládu, britskou podnikavost, britské peníze. Jeho příkladem se řídili ostatní úředníci, jen aby bylo súdánským pohlavárům patrné, že nemají

s Egyptem naprosto nic společného a že od něho nemohou, ba nesmějí nic očekávat. Nikdo se neozval. Nadšení a obětaví vlastenci úpěli ve vězeních nebo dleli ve vzdálených a nezdravých krajích ve vyhnanství nebo v cizině. Vždyť jich bylo na sta uvězněno, na tisíce vypovězeno a jejich příbuzní trpěli. Bylo třeba několika let, aby se vzpamatovali a odhodlali k novému činu.

Britská správa potřebovala egyptských peněz. Egypt a z nepatrné části Indie zaplatily výpravu proti stoupencům mahdiho. Egypt platil vojsko, železnice, silnice, parníky, úpravu řek, přístavy a uhrazoval roční schodky. Do konce r. 1923 přispíval ročně £E 23.000 na potlačení obchodu s otroky, pádný důkaz, že se honby na otroky konaly i za britské správy a že neprovedla za 25 let, co na egyptské vymáhala za rok. Britská vláda požadovala, aby Egypt i po r. 1924, kdy vypudila všechny egyptské posádky, připlácel na zemskou obranu £E 750.000 ročně. Jedině dvorní vláda Ziuara paši přivolila. Každá z následujících se protivila poukazujíc, že nemá v Súdánu moci, poněvadž Velká Britannie tam vládne a zemi spravuje. Ona že by měla přispívat na obranu a neprávem ukládá Egyptu nový závazek. Vysoký komisař krušil odpor parlamentu válečnou hrozbou, i nezbylo leda povolití, avšak s výhradou: sněmovna schvaluje tuto sumu, při čemž upozorňuje, že neuznává změny provedené koncem r. 1924 ve správě Súdánu. Upírá Súdánu jakékoliv právo požadovati tento poplatek a trvá, že je povinen nahraditi Egyptu všechny peníze, které od něho dotud dostal.

Tíže, která spočinula na Egyptě po zavraždění súdánského generálního guvernéra, povolovala a 30. května 1926 byla obnovena parlamentní vláda. V trůnní řeči ubezpečil král poslance: Britský postup v Súdánu nemůže ohroziti právních požadavků egyptských. Zůstanou, jak byly a vláda se vynasnaží, aby je vymohla.

SNAHY PO DOMLUVĚ

Veřejné mínění světové bylo při Egyptu. Konservativní vládě londýnské se nelíbilo, že se někde, hlavně v Americe, na ni dívají jako na ujařmitelku, proto vybídla egyptského ministerského předsedu Saruata pašu, aby ji navštívil a s ní se domluvil. Vyjednávání řídil Austen Chamberlain, státní tajemník zahraničních záležitostí. Saruat mu navrhl 18. července 1927: O Súdánu se může jednat později, ale budiž tam hned obnoven stav, který byl před r. 1924. Vráti se tam tudíž egyptští úředníci, důstojníci a egyptské posádky. Egyptu je přiznáno plné právo na vodu nilskou. Chamberlain nesouhlasil. Zastával názor, že má zůstat vše, jak se vyvinulo po r. 1924.

Labour Party se dostala na jaře 1929 opět k veslu, třebas byla v parlamentě v menšině. Měla za svou povinnost, aby se domluvila s Egyptem a upokojila veřejné mínění. V egyptských věcech byla ochotna k ústupkům, Súdánu hájila jako britského. Ministerský předseda Muhammad Mahmúd navrhl Hendersonovi, státnímu tajemníku zahraničních záležitostí, prohlášení: Obě strany si vyhrazují volnost uzavřítí novou úmluvu, již se upraví smlouva z r. 1899, souhlasí však, aby stav v Súdánu zůstal, jak z ní vyplývá. Generální guvernér bude i nadále vykonávati jménem obou stran moc jemu udělenou smlouvou z r. 1899. Mahmúd měl na mysli stav po r. 1899, Henderson po r. 1924. Mahmúd s tímto názorem nesouhlasil vytýkáje, že generální guvernér spravuje Súdán toliko jménem Velké Britannie. Každý styk s Egyptem je přerušen. Žádný Egyptan se nesmí do Súdánu vystěhovati, pozemků tam nabýti, ba ani jako soukromý úředník se živiti.

Vláda Muhammada Mahmúda padla, egyptská delegace, uafď, dostala většinu a její předseda Mustafa paša Nahhás utvořil nové ministerstvo. Poslanci litovali, že vynechali z ústavy článek: Súdán je neodlučitelná částka Egypta, a ještě větší viny že se dopustili, připustivše, aby byla egyptská

armáda ze Súdánu vypuzena. „Měli jsme trvati, aby zvláštní soudní dvůr vyšetřil, který člen egyptské vlády se něčím provinil. Co nás dotud se Súdánem spojuje? Že náš král potvrzuje tamního generálního guvernéra, jmenovaného a ustanovovaného londýnskou vládou, nic neznamená. Že v Chartúmu také naše vlajka věje, nestojí rovněž za nic. Že se užívá naší měny? Řídí se britskou a my jsme klidní. Jediné, co nás se Súdánem pojí, jsou stejná cla. Ani ta dlouho nepotrvají. Súdánská vláda a vysoký komisař se namáhají, aby si upravili vlastní. Súdánská vláda postupuje nezávisle. Sama uzavírá smlouvy s jinými zeměmi, jako s Habeší a Hedžázem, a neuznává za potřebné, aby je egyptské oznámila.“

Všechny politické strany projevovaly při každé příležitosti upřímnou snahu zachrániti Súdán. Uvědoměli Súdánci jim pomáhali. Začátkem března 1930 podali vysokému komisaři obšírný pamětní spis, v němž vypočítávali, co všechno Súdán s Egyptem spojuje, jak jedna země druhé potřebuje a požadovali, aby vláda Labour Party vrátila Súdán Egyptu. Súdán a Egypt jsou po jejich názoru jediná země. Za důkaz uvádějí řeku, náboženství, z valné části řeč, původ, dějiny. Nadějí se, že vláda Labour Party nerozloučí, co Bůh před věky spojil, zvláště uvážili, že sama spočívá na volnosti, rovnosti a bratrství. Rozliční pohlaví soudánští podporovali tyto požadavky dovozující, že se měli lépe, pokud jim vládli a je spravovali egyptští vojáci a úředníci.

Imperialisté se nadále stavěli proti jakékoliv skutečné účasti Egypta na správě Súdánu tvrdíce, že by Súdánci nesnesli obnovu egyptské správy. Souhlasila s nimi toliko nepatrná hrstka lidí na britské správě závislých. Ostatní odpovídali, že by návrat egyptského vojska a úřednictva s radostí uvítali. Vykonali mnoho dobrého před mahdim, osvobodili zemi od jeho stoupenců a po 26 let střežili rozličných provincií. Připomínali, že vojáci i úředníci zachovávali věrnost představeným britským i egyptským a nikdo z nich není odpo-

vědný za vraždu sira Lee Stacka. Nedopustil se jí ani voják, ani úředník súdanský. Touže dobou zavraždil v Londýně Brit sira Henryho Wilsona a britská vláda nepomyslila, aby za to trestala některé britské hrabství. Za čin vykonaný tisíc mil od Súdánu nemají pykati tamní egyptští vojáci a úředníci.

Po světové válce nabýval Súdán pro Egypt nového významu. Egypt křísí národní průmysl a obchod. Potřebuje surovin a odbytiště pro hotové výrobky. Súdán by dodával suroviny a kupoval zboží. Obyvatelstva egyptského přibývá, ornou půdu nelze rozšiřovati do nekonečna, její úrodnosti ubývá. Odkud vzítí výživu pro nové miliony egyptských lidí? Proč by se nestěhovali do sousedního Súdánu, neusadili se mezi obyvateli stejného původu, stejného náboženství a stejného jazyka? Obě země by ponenáhlu splývaly v jednu. Egypt by se šířil po celém úvodí Nilu. Má hodně peněz, odborníci by je vkládali do podniků v Súdánu a zaměstnávali tisíce a tisíce svých krajanů a súdanských domorodců. Tyto a podobné důvody nutily egyptské politiky, aby neústupně trvali na právu své vlasti na Súdán.

Houževnatá vytrvalost byla příčinou nezdaru vyjednávání zahájeného v březnu 1930. Zástupci Egypta s ministerským předsedou Mustafou Nahhásem v čele tvrdili, že smlouva z 19. ledna 1899 byla vynucena a zůstala proto jednostrannou. Podle ní nelze správně usuzovati o právním stavu Súdánu. I kdyby ji Egypt uznal, měl by přece právo domáhati se, aby byla doopravdy provedena, aby dostal skutečnou účast na vládě a správě. Po jejich soudu má býti zástupcem generálního guvernéra Egyptan. Egyptští členové ať jsou jmenováni do jeho rady a egyptští úředníci ať spravují jednotlivé provincie. Provincie Suákin a Uádi Halfa budtež připojeny k Egyptu.

Vláda Labour Party nechtěla o takových a podobných požadavcích ani slyšet. Aby se vyjednávání neztroskotalo, odhodlala se ke konečnému ústupku, jež vyjádřila: Vláda Jeho britského Veličenstva bude příznivě uvažovati o ná-

vratu jednoho egyptského praporu do Súdánu, bude-li egyptská vláda přesně dbáti této smlouvy.

Zástupcové egyptští ústupku takto vymezenému nedůvěřovali. Chovali podezření, že se ani jediný egyptský voják do Súdánu nedostane. Nahnás podal 5. května nový návrh, vypracovaný s obapolným souhlasem. Buď se mělo jednat o Súdánu do roka ode dne, kdy bude úmluva britsko-egyptská schválena, nebo tam měl býti obnoven stav před r. 1924. O jeho úpravě že se bude rokovati v příhodné době.

Konservativní i liberální listy návrh odsoudily a Hender-son oznámil 8. května 1930 odpoledne ve sněmovně poslanců: „Lituji, že je mi sděliti domu, že třeba jsme se namáhali na obou stranách velmi vážně a přátelsky, anglo-egyptské vyjednávání ztroskotalo, poněvadž vláda Jeho Veličenstva nemohla uznati požadavku na Súdán.“ — Byly to opět súdánské přeje, o něž se smlouva anglo-egyptská rozbila. Velká Britannie dala ve století dvacátém, zvláště po světové válce, několikrát najevo, že považuje Súdán za svou državu, kolonii a podstatnou částku říše, kterou ve východní Africe buduje. Uchyluje se od vynikajících politiků a diplomatů, kteří tento záměr potírali. Jejich mluvčí, lord Cromer, ústně a písemně vytkl, že Súdán má zůstatí Egyptu. Britská účast na jeho správě že měla za účel zbaviti jej kapitulací a rozličných výsad cizinců. Jinde praví: „Velká Britannie si Súdán nikdy nepřisvojí. Nedovolí to zásada spravedlnosti a poctivosti. Súdán značí neoddílnou částku Egypta.“

H o s p o d á ř s k á   b í d a   n a   b á d á   k   ú s t u p k ů   m

Hospodářská bída světová se Súdánu nevyhnula. Od roku 1930 se po něm rozlévala silněji a silněji. Ceny vyvážěných surovin klesaly, odbytu ubývalo, britská soutěž rostla. Naříkali zemědělci, obchodníci i domácí podnikatelé. Nespokojenost nedávno utlumená se opět projevovala. Touha po sjednocení s Egyptem ožívovala. Generální guvernér naléhal na britskou vládu, aby poněkud uvolnila hospodářské

styky obou zemí a popřála dovozu a vývozu směřujícímu k severu aspoň oněch výhod, kterých užívají lodi skládající a nakládající v Port Sudanu. V Londýně se rozmýšleli a pomohli způsobem imperialistům nehrubě milým. Naléhali na vládu Sidkiho, aby se dala do práce o přehradě u Džebel Aulija. Soudili, že se dostane výdělků tisícům a tisícům Súdánců, britští odborníci vydělají velké peníze a soudánské vládě se uleví. Sidki vyhověl, avšak Súdánci se neupokojili a sir John Maffey opustil v říjnu 1933 svůj úřad s vědomím, že hrozí státu nebezpečí, nezměnili se politický postup. Jeho nástupce sir Stewart Symes zkoumal v listopadu hospodářské záležitosti, podal podrobnou zprávu a výsledek se projevil v srpnu 1934 při valné hromadě obchodní komory chartúmské. Její předseda vyžadoval, jistě v souhlasu s generálním guvernérem, hospodářskou pomoc egyptskou a vybízel egyptské podnikatele, aby vložili peníze do sousedního sbratřeného Súdánu. Zanedlouho byl ředitel Královské zemědělské společnosti pozván se svými druhy do Súdánu. Po návratu doporučoval svým krajanům, aby se tam usazovali. Ahmad Otmán Kádi, vrchní vydavatel listu *Hadárat as-Súdán*, vycházejícího v Chartúmu, jakož i Hanna Salama, zástupce koptského patriarchy, se odebrali do Egypta, kde hleděli přimět podnikatele k účasti na hospodářském životě soudánském. Založili klub egyptsko-súdánský, za jehož členy se přihlásili nejen Egypťané, kteří v Súdánu sloužili, nýbrž i odchovanci Gordonovy koleje, kteří byli z Chartúmu vypuzeni. Co vláda soudánská r. 1924 stíhala tresty, podporovala r. 1934. S jejím souhlasem otevřel výkonný výbor egyptsko-súdánského klubu v Chartúmu odbočku, aby s účastí tamní obchodní komory usnadnila hospodářské styky, zabezpečila lepší spojení a umožnila cesty egyptských obchodníků.

Ponenáhlu se šířilo a prohlubovalo poznání, že se samostatný Súdán neobejde bez vydatné peněžní pomoci. Kdo mu jí měl poskytnouti? Angličtí poplatníci si naříkali na

těžké daně, zaviněné hospodářskou bídou a neubývajícím nezaměstnaností. Nebylo možné jim přitížit. Rozvášní národohospodářští odborníci radili, aby se znova užilo bohatého Egypta. Ukazovali, jak Súdán prospíval segyptskou pomocí. Za egyptské peníze byly postaveny velké mosty přes Modrý a Bílý Nil, přístav Port Sudan, železnice k Rudému moři i do Obejdu a jiné, na něž na všechny Egypt platil bez nároků na splátku nebo na úroky. Imperialisté se protivili, avšak jejich námitky byly umlčeny italským postupem v sousední Habeši.

ITALIE V SOUSEDSTVÍ

Italie se uchýtila r. 1885 s britskou pomocí na habešském pobřeží Rudého moře, kde si vybudovala provincii Eritreu. Skoro současně si najala od zanzibárského sultána kraje při Indickém oceánu, domluvila se se dvěma velkými náčelníky neboli sultány a zřizovala provincii Somalii. Velká Britannie uznala r. 1889 protektorát, jež vyhlásila nad celou Habeš.

Dobrá vůle Velké Britannie k Itálii trvala, i když se obě s Francií smířily. Velká Britannie s ní uzavřela r. 1904 Srdečnou dohodu. Italie r. 1911 přisvojila si tureckou provincii Tripolsko, již pojmenovala Libia a rozšířila k severozápadnímu rohu Súdánu.

Po světové válce Velké Britanii nebylo milé, že se r. 1923 Italie ujímala Habeše, aby byla přijata do Společnosti národů a vyvracela žaloby britských imperialistů, že dotud nezrušila otroctví. Britští imperialisti toužili po celé Habeši, aby scelili říši, budovanou ve východní polovici Afriky od Cape Town po Alexandrii. Z hospodářských důvodů požadovali, aby bylo aspoň habešské úvodí Nilu přivtěleno k Súdánu a tím zajištěn jeho blahobyt.

Všechny politické strany Velké Britannie jsou naladěny imperialisticky. Není ani jinak možné, mají-li zachovati světové imperium a zabezpečiti velký průmysl a obchod. Vláda vykonává jejich vůli, přičemž dbá, aby využila každé

příležitosti a nepopudila veřejného mínění jiných koloniálních států. Třebas demokratická, nadcházela si fašistickou Itálií a ke konci r. 1925 znova přivolila, aby se hospodářsky upevňovala v severovýchodní Habeši skoro až po jezero Tána, které si vyhradila.

Podobnou cestou se dala Francie a dospěla k přátelské smlouvě s Itálií, podepsané v Římě 7. ledna 1935. Tajným dodatkem projevila souhlas s chystaným italským rozmachem v Habeši. Není pochyby, že Velká Britannie věděla, co bylo ujednáno a že byla ochotna účastniti se dělení posledního domorodého křesťanského státu v Africe.

Obrat v britském nazírání nastal ke konci června 1935 po návratu státního tajemníka z Říma. Anthony Eden hleděl přiměti Mussoliniho k opatrnějšímu postupu. Se špatnou se potázel. Italský vůdce vytkl, že je Itálie s to, aby hlavní tepnu britského imperia, procházející Středozemním mořem, ohrozila, ba dočasně zastavila. Hrozbu doprovodil skutkem a nařídil válečnou pohotovost vojska, loďstva i letectva mezi Sicilií a Afrikou jakož i v okolí ostrova Malty, této hlavní opory britské moci ve východním Středozemním moři. Londýnská vláda požadovala od pařížské, aby jí dovolila užítí jejích přístavů, zvláště v Túnisku. Nejevila ochoty a Velká Britannie poznala, že není náležitě připravena a že je nezbytné, aby dohonila, co po světové válce ve zbrojení zameškala a svou politiku ve Středomoří vůbec a ve východním zvláště úplně pozměnila.

Itálie si budovala vojenské silnice libyckým pobřežím od francouzského Túniska k britskému Egyptu. Jiné chystá Libyi od severu k jihu k francouzskému Čadskému jezeru a k britskému Súdánu. Své dotavadní kolonie při Rudém moři a Indickém oceánu sjednotila s Habeší ve Východoafrické imperium. Po několika desetiletích účelné správy a štědrých výdajů mohla míti v tomto imperiu aspoň 20 mil. lidí, velký průmysl, značný obchod a vypraviti nejméně 1,000.000 dobře ozbrojených bojovníků. Opírajíc se o ně

a dovolávajíjíc se hospodářských potřeb, přehradí přítoky Nilu a vezme Súdánu a Egyptu nejen zúrodňující nános, nýbrž i nezbytnou vodu. Obě země se dostanou v její područí hospodářské i politické. Avšak ještě jiná možnost kyne Itálii v postupu proti Súdánu i Egyptu.

Na západě sousedí s britským Súdánem po velké délce francouzský Súdán. Na začátku r. 1897 nabádali francouzští posli habešského císaře Menelika II., aby se s Francií o Súdán rozdělil; sám aby obsadil habešským vojskem pravý břeh Bílého Nilu, kdežto Francouzi si vezmou levý. Habešské prapory vlály následujícího roku na pravém břehu Nilu a v Kodóku neboli Fášódě vztyčil kapitán Marchand francouzský. Málem by bylo došlo k válce mezi Velkou Britannií a Francií. Francie nebyla připravena, neměla spojenců, ustoupila, kdežto Anglie zůstala. Nedomluví se za vhodné příležitosti Francie s Itálií a nepokusí se o záměr, který r. 1898 neprovedla? Súdán se znova octl na obzoru světové politiky.

SPOJENECKÁ SMLOUVA Z R. 1936

Nebezpečí, vyvolané postupem Italie, chápali nejen ve Velké Británii, nýbrž i v Egyptě a hledali prostředky, kterými by je zeslabili. Velká Britannie se pojednou sblížovala se státy sousedícími s východním Středomořím, zvláště s Egyptem. Egyptané věděli, že sami nejsou s to, aby zachránili nezávislost, které se od let domáhali. Spoléhalo jako jiné slabé státy na Společnost národů, avšak japonský zásah v Mančúsku a italský v Habeši jim ukázal, že se od ní účinné pomoci nadíti nemohou, poněvadž je sobeckost silnější než láska k bližnímu. Neměli-li se dostati do jiného područí, bylo nezbytné, aby se domluvili se svou dotavadní paní.

Velká Britannie potřebuje egyptských přístavů, silnic i letišť, egyptského vojska a egyptských zásob, má-li se udržeti při Suéském průplavu. Rovněž se bez Egypta neobejde při obraně Súdánu, zvláště kdyby byl napaden se dvou stran.

Jevila ochotu k povolnosti, Egypt k ústupkům a v Londýně 26. srpna 1936 uzavřel Jeho Veličenstvo britský král a císař přátelskou a spojeneckou smlouvu s Jeho Veličenstvem egyptským králem.

O Súdánu jedná článek 11. Pokud strany neuzavrou nové úmluvy, měnící ujednání z 19. ledna a 10. července 1899, souhlasí, aby správa Súdánu trvala jako dotud a generální guvernér vykonával jménem obou stran moci jemu svěřené.

Obě strany mají na starosti dobré Súdánců.

Záležitost svrchovanosti nad Súdánem zůstává nedotčena.

Generální guvernér jmenuje a povyšuje úředníky. Nejde-li vhodných Súdánců, vybere si státní občany britské a egyptské. Mimo soudánské posádky budou mu na obranu Súdánu poskytnuty též britské a egyptské.

Egyptané se smějí volně stěhovati do Súdánu, neohroží-li obecného pořádku nebo zdraví. Mezi britskými poddanými a egyptskými státními občany nebude rozdílu v obchodu, přistěhovalectví nebo majetkovém právu.

Mezinárodní ujednání nabudou v Súdánu platnosti toliko se souhlasem obou stran.

Podle přídávku XIV. podá generální guvernér oběma stranám každého roku zprávu o Súdánu. Jednotlivé zákony oznámí přímo egyptskému ministerskému předsedovi.

Vhodní Egyptané budou ustanovováni soudánskými úředníky a projeví-li schopnost, mohou dosíci nejvyšších hodností (XV).

Generální guvernér určí počet egyptského vojska jakož i místa, která obsadí. Egyptská vláda vyšle vysokého důstojníka a generální guvernér se ho může raditi o potřebném. Je ochoten ustanoviti egyptského důstojníka svým vojenským tajemníkem a přijmouti egyptského hospodářského odborníka do soudánských služeb. Generální inspektor egyptské zavodňovací služby v Súdánu se smí účastniti rokování generálního guvernéra v radě, když běží o jeho zájmy.

Sumy, které Súdán dluží Egyptu, budou stanoveny vzá-

jemnou dohodou. Stalo se to předběžnou úmluvou, podepsanou v Káhiře 5. listopadu 1936. Za hospodářská zařízení má Egypt dostati £E 5,500.000. Ostatní egyptské výdaje budou určeny a ročně spláceny. Příspěvek £E 750.000, jež Egypt odvádí od r. 1924, potrvá, pokud se egyptské vojsko znova v Súdánu neusadí.

Spojenecká smlouva měla obnoviti v Súdánu stav, který byl před neblahým rokem 1924. V Egyptě se těšili, že značně posílí jejich vliv nejen v muslimské, nýbrž i v pohanské oblasti.

Uvědomělí Súdánci vítali návrat Egyptanů a současně požadovali úplnou změnu stanov společné vlády z r. 1899. Stanovy neznají domorodců, a přece je podle spojenecké smlouvy účelem obou stran dobré Súdánců. Chtějí se účastniti správy své země. Dotud byli odbýváni, že nemají potřebného vzdělání. Jak si je mohli osvojiti, když jim bylo a je vědomě odpíráno? Obecných škol je málo, střední jediná a vysoké scházejí úplně. Poslední dobou se zavádí samospráva. Není na prospěch, nýbrž na škodu, poněvadž ti, kdož ji provádějí, neznají ani odpovědnosti, ani ukázněnosti. Egyptané jsou Súdáncům bližší než Britové, proto po nich touží jako po učitelích a vůdcích. Požadují, aby jim dopomohli ke školám a lepší výchově.

Britské provádění závazků spojenecké smlouvy neuspokojovalo ani Egyptany, ani Súdánce. Egyptští úředníci, ustanovení v Súdánu, měli složiti přísahu věrnosti králi Fárúkoví, avšak do konce roku 1940 jich bylo ustanoveno toliko pět a všichni na podřízená místa. Briti se vymlouvali na znění smlouvy, podle něhož mají přednost Súdánci, po nich Angličané a teprv když se mezi nimi nenašlo vhodných mužů, přijdou Egyptani.

Den, kdy král Fárúk nastoupil na trůn, 29. července 1937, byl v Súdánu obecným svátkem. Četní provinilci, kteří si odpykali dvě třetiny trestu, dostali milost. Guvernér každé provincie předčítal v hlavním městě veřejně blahopřejný telegram, jež poslal králi. Generální guvernér hostil čelné

muže všech obcí v Chartúmu. Všude byli nuzní podělování dary. Avšak nebylo dovoleno obnoviti páteční modlitbu za egyptského krále, zakázanou r. 1924.

Egyptská ministerská rada se rozhodla 27. srpna 1937, že vyšle do Súdánu dva prapory pěchoty, pobřežní čety, několik baterií na obranu proti letadlům a určí egyptského důstojníka, aby byl jmenován vojenským tajemníkem generálního guvernéra jakož i jiného nebo jiné do generálního štábu. Zatím dospěl do Chartúmu 29. prosince 1937 toliko sedmý prapor egyptské armády, jemuž velel Ahmad Atijja.

Egyptské poselstvo vedené Fuádem Abázou pašou se vrátilo v polovici března 1938 ze Súdánu. Účastníci dospěli k názoru, že by se znamenitě osvědčila velká zemědělská společnost egyptsko-súdánská, v níž by Egypťani i Súdánci uložili peníze a vybudovali vzorné statky. Podali návrhy úřední komisi utvořené na začátku roku 1939 ze zástupců jednotlivých egyptských ministerstev. Návrhy zůstaly na papíře. Strana Mladý Egypt se svým předsedou Ahmadem Husejnem obviňovala v říjnu 1938 egyptskou vládu, že zanedbává povinné zájmy v Súdánu, kde jsou poslední egyptští obchodníci a osadníci ponenáhlu vylučováni a vyhošťováni.

Generální guvernér sir Stewart Symes byl 1. ledna 1940 odvolán a jeho nástupcem jmenován sir Vernard Henry Bourdillon, jenž působil dlouhá léta v Perském zálivu, Iráku, Indii a konečně v Nigerii. Egyptská vláda mu oznámila, že toho roku zruší příspěvek na bezpečnost Súdánu. Na žádost britské i súdánské vlády přivolila, že to učiní teprve po dvou letech, v nichž vyplatí po £E 250.000 a uhradí výlohy egyptské posádky.

Súdánci se vrátili na cestu, kterou byli povinni opustiti na podzim 1924. Ali Abdallatíf, bývalý předseda Bílého praporu, byl z chartúmského vězení dopraven do vojenské nemocnice v Káhíře, aby se léčil. Uvítali ho 18. května 1938 jako národního hrdinu a mučedníka. Odchovanci Gordony koleje se sdružili v Mladý Súdán. Domáhají se větší účasti

na vládě a správě. Vydávají deník *An-Níl*, který si bedlivě všímá všeho, co se děje v sousedních muslimských zemích, a zřizují si ohnisko v Chartúmu s větší knihovnou, aby se lépe poznali a si vzájemně pomáhali. Je toho nezbytně potřebí, nemáli se Súdán rozštěpiti. Podnebím i plemenem se dělí na dvě části: severní suchou, hamitsko-arabskou, jižní vlhkou, ba mokrou, kúšitsko-černošskou. Severní část lne z přirozených důvodů k Egyptu, jižní k Ugandě a belgickému Kongu. Severní vyznává islám, jižní pohanství a poněkud křesťanství. Jižní je vrozena kmenová samospráva a britský úředník pracuje s úspěchem, zůstane-li aspoň deset let na témže místě. Na severu se obyvatelé na něho dívají jako na cizince, nedůvěřují mu a plní jeho rozkazy toliko z povinnosti, přinucení.

Muslimská mládež se na začátku dubna 1937 sdružila a zvolila si výkonný výbor, jež vedl Hášim Abulkásem, učitel islámského náboženství z Gordonovy koleje. Má se proměnit v odbočku Muslimského sdružení mladých mužů, jež založil Dr. Abdalhamíd Saíd v Káhíře r. 1927, aby upevnil náboženský, společenský a osvětový pokrok.

Omar Dafaalláh požádal jménem súdánských vlastenců ke konci r. 1937, aby bylo zrušeno vojenské právo, vázaný obchod a uvolněn dovoz i vývoz. Súdánští vlastenci, zbavení úřadu, ať jsou znova dosazeni. Vojenská škola Gordonovy koleje, zavřená na podzim 1924 a po druhé r. 1935, budiž otevřena. Je nezbytné zříditi střední a vysoké školy s dokonalou učební osnovou, aby se Súdánci náležitě vzdělali a připravili ke skutečné správě své vlasti. Po britském názoru má býti Súdáncům dovoleno, aby čerpali náboženské vzdělání v Egyptě, všechno ostatní mají bráti z Velké Britannie. S tím se vlastenci nespokojili a v únoru 1938 zvolili zvláštní výbor, aby dbal zájmů odchovanců vyšších škol a súdánského lidu. Súdánští ulama, vykladači zákona, kteří vystudovali na Azharu, prosili na začátku léta 1940 rektora Azharu Mustafu Marágiho za přímluvu u súdánské vlády, aby je ustanovovala na příslušná místa.

UŽIL JSEM SPISŮ:

Britské vlády:

Foreign Office. Historical Section.

Anglo-Egyptian Sudan (Handbooks prepared under the Direction of the Historical Section of the Foreign Office č. 98), London 1920.

Mohammedan History (Handbooks prepared under the Direction of the Historical Section of the Foreign Office č. 57), London 1920.

Foreign Office. Parliamentary Papers.

Egypt No. 2 (1898). *Correspondence with the French Government respecting the Valley of the Upper Nile, C. 9054, London.*

Egypt No. 3 (1898). *Further Correspondence respecting the Valley of the Upper Nile, C. 9055, London.*

Egypt No. 1 (1899). *Despatches from Her Majesty's Agent and Consul-General in Egypt respecting the Conduct of the British and Egyptian Troops after the Battle of Omdurman, C. 9133, London.*

Egypt No. 2 (1899). *Despatch to Her Majesty's Ambassador at Paris inclosing a Copy of a Declaration relative to the British and French Spheres of Influence in Central Africa. Signed at London, March 22, 1899, C. 9134, London.*

Egypt No. 1 (1924). *Despatch to His Majesty's High Commissioner for Egypt and the Sudan respecting the Position of His Majesty's Government in regard to Egypt and the Sudan, Cmd. 2269, London.*

Egypt No. 1 (1928). *Papers regarding Negotiations for a Treaty of Alliance with Egypt, Cmd. 3050, London.*

Egypt No. 1 (1930). *Papers regarding the recent Negotiations for an Anglo-Egyptian Settlement, March 31-May 8, 1930, Cmd. 3575, London.*

Report by His Majesty's Agent and Consul-General on the Finances, Administration, and Condition of Egypt and the Soudan

in 1905, Egypt No. 1 (1906), Cmd. 2817, London.

„ 1906 „ (1907), „

„ 1907 „ (1908), „

„ 1908 „ 1 (1909), 4580, „

„ 1909 „ 1 (1910), 5121, „

in 1910, Egypt No. 1 (1911), Cmd. 5633, London.			
„ 1911 „ 1 (1912), 6149, „			
„ 1912 „ (1913), „			
„ 1913 „ 1 (1914), 7358, „			
„ 1920 „ 2 (1921), 1487, „			

Report on the Finances, Administration and Condition of the Soudan
in 1921, Soudan No. 1 (1923), Cmd. 1837, London

„ 1922 „ 2 (1923), „ 1950, „			
„ 1923 „ 1 (1924), „ 2281, „			
„ 1924 „ 1 (1925), „ 2544, „			
„ 1925 (1926), „			
„ 1926 „ 2 (1927), „ 2991, „			
„ 1927 „ 1 (1929), „ 3284, „			
„ 1928 „ 2 (1929), „ 3403, „			
„ 1929 „ 1 (1930), „ 3697, „			
„ 1930 „ 1 (1931), „ 3935, „			
„ 1931 „ 1 (1932), „ 4159, „			
„ 1932 „ 1 (1933), „ 4387, „			
„ 1933 „ 1 (1934), „ 4668, „			

France No. 1 (1904). *Despatch to His Majesty's Ambassador at Paris forwarding Agreements between Great Britain and France of April 8, 1904*, Cmd. 1952, London.

France No. 2 (1904). *Notes exchanged between the Marquess of Lansdowne and the French Ambassador on Signature of the Convention and Declarations of April 8, 1904*, Cmd. 2095, London.

Soudan No. 1 (1924). *Correspondence respecting the Gezira Irrigation Project*, Cmd. 2171, London.

Treaty Series No. 33 (1925). *Notes exchanged between the United Kingdom and Italy respecting the Regulation of the Utilisation of the Waters of the River Gash*, Cmd. 2472, London.

War Office. *The Sudan Agency in Cairo. Sudan Almanac. Compiled in ∞, London 1908 nn.*

Egyptské vlády:

Journal officiel du Gouvernement égyptien, Le Caire 1873 nn.

Francouzské vlády:

Ministère des Affaires étrangères. Livres jaunes.

Documents diplomatiques. Affaires du Haut-Nil et du Babr-el-Ghazal, 1897—1898, Paris 1898.

Documents diplomatiques. Accords conclus le 8 avril 1904 entre la France et l'Angleterre au sujet du Maroc, de l'Egypte, de Terre Neuve, etc., Paris 1904.

Súdánské vlády:

Sudan Government Gazette, Khartoum.

Abbate Pacha. *Le Soudan sous le Règne du Khédivé Ismail, Notes d'une décade historique (1868—1878), Le Caire 1905.*

Adam, Juliette. *L'Angleterre en Egypte, Paris 1922.*

L'Afrique française. Bulletin mensuel du Comité de l'Afrique française, du Comité du Maroc, du Comité Algérie-Tunisie-Maroc et du Comité du Transsaharien, Paris 1891nn.

Allen, Bernard W. *Gordon and the Sudan, London 1931.*

Anchieri, E. *Storia della politica inglese nel Sudan (1882—1938), Milano 1939.*

L'Année missionnaire 1931. Édition publiée sous la direction de Paul Lesourd, Paris b. d.

Arminjon, Pierre. *La Situation économique et financière de l'Egypte. Le Soudan égyptien, Paris 1911.*

Artin, Yacoub Pasha. *England in the Sudan, translated from the French of the Author by George Robb, London 1911.*

Barakár, Dáúd. *As-súdán al-misri ua matáme as-sijáse al-británijje, Mist-Ká-hira 1926.*

Bennett, Ernest N. *The Downfall of the Dervishes or The Avenging of Gordon, London 1899.*

Blunt, Wilfrid Scawen. *Secret History of the English Occupation of Egypt Being a Personal Narrative of Events, London 1907.*

Buchta, Richard. *Der Sudan unter aegyptischer Herrschaft, Leipzig 1888.*

Budge, E. A. Wallis. *The Egyptian Sudan. Its History and Monuments, 2 sv., London 1907.*

Burleigh, Bennet. *Sirdar and Khalifa or the Re-conquest of the Soudan 1898, London 1898.*

Carra de Vaux, C. M. Bernard. *Les Penseurs de l'Islam, 5 sv., Paris 1921—26.*

Chaillé-Long, C. *L'Egypte et ses Provinces perdues, Paris 1892.*

Charles-Roux, Fr. *L'Egypte de 1801 à 1882. Mohamed Aly et sa Dynastie jusqu'à l'Occupation anglaise v Histoire de la Nation égyptienne, sv. 6, Paris 1936.*

Cheesman, R. E. *Lake Tana and the Blue Nile, London 1936.*

Chirol, Valentine:

The Egyptian Problem, London 1921.

The Occident and the Orient, Chicago 1924.

- Churchill, W. Sp. *The River War. An Historical Account of the Reconquest of the Soudan*, 2 sv., London 1899.
- Clerq (Alexandre Jehan Henry) de. *Recueil des Traités de la France*, 9 sv., Paris 1864—1868.
- Cocheris, Jules. *Situation internationale de l'Égypte et du Soudan (juridique et politique)*, Paris 1903.
- Colvin, Auckland. *The Making of Modern Egypt*, 3. vyd., London 1906.
- Crabittès, P. *The Winning of the Sudan*, London 1934.
- Dehérain, Henri:
Le Soudan égyptien sous Mehemet Ali, Paris 1898.
Le Soudan égyptien de Mohamed Aly à Ismail Pacha v Histoire de la Nation égyptienne, sv. 6, Paris 1936.
- Depont, Octave et Xavier Coppolani:
Les Confréries religieuses musulmanes, Alger 1897.
Carte de l'Algérie, l'Afrique, l'Asie et la Turquie d'Europe. Domaine géographique des Confréries religieuses musulmanes, Alger 1898.
- Dodwell, Henry. *The Founder of Modern Egypt. A Study of Muhammad Ali*, Cambridge 1931.
- Driault, Edouard. *La Formation de l'Empire de Mohamed Aly de l'Arabie au Soudan (1814—1823). — Correspondance des Consuls de France en Égypte recueillie et publiée avec une Introduction (Publications spéciales de la Société Royale de Géographie d'Égypte)*, Le Caire 1927.
- Dujarric, Gaston. *L'Etat mahdiste du Soudan*, Paris 1901.
The Egyptian Directory. L'Annuaire égyptien (Égypte et Soudan). Vyd. Société orientale de publicité, Le Caire 1887 nn.
- Emily, J.:
Mission Marchand. Journal de Route, 2. vyd., Paris 1913.
Fachoda. Mission Marchand (1896—1899), Paris 1935.
- Freycinet, C. de. *La Question d'Égypte*, 2. vyd., Paris b. d.
- Gessi, Romolo. *Sette anni nel Sudan egiziano. Memorie di ∞. A cura di A. A. Michieli*, Milano 1930.
- Geyer, F. X. *Khartum, ein Zentrum der Kultur in Innerafrika*, Freiburg i. B. 1907.
- Giannini, Amedeo. *L'ultima fase della questione orientale (1913—1932)*, Roma 1933.
- Gleichen, Lord A. E. W. *The Anglo-Egyptian Sudan*, 2 sv., London 1905.
- Hamilton, J. A. de C., vydal *The Anglo-Egyptian Sudan from Within*, London 1935.
- Hamont, Pierre Nicolas. *L'Égypte sous Méhémet-Ali. Populations, Gouvernement, Institutions publiques, Industrie, Agriculture, principaux Evénements de Syrie pendant l'Occupation égyptienne. Soudan de Méhémet-Ali*, 2 sv., Paris 1843.

- Hanotaux, Gabriel. *Fachoda*, Paris (1909).
- Hasenclever, Adolf. *Geschichte Ägyptens im 19. Jahrhundert, 1798—1914*, Halle a/S. 1917.
- Hassan, Vita. *Die Wahrheit über Emin Pascha, die ägyptische Äquatorial-provinz und den Sudan. Aus dem französischen*, 2 sv., Berlin 1893—1894.
- Hertslet, Lewis a jini. *A Complete Collection of the Treaties and Conventions and Reciprocal Regulations at present subsisting between Great Britain and Foreign Powers*, 30 sv., London 1827—1924.
- Hill, R. L. *A Bibliography of the Anglo-Egyptian Sudan from the Earliest Times to 1937*, London 1939.
- Hodges, Arthur. *Lord Kitchener*, London 1936.
- Husejn, Abdalláh. *As-súdán min at-ta'rich al-kadím ila riblat al-baata al-misrije*, 3 sv., Misr-Káhira 1935.
- Hussein, Ibrahim Saleh. *Etudes juridiques du Problème de l'Egypte*, Paris 1931.
- International Institute of Agriculture, Rome. *The Cotton Growing Countries Present and Potential*, London 1926.
- Jephson, A. I. Mounteney, avec la revision et la collaboration de H. M. Stanley. *Emin Pacha et la Rébellion à l'Equateur. Neuf Mois d'Aventure dans la plus reculée des Provinces soudanaises*, Paris 1891.
- Jerrold, W. B. *Egypt under Ismail Pacha*, London 1879.
- Kraemer, W. *Die koloniale Entwicklung des Anglo-Aegyptischen Sudan*, Berlin 1938.
- Labour Research Department. *The Government of Egypt. Recommendations by a Committee of the International Section of the Labour Research Department, with Notes on Egypt by E. M. Forster. Published by ∞*, London 1920.
- Ladžnat as-súdán ad-dáime. *As-súdán. Aamál al-baatat al-misrije ua-l-ladžnat ad-dáime li's-súdán min sanat 1935 ila sanat 1938*, Misr 1938.
- Lloyd of Dolobran, Lord. *Egypt since Cromer*, 2 sv., London 1933.
- Macmichael, H. A.:
A History of the Arabs in the Sudan and some Account of the People who preceded them and of the Tribes inhabiting Dárfúr, 2 sv., Cambridge 1922.
The Anglo-Egyptian Sudan, London 1934.
- Mardon, H. W. *A Geography of Egypt and the Anglo-Egyptian Sudan*, London 1902.
- Martens, G. von. *Nouveau Recueil général des Traités et autres Actes relatifs aux Rapports de Droit international. I. série*, 20 sv., Göttingen 1843—1875; *II. série*, 35 sv., Leipzig 1876—1908; *III. série*, 25 sv., Leipzig 1909—1932.
- Martin, Percy F. *The Sudan in Evolution. A Study of the Economic, Financial, and Administrative Conditions of the Anglo-Egyptian Sudan*, London 1921.

- Massignon, L. *Annuaire du Monde musulman statistique, historique, social et économique* (1929), 3. vyd., Paris 1930.
- Mengin, Félix. *Histoire de l'Egypte sous le Gouvernement de Mohammed Aly*, 2 sv., Paris 1823.
- Michel, Charles. *Mission de Bonchamps. Vers Fachoda à la Rencontre de la Mission Marchand à travers l'Ethiopie*, Paris 1900.
- Milner, Viscount. *England in Egypt*, 13. v., London 1920.
- Monneret de Villard, Ugo:
Mission archéologique de Nubie 1929—1934. La Nubia medioevale, 2 sv., Le Caire 1935.
Storia della Nubia cristiana, Roma 1938.
- Monteil, Charles. *L'Oeuvre des Etrangers dans l'Empire soudanais du Mali v Revue des Etudes islamiques*, Paris 1929, s. 227—235.
- The Moslem World. A Quarterly Review of Current Events, Literature and Thought among Mohammedans and the Progress of Christian Mission in Moslem Lands*, vyd. Samuel M. Zwemer, Harrisburg, Pa, 1911 nn.
- Murray, T. Douglas and A. Silva White. *Sir Samuel Baker, a Memoir*, London 1895.
- Musil, Alois:
Dar Nilu. Nový Egypt (Dnešní Orient, sv. 4), Praha 1935.
Italie v Africe. Nová Libye, Italská východní Afrika (Dnešní Orient, sv. 9), Praha 1939.
- The Near East. A Weekly Review of the Politics and Commerce of the Balkan Peninsula, Egypt and the Sudan, Morocco, Asia Minor, Arabia, Mesopotamia, Persia and India*, London 1912 nn. Od 26. září 1935 Great Britain and the East.
- Oberhummer, Eugen. *Der ägyptische Sudan*. Zvl. o. z Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, 1. 1915, č. 5, Berlin.
- Oriente Moderno. Rivista mensile d'informazioni e di studi per la diffusione della conoscenza dell'Oriente sopra tutto musulmano, pubblicata a cura dell'Istituto per l'Oriente*, Roma 1921 nn.
- Pensa, H. *L'Egypte et le Soudan égyptien*, Paris 1895.
- Prokesch-Osten, Graf A. von. *Mehemed Ali, Vizekönig von Aegypten. Aus meinem Tagebuche 1824—1841*, Wien 1877.
- Pückler-Muskau, H. von. *Aus Mehemed Alis Reich, Ägypten, Nubien, Sudan*, 3 sv., Stuttgart 1844.
- Rein, G. K. *Abessinien. Eine Landeskunde nach Reisen und Studien in den Jahren 1907—1913*, 3 sv., Berlin 1918—1920.
- Revue des Etudes islamiques, publiée sous la direction de L. Massignon*, Paris 1927 nn.
- Revue du Monde Musulman, publiée par la Mission scientifique du Maroc sous la direction de A. Le Chatelier*, Paris 1907 nn.

- Roeder Günther. *Die Geschichte Nubiens und des Sudans v Klio, Beiträge zur alten Geschichte, brgg. von C. F. Lehmann-Haupt und E. Kornemann*, r. 12, Leipzig 1912, s. 51—82.
- Rouard de Card, E. *Situation internationale du Soudan égyptien depuis l'Indépendance de l'Égypte*, Paris 1932.
- The Royal Institute of International Affairs vydal *Great Britain and Egypt, 1914—1936 (Information Department Papers, č. 19)*, London 1936.
- Royle, Charles. *The Egyptian Campaigns 1882 to 1885. New and Revised Edition Continued to December 1899*, London 1900.
- Sabry, M.:
L'Empire égyptien sous Mohammed Ali et la Question d'Orient (1811 à 1849), Paris 1930.
Épisode de la Question d'Afrique. L'Empire égyptien sous Ismail et l'Ingérence anglo-française (1863—1879), Paris 1933.
La Révolution égyptienne, 2 sv., Paris 1919, 1921.
- Sacra Congregazione orientale. *Statistica con cenni storici della Gerarchia e dei Fedeli di Rito orientale*, Vaticano 1932.
- Schoenfeld, E. Dagobert. *Erythräa und der Ägyptische Sudan*, Berlin 1904.
- Schrötter, Hermann von:
Bemerkungen zur Tätigkeit der Österreicher im Sudan.
Zur Bibliographie des Sudan.
Zvl. otisky z Tagebuchblätter einer Jagdreise Weiland des Prinzen Georg Wilhelm, Herzog zu Braunschweig und Lüneburg von Khartoum an den oberen Nil, Wien 1915, s. 381—389, 390—412.
- Schweizer, Georg. *Emin Pascha*, Berlin 1898.
- Sell, Canon. *The Religious Orders of Islam*, London and Madras 1908.
- Slatin Pascha, Rudolph. *Feuer und Schwert im Sudan. Meine Kämpfe mit den Derwischen, Meine Gefangenschaft und Flucht, 1879—1895*, Leipzig 1896.
- Stanley, H. M. *Coomassie and Magdala*, London 1874.
- Stoddard, Lothrop. *The New World of Islam*, New York 1921.
- Šukajr, Naúm bek. *Ta'rich as-súdán al-kaatim ua-l-badit ua-džugráfijetubu*, 3 sv., Mísr 1903.
- Symons, M. Travers. *Britain and Egypt. The Growth of Egyptian Nationalism*, London 1925.
- Tiedemann, Adolf von. *Meine Erlebnisse im Hauptquartier Lord Kitcheners und die Schlacht bei Omdurman. (Beiheft 1/3 zum Militärwochenblatt*, Berlin 1904, s. 1—34.)
- Toynbee, A. J. *Survey of International Affairs 1925. Sv. 1. The Islamic World since the Peace Settlement*, London 1927; 1936, London 1937.
- Valdour, Jacques. *Aux Pays des Deux Niles*, Paris 1929.
- Wingate, F. R. *Mahdism and the Egyptian Sudan Being an Account of the*

Rise and Progress of Mahdism and of Subsequent Events in the Sudan to the Present Time, London 1891.

Wreszinski, Walter. *Ägypten und der Sudan v Der Vordere Orient. Auslandsstudien hrsg. vom Arbeitsausschuss zur Förderung des Auslandsstudiums an der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr.*, Königsberg i. Pr. 1929, s. 29—55.

Wyndham, R. *The Gentle Savage. A Sudanese Journey in the Province of Bahr-el-Ghazal, Commonly Called „The Bog“*, London 1936.

Zetland, The Marquess of. *Lord Cromer; the Authorised Life of Evelyn Baring, first Earl of Cromer*, London 1932.

Denní listy:

Al-Abrám, Káhira.

Alef Ba, Damašek.

The Egyptian Gazette, Káhira a Alexandrie.

Hadárat as-Súdn, Chartúm.

The Hindu, Madras.

Journal des Débats, Paris.

Al-Mukattam, Káhira.

Le Temps, Paris.

The Times, London.

Uádi-n-Níl, Chartúm.

KNIHY ALOISE MUSILA:

Výzkumné:

Kusejr Amra und andere Schlösser östlich von Moab. Topographischer Reisebericht, Wien 1902.

Sieben samaritanische Inschriften aus Damaskus, Wien 1904.

Karte von Arabia Petraea nach eigenen Aufnahmen. Měřítko 1 : 300.000.

Tři listy po 65 : 50 cm, Wien 1907.

Umgebungskarte von Wadi Musa (Petra). Měřítko 1 : 20.000. Jeden list 36 : 27 cm, Wien 1907.

Arabia Petraea. I. *Moab*, XXIII a 443 str., Wien 1907.

II. *Edom*, I. díl XII a 343 str., Wien 1907; — 2. díl X a 300 str., Wien 1908.

III. *Ethnologischer Reisebericht*, XVI a 550 str., Wien 1908.

Kusejr Amra. I. *Text*, VII a 238 str.; II. *41 farbige Tafeln von A. L. Mielich*, Wien 1907.

Nord-Arabien. Vorbericht über die Forschungsreise 1908/09, Wien 1909.

Im nördlichen Hegaz. Vorbericht über die Forschungsreise 1910, Wien 1911.

In Nordostarabien und Südmesopotamien. Vorbericht über die Forschungsreise 1912, Wien 1913.

Map of the Northern Hegaz. Měřítko 1 : 500.000. Jeden list 87 : 94 cm, New York 1926.

Map of Northern Arabia. Měřítko 1 : 1.000.000. Čtyři listy po 52 : 49 cm, New York 1927.

Map of Southern Mesopotamia. Měřítko 1 : 1.000.000. Jeden list 52 : 40 cm, New York 1927.

The Northern Hegaz, XII a 374 str., New York 1926.

Arabia Deserta, XVII a 631 str., New York 1927.

The Middle Euphrates, XV a 426 str., New York 1927.

Palmyrena, XIV a 367 str., New York 1928.

Northern Negd, XIII a 368 str., New York 1928.

The Manners and Customs of the Rwala Bedouins, XVI a 712 str., New York 1928.

Historicko-politické:

Zur Zeitgeschichte von Arabien, III a 102 str., Leipzig 1918.

Poušť a oasa. Nová Arabie, 256 str., Praha 1934.

Lev ze kmene Judova. Nová Habeš, 123 str., Praha 1934. 54 F 10412/2
Mezi Eufратem a Tigridem. Nový Irák, 168 str., Praha 1935.
Dar Nilu. Nový Egypt, 294 str., Praha 1935.
Dnešní Orient v politice světové (Sbírka přednášek a rozprav extensi čl. vysokých škol, řada I, svazek 11), 18 str., Praha 1935.
Pod Himalajemi. Nová Indie, 316 str., Praha 1936. 54 F 10412/5
Země Arijců. Nový Iran. Nový Afganistan, 292 str., Praha 1936. 16
Zaslíbená země. Nová Palestina, 228 str., Praha 1937. 54 F 10412/7
Od Libanonu k Tigridu. Nová Syrie, 252 str., Praha 1938.
Itálie v Africe. Nová Libye, Italská východní Afrika, 303 str., Praha 1939.
Křesťanské církve nynějšího Orientu, 141 str., Olomouc 1939. 54 H 10654
Most do Asie. Nové Turecko, 263 str., Praha 1940.

Biblické:

Od stvoření do potopy, 176 str., Praha 1905. 54 H 1168/36
Po stopách událostí Starého Zákona. Věcné poznámky k učebnici dějin Starého Zákona, 41 str., 2. vyd., Olomouc 1907. 54 J 7471

Cestopisné:

In the Arabian Desert, XIV a 339 str., London 1931.
Pod ochranou Núribo. Z mých cest Pustou Arabií, 371 str., Praha 1929.
V posvátném Hedžázu, 304 str., Praha 1929.
V zemi královny Zenobie, 350 str., Praha 1930.
V biblickém ráji. Z mých cest při středním Eufratu a Tigridu, 349 str., Praha 1930. 54 D 4417/3
Mezi Šammary. Z výzkumné cesty Šťastnou Arabií, 397 str., Praha 1931.
Za Mrtvým mořem, 435 str., Praha 1931.
V roklicích edomských, 420 str., Praha 1932.
Tajemná Amra, 408 str., Praha 1932.

Pro mládež:

Po prvé v poušti, 194 str., Praha 1932.
V neznámé zemi, 220 str., Praha 1932.
Mstitel, 200 str., Praha 1933. 54 D 22487
Syn pouště, 202 str., Praha 1933.
V zakletém zámku, 188 str., Praha 1934.
Vlastní cestou, 236 str., Praha 1934.
Ve stínu křížáckého bradu, 173 str., Praha 1935. 54 D 31418
Na Sinaji, 216 str., Praha 1935. 54 F 11235
Na koni a na velbloudu, 210 str., Praha 1936.
Měděné doly, 243 str., Praha 1936.

Skalní město, 178 str., Praha 1937.
Cedry na Libanonu, 172 str., Praha 1937.
V Negebu, 200 str., Praha 1938.
Na Hermonu, 162 str., Praha 1939.
Nový život, 172 str., Praha 1940.
S kočovníky pouště, 145 str., Praha 1941.